

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Ett reflexivt föräldraskap

En kvalitativ studie om frivilligt ensamstående mammor och deras nätverk

SW2237, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 30 hp
Scientific Work in Social Work, 30 higher education credits
Masternivå
Termin: VT 2014
Författare: Magdalena Månson
Handledare: Maren Bak

Abstract

Titel: Ett reflexivt föräldraskap – en studie om frivilligt ensamstående mammor och deras nätverk

Författare: Magdalena Månson

Nyckelord: frivilligt ensamstående mammor, sociala nätverk, det senmoderna samhället, reflexivitet

e-post: magda.m@post.utfors.se

Denna uppsats bygger på åtta semi-strukturerade intervjuer med frivilligt ensamstående mammor genom insemination eller IVF. Mammorna svarade bland annat på frågor om beslutet, det privata och det formella nätverket och om tankar om familjeformen. Uppsatsens huvudsakliga syfte var att öka kunskapen om senmoderna familjeformer genom att undersöka hur kvinnor som är frivilligt ensamstående via insemination eller IVF reflekterade kring sin familjeform och vilka resurser de mobiliserade i sina nätverk. De frågeställningar som avhandlades i uppsatsen var:

- På vilket sätt kom de frivilligt ensamstående mammorna fram till sitt beslut att forma en frivilligt ensamstående mamma-familj och hur realiserade de beslutet?
- Vilka tankar och erfarenheter i relation till sin familjeform har mammorna?
- På vilket sätt mobiliserar mammorna resurser främst genom sitt privata nätverk men även i relation till samhällets olika formella nätverk?

Resultaten analyserades dels utifrån det sociologiska resonemanget om det senmoderna samhället med fokus på begreppen reflexivitet, individualitet och autonomi och dels på teorier om sociala nätverk. Begreppet heteronormativitet finns även till viss del med i analysen. Studien visade att familjen frivilligt ensamstående mamma är en familjeform som visar på den individualitet, autonomi och reflexivitet som kännetecknar det senmoderna samhället. Kunskaper och informationer bearbetas genom reflexivitet och förändrar kvinnornas handlingar och normativa hållning. Kvinnornas val och reflexioner i denna studie är exempel på handlande som frigjorts från traditionella normer. Deras val av familjebildning visar på de möjligheter som individualisering i det senmoderna samhället öppnat upp och när beslutet att bilda en frivilligt ensamstående mamma-familj realiserats tas det senmoderna samhällets möjligheter tillvara. Kvinnorna i studien är självständiga nätverksbyggare och ”jag löser det den dagen jag har ett konkret problem” kan ses som ett sammanfattande mått för dem. De har skapat sig ett utvidgat familjerum med olika vuxenkontakter som kan ge både praktiskt och emotionellt stöd, till exempel vänner, egna föräldrar, grannar och föreningen Femmis.

Abstract

Title: Reflexive parenting – a study about single mothers by choice and their personal social network

Author: Magdalena Månson

Key Words: single mothers by choice, social network, late modernity, reflexivity

E-mail: magda.m@post.utfors.se

This study was based on eight semi-structured interviews with Swedish single mothers by choice through artificial insemination or IVF. The mothers have answered questions about the decision, the private and the formal network and thoughts about their family form. The aim of this study was to increase the knowledge of different family forms in late modern society through investigations of how single mothers by choice through insemination or IVF reflected on their family form and how they mobilised resources in their personal social network. The questions asked in the study were:

- How did the single mothers by choice make their decision to form a single mother by choice-family and how did they realize their decision?
- What thoughts and experiences did the mothers have in relation to their family form?
- How did the mothers mobilise resources primary from their personal social network but also in relation to society's formal network?

The results were analysed based on the sociological argument about late modernity, focusing on the concepts of reflexivity, individualization and autonomy and on theories of social networks. To some extent the concept of heteronormativity were used in the analysis. The study showed that the single mother by choice-family is a family form that demonstrates the individualization, autonomy and reflexivity that characterizes late modernity. Knowledge and information is processed through reflexivity and affects the women's acts and normative attitudes. The women's choices and reflections in this study are examples of conduct that have been released from traditional norms. Their choice of family demonstrates the opportunities that individualization in late modernity has opened up and the decision to form a single mother by choice-family takes advantage of the opportunities of late modern society. The women in the study are autonomous network builders and "I will solve it the day I have a real problem" can be seen as a guideline for them. They have created an extended family with various adults who can provide both practical and emotional support, such as friends, their own parents, neighbours and the organization Femmis.

Innehåll

Kapitel 1 Inledning	- 1 -
Problemformulering	- 1 -
Forskningsproblem.....	- 2 -
Definitioner/avgränsningar.....	- 2 -
Uppsatsen disposition.....	- 3 -
Kapitel 2 Historiskt och lagligt sammanhang	- 4 -
Bakgrund	- 4 -
Situationen i Sverige	- 5 -
Nuvarande lagstiftning	- 5 -
Förändringar på väg	- 6 -
Olika tekniker för assisterad befruktning	- 6 -
Insemination.....	- 6 -
In vitro-fertilisering - IVF	- 7 -
Donation.....	- 7 -
Infertilitet.....	- 7 -
Kapitel 3 Tidigare forskning	- 9 -
Forskning om ensam mor-familjen och dess utveckling.....	- 9 -
Familjen bortom kärnan	- 9 -
Regnbågsfamiljer	- 10 -
Samhällets normer.....	- 11 -
Den frivilligt ensamstående mamman – vem är hon?	- 12 -
Att rättfärdiga sitt beslut.....	- 13 -
Ensamstående mamma – vad betyder det?.....	- 15 -
Precis som vilka föräldrar och barn som helst	- 15 -
Mamman, barnen och nätverket	- 18 -
Manligt nätverk	- 19 -
Kapitel 4 Teori	- 21 -
Familjen i det senmoderna samhället	- 21 -
Reflexivitet.....	- 21 -
Individualitet och autonomi	- 22 -
Barnlängtan och självet.	- 23 -
Heteronormativitet och kärnfamiljsdrömmen	- 24 -
Manliga förebilder.....	- 25 -
Sociala nätverk och familj.....	- 25 -

Ensamstående mammors nätverk	- 27 -
Kapitel 5 Metod	- 28 -
Forskningsansats	- 28 -
Förförståelse	- 28 -
Studiens genomförande	- 29 -
Val av teori	- 29 -
Sökning av litteratur	- 29 -
Urval	- 30 -
Presentation av intervjupersonerna	- 30 -
Datainsamling	- 31 -
Intervjuernas genomförande	- 32 -
Analys	- 33 -
Studiens tillförlitlighet	- 34 -
Etiska överväganden	- 34 -
Informerat samtycke	- 35 -
Kapitel 6 Det reflexiva föräldraskapet	- 36 -
Stina och Erik	- 36 -
Beslutet	- 37 -
Vägen dit- instrumentell reflexivitet	- 37 -
Heteronormativiteten utmanas – normativ reflexivitet	- 38 -
Kvinnlig autonomi	- 40 -
Familjeformen	- 41 -
Föräldraskapet som självständighet	- 41 -
Den självbärande familjestrategin	- 41 -
Att skapa sin egen biografi	- 43 -
Den genetiska biografien utmanas	- 43 -
Att skapa en tillblivelseberättelse – utopisk reflexivitet	- 45 -
Den frivilligt ensamstående mamman i det senmoderna samhället – en sammanfattning. -	46
-	
Kapitel 7 Nätverket som resurs	- 48 -
Ett utvidgat familjerum	- 48 -
Mormor och morfar	- 49 -
De självständiga nätverksbyggarna	- 51 -
Att be om hjälp	- 52 -
Nätverkets innehåll	- 53 -
Känslomässigt stöd	- 53 -

Materiellt stöd	- 53 -
Förmågan att erbjuda stöd i krissituationer	- 54 -
Information.....	- 55 -
Tillgång till förebilder	- 56 -
Föreningen.....	- 57 -
Det formella nätverket.....	- 58 -
Det formella nätverket och tvåsamhetsnormen	- 58 -
De självständiga nätverksbyggarna – en sammanfattning	- 61 -
Kapitel 8 Slutdiskussion.....	- 62 -
Referenser	- 63 -
Bilagor	- 68 -
Bilaga 1 Intervjuguide	- 68 -
Bilaga 2 Informationsbrev.....	- 70 -

Förord

Då har detta året som inledningsvis kändes så långt nästan kommit till sitt slut. Det har minst sagt varit intensivt. Så att sitta här och skriva de allra sista raderna i uppsatsen inom utsatt tid känns underbart skönt. Det har varit roligt och samtidigt utmanande att hålla fokus på rätt sak vid rätt tillfälle då mitt vanliga arbete och uppsatsarbetet pågått parallellt. För att inte tala om fokus och närvaro i det ständigt pågående egna familjelivet. Jag vill här passa på att tacka alla som bidragit till denna uppsats.

Först vill jag tacka alla ni som lagt tid och energi på att delta i en intervju och så självklart delgav er tankar och funderingar. Jag vill också tacka föreningen Femmis som genom att lägga ut min förfrågan på intranätet möjliggjorde att jag fick tag på personer att intervjua. Och alla ni som hörde av er och kunde tänka er att delta i en intervju. Jag hade gärna träffat er alla, men tyvärr rymdes inte det inom ramen för den här uppsatsen. Sedan har vi Maren som på något mystiskt sätt alltid lyckats få energin att återvända vid varje handledningstillfälle. Tack för ditt engagemang, för goda samtal, bra infallsvinklar och för att du delar med dig av din kunskap. Min textgranskare Malin förtjänar ett stort tack. Tack för trevliga middagar, bra diskussioner, skarpa korrekturläsningar och glada tillrop. Familjen ska också ha ett tack för att ni tycker det är viktigt att alla får utvecklas och göra sådant de gillar. Och Edvin, nu kan vi läsa Harry Potter varje dag resten av jullovet. Och efter den 27:e kan vi lära oss spela schack Esaias. Och det blir inga mera studier nu, i alla fall inte det närmsta året!

Bredudden 23 december 2013

Magdalena Månson

Kapitel 1 Inledning

”- Där får hon fröna, alltså spermerna” säger Edvina i radioprogrammet Barnen i Sveriges Radio P1. Hon är 5 år och läser tillsammans med reportern boken om hur hon kom till. Edvinas mamma har fått barn via insemination på klinik utomlands (Sveriges radio, 2012). I april 2011 har Svenska dagbladet en artikelserie kallad Barn utan man. Svenska Dagbladet menar att det är en växande skara kvinnor som skaffar barn genom donerad sperma och att vägen de väljer till föräldraskap är kontroversiell och väcker starka känslor. Vi får möta Jessica, Maria och Marie-Helen som alla fått barn med donerad sperma. Marie som först fick barn själv och sedan träffade en man, Jessica som vid 35-års ålder, efter att ha träffat kvinnor i samma situation via föreningen Femmis, beslutar att åka till Danmark och Marie-Helene som med sina 22 år blir ifrågasatt för sin unga ålder. Vi får också höra om Patrik som känner sig rotlös efter att ha vuxit upp utan en pappa och Ryan som letar halvsyskon med samma donator via internet. I några artiklar citeras forskarna Rikke Plauborg och Rosanna Hertz. Flera läsare har hört av sig med sina berättelser om smärtan av att växa upp utan en pappa, men även läsare med den helt motsatta upplevelsen finns med. Artikelserien speglar med andra ord spännvidden av åsikter om detta fenomen.

Våren 2013 utkommer Marie Granmar med boken ”Operation barn- om kampen för att bli förälder” som handlar om hennes resa från egna försök via insemination till att i en relation genomföra embryodonation och debatt utbryter bland annat på Dagens Nyheters ledarsida där fixeringen vid att få egna barn ifrågasätts (Dagens Nyheter, 2013a). Granmar och Dagens Nyheters reporter Hanne Kjöllér möts senare i Studie Ett i Sveriges Radio P1 där beslutsamma försök att få egna barn ställs mot moderskult och strukturella fixeringar vid att barn är meningen med livet (Sveriges Radio, 2013a).

Problemformulering

På Statistiska Centralbyråns (SCB) hemsida kan vi läsa att kärnfamiljen fortfarande är den familjeform som är vanligast. Med kärnfamilj menar SCB en familj där alla barn är båda föräldrarnas gemensamma barn. Knappt 70 % av alla barnfamiljer var en kärnfamilj 2011 (SCB, 2012). Vidare skriver SCB att även om det flesta barn bor med båda sina biologiska föräldrar så ökar antalet barn som lever i andra familjeformer. Antalet barn som lever med föräldrar av samma kön och som antingen är gifta eller har registrerat partnerskap har mer än tredubblats sedan slutet av 1990-talet (SCB, 2011). År 2011 var det 1290 barn som levde i en sådan familj och det stora flertalet av barnen levde med två mammor. Detta utgör mindre än 1 % av alla barn 2011 (SCB, 2012). Johansson (2009) påpekar att statistiken förvisso visar att kärnfamiljen behåller sin dominans samtidigt som bilden blir mer nyanserad om siffrorna bryts ner i mindre enheter. Det är till exempel mycket större antal äldre barn som har separerade föräldrar än små barn och koncentrerat i vissa delar i en storstad är andelen kärnfamiljer markant lägre. Om vi skiftar fokus kan det konstateras att en tredjedel av Sveriges barnfamiljer lever i andra familjekonstellationer än den traditionella kärnfamiljen.

Det är idag inte tillåtet enligt svensk lag med assisterad befruktning till ensamstående i Sverige. Det finns dock barn i Sverige idag som kommit till på detta sätt. Kvinnor som vill skaffa barn via insemination eller in vitro-fertilisering (IVF) vänder sig till kliniker

utomlands, ofta Danmark, eller löser det på egen hand via så kallad heminsemination. Mycket tyder på att antalet ensamstående kvinnor som skaffar barn via insemination/IVF ökar. De senaste åren har några personer i min omgivning blivit frivilligt ensamstående mammor via assisterad befruktning. Detta väckte min nyfikenhet och jag ville veta mer om hur de resonerade sig fram till beslutet och hur de upplevde sin familjekonstellation. Jag blev även nyfiken på hur nätverket såg ut runt dessa mammor och vilka resurser som fanns att tillgå. När jag sedan började prata om detta visade det sig att många av mina bekanta kände till någon kvinna som blivit frivilligt ensamstående mamma; kompisars systrar, kusiner, vänner, kollegor och så vidare. Familjen frivilligt ensamstående mamma verkar vara en ny ökande familjeform i dagens samhälle.

Forskningsproblem

Syftet med denna studie är att öka kunskapen om senmoderna familjeformer genom att undersöka hur kvinnor som är frivilligt ensamstående via insemination eller IVF reflekterar kring sin familjeform och vilka resurser de mobiliserar i sina nätverk.

Frågeställningar:

- På vilket sätt kom de frivilligt ensamstående mammorna fram till sitt beslut att forma en frivilligt ensamstående mamma-familj och hur realiserade de beslutet?
- Vilka tankar och erfarenheter i relation till sin familjeform har mammorna?
- På vilket sätt mobiliserar mammorna resurser främst genom sitt privata nätverk men även i relation till samhällets olika formella nätverk?

Definitioner/avgränsningar

- Frivilligt ensamstående mamma

Innebär i denna studie en kvinna som inte har en partner och som via assisterad befruktning genom donation blir förälder. Studien handlar enbart om frivilligt ensamstående som använt assisterad befruktning och kvinnor som adopterat som ensamstående eller kvinnor som gjort heminsemination är inte med.

- Familjeform

Familjeform betyder i denna studie hur en familj är utformad, det vill säga vilka som anses ingå i familjen. Familjeform och familjekonstellation används i denna studie synonymt.

- Ensamstående mamma

Jag har valt att använda mig av ensamstående mamma istället för ensamstående förälder eftersom det är mammor studien handlar om. Föreningen Femmis spelar också en viktig roll i studien och de använder sig av ordet mammor.

- Familjerätten

Kallas den del av socialtjänsten som utreder faderskap. Familjerätten gör även adoptionsutredningar och utredningar om vårdnad och umgänge. De erbjuder samarbetsamtal när föräldrar inte kommer överens om vårdnad och umgänge och de upprättar juridiskt gällande avtal om vårdnad och umgänge.

- Mödravårdcentral och barnavårdcentral

Mödravårdcentral (MVC) har som huvuduppgift att följa och övervaka kvinnor genom deras graviditeter. Många mödravårdcentraler erbjuder förlossningsförberedande eller föräldrautbildande kurser. Kurserna innehåller bland annat information om förlossningens olika skeenden, smärtlindringsalternativ, amning, information om det nyfödda barnet och

föräldraskapet. Mödravårdcentralen kallas idag även för barnmorskemottagning på många håll. Jag kommer använda mödravårdcentral i denna studie. Barnavårdcentral (BVC) är en vårdcentral som svarar för hälsokontroller av nyfödda och yngre barn upp till skolåldern. Dit går föräldrar med sina barn på regelbundna hälsokontroller.

- Professionell

Ordet professionell användas om personer som arbetar inom olika offentliga verksamheter till exempel sjuksköterskan på Barnavårdcentralen, psykologen på Mödravårdcentralen, socialsekreteraren på socialtjänsten, skolkuratoren och så vidare.

Uppsatsen disposition

Uppsatsen består av åtta kapitel. I kapitel 2 ges en historisk bakgrund till ämnet och beskriver det lagliga sammanhanget i Sverige. Där kommer även olika tekniker för assisterad befruktning att beskrivas. I kapitel 3 redogörs sedan för tidigare forskning om ensamstående mammor generellt och om frivilligt ensamstående mammor och deras barn specifikt. Därpå kommer kapitel 4 som behandlar studiens teoretiska infallsvinklar som är det sociologiska resonemanget om det senmoderna samhället med begrepp som reflexivitet, individualitet och autonomi i fokus, begreppet heteronormativitet samt teorier om sociala nätverk. Studiens genomförande och de metodologiska övervägningar som gjorts redogörs för i kapitel 5. I kapitel 6 och 7 redovisas och analyseras resultaten i förhållande till teorin och i sista kapitlet diskuteras studiens resultat i förhållande till socialt arbete och till framtiden.

Kapitel 2 Historiskt och lagligt sammanhang

I detta kapitel kommer jag redogöra för utvecklingen av de lagar som styr assisterad befruktning samt beskriva det lagförslag som är framlagt i Sverige om att ge ensamstående samma rätt till assisterad befruktning som gifta och sambor. Sist kommer jag beskriva olika tekniker för assisterad befruktning.

Bakgrund

Det är idag inte tillåtet enligt svensk lag att inseminera som ensamstående kvinna men ett lagförslag är på väg. Den 29 mars 2012 beslutade en majoritet i riksdagen att ensamstående kvinnor ska få rätt till insemination och IVF (Sveriges riksdag, 2013). Regeringen fick i uppdrag att skyndsamt återkomma med ett förslag på ny lagstiftning. Men nästan ett år senare hade inte ens en utredning kommit igång (Sveriges radio, 2013b). Den 19 juni 2013 meddelade regeringen att de tillsatt en särskild utredare som ska utreda olika sätt att utöka möjligheterna för ofrivilligt barnlösa att kunna bli föräldrar. I uppdraget till utredaren ingår förutom att lämna förslag som ger ensamstående samma rätt till assisterad befruktning som gifta och sambor bland annat även att ta ställning till om det krävs en genetisk koppling mellan barnet och den/de tilltänka föräldrarna och att ta ställning till om surrogatmoderskap ska tillåtas i Sverige (Justitiedepartementet, 2013).

Statens medicinsk-etiska råd (SMER)¹ skriver att ensamstående kvinnor som önskar assisterad befruktning vänder sig till klinker utomlands. Det finns inga säkra uppgifter på hur många kvinnor det faktiskt rör sig om. Storkkliniken i Danmark, dit många svenska kvinnor vänder sig, uppgav att under 2010 hade 712 kvinnor från Sverige behandlats hos dem. Storkklinikens siffror visar vidare att mellan 2006 och 2010 hade antalet svenska kvinnor som behandlats nästan fördubblats (SMER, 2013a). Storkkliniken har funnits sedan 1999 och startades av barnmorskan Nina Stork för att kunna utnyttja hålet i den danska lagen om assisterad befruktning som gjorde det möjligt för barnmorskor att behandla lesbiska och ensamstående (Storkkliniken, 2013).

Föreningen Femmis (frivilligt ensamstående mammor med insemination/IVF) är en svensk, ideell och obunden förening som består av ensamstående kvinnor som har skaffat eller som funderar på att skaffa barn via insemination eller via assisterad befruktning med donerad sperma på klinik. Femmis grundades 2005 och skriver på sin hemsida att de har ett ständigt ökande medlemsantal och 2012 hade de 700 medlemmar. Medlemmarna är mellan 25-50 år och är spridda över hela Sverige, men med en koncentration till storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Barnen i föreningen är mellan 0-11 år. Föreningen fungerar som ett nätverk genom ett internetbaserat diskussionsforum (intranätet), regelbundna träffar och sommarläger. Femmis arbetar även med opinionsbildning och informationsspridning (Femmis, 2013).

I USA började denna utveckling långt tidigare. Miller (1992) skriver att i slutet av 1980-talet blev frivilligt ensamstående mammor mera synliga i media i USA och självhjälpsböcker som vänder sig till de kvinnor som funderar på att skaffa barn på egen hand har getts ut redan under 1970- och 80-talen. Organisationen Single Mothers by Choice (SMC) startades i New

---

¹ Statens medicinsk-etiska råd har funnits sedan 1986 och är ett rådgivande organ till regeringen i medicinsk-etiska frågor (2011/12: SoU26)

York 1981 av Jane Mattes som själv ett år innan hade blivit ”single mother by choice”. Att vara en ”single mother by choice” innebär enligt SMC att en kvinna tar initiativet och väljer att få barn genom graviditet eller adoption trots att hon vet att hon, i alla fall till att börja med, kommer vara ensam förälder. Organisationen anger inte på vilket sätt graviditeten ska ha uppstått (samlag eller insemination). SMC erbjuder sina medlemmar stöd och information för kvinnor i alla faser av processen och precis som Femmis erbjuder det lokala stödgrupper och ett internetbaserat diskussionsforum. SMC anger på sin hemsida att de idag har medlemmar över hela USA, Canada och i Europa (Single Mothers by choice, 2013).

Grundläggande normer om reproduktion så som lagstiftning skiljer sig åt mellan olika länder (Möller, 2012). I Danmark kom den första lagen om assisterad befruktning 1997 och angav att endast kvinnor som var gifta eller levde med en man under äktenskapsliknande förhållanden kunde få tillgång till behandling. Tack vare en lucka i lagstiftningen kunde dock barnmorskor och sjuksköterskor utföra behandlingen på lesbiska och ensamstående kvinnor. År 2007 kom en ny lagstiftning där kravet på heterosexuellt parförhållande togs bort (Plauborg, 2010). I norden är Sverige och Norge de länder som har mest restriktiva lagar. I Finland är det till exempel tillåtet med surrogatmödrar (Möller, 2012).

Situationen i Sverige

I Sverige kom den första lagen som reglerade insemination 1985. I december 1981 tillsattes en särskild utredare som två år senare lade fram ett betänkande ”Barn genom insemination”. I lagen (1984:1140) om insemination framgick att endast kvinnor som var gifta eller sambo hade rätt till insemination och maken eller sambon var tvungen att skriftligt godkänna detta. År 1989 trädde Lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen ikraft och den reglerade hur det skulle gå till då kvinnans ägg skulle befruktas utanför kroppen. Befruktning utanför kroppen fick bara ske om kvinnan var gift eller sambo, att ägget var hennes eget och att spermerna kom från hennes man eller sambo. 1 januari 2003 utvidgades lagen så att befruktning utanför kroppen kunde ske med antingen ett donerat ägg eller donerade spermier. I juli 2005 utvidgades lagen ytterligare då lesbiska par fick rätt till insemination och befruktning utanför kroppen. Inseminationslagen och lagen om befruktning utanför kroppen upphävdes den 1 juli 2006 och ersattes av bestämmelser i 6 respektive 7 kapitlet lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. (2011/12: SoU26). Lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. reglerar begränsningar i användningen av viss bioteknik som utvecklats för medicinska ändamål och syftet är att värna den enskilda människans integritet. Förutom att reglera insemination och befruktning utanför kroppen reglerar lagen användning av genetiska undersökningar och genterapi, fosterdiagnostik och preimplantatorisk genetisk diagnostik samt forskning och behandling med ägg från människan. Lagen innehåller också ansvarsbestämmelser för handel med humanbiologiskt material (Riksdagen, 2013).

Nuvarande lagstiftning

Assisterad befruktning innebär antingen insemination eller IVF. Detta regleras i kapitel 6 och 7 i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. Vid insemination ska kvinnan vara gift, ha registrerat partnerskap eller vara sambo. Maken, sambon eller partnern ska skriftligt godkänna inseminationen. Om inseminationen ska ske med donerad sperma ska insemination göras på offentligt finansierade sjukhus och under överinseende av läkare med specialistkompetens i gynekologi och obstetrik. Vid befruktning utanför kroppen ska kvinnan precis som vid insemination vara gift, ha registrerat partnerskap eller vara sambo och detta ska skriftligt godkännas av partnern. Om ägget är donerat måste befruktningen ske med makens eller

sambons spermier. IVF ska göras på offentligt finansierade sjukhus och finns det donerade ägg eller spermier måste ingreppet ske vid ett universitet sjukhus. Vidare står i lagen att när barnet som tillkommit via donerade ägg eller spermier uppnått tillräcklig mognad har han eller hon rätt till att få information om donatorn. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd säger även att socialnämnden är skyldig att hjälpa till att ta reda på om det finns uppgifter om donatorn i journalen (2011/12: SoU26).

Förändringar på väg

Sociala utskottet skriver i sitt betänkande Assisterad befruktning (2011/12: SoU26) att lagstiftningen idag gör skillnad mellan pars och ensamståendes möjligheter att bli föräldrar. De påpekar även att ensamstående har rätt att adoptera. Vidare skriver utskottet att familjer idag ser olika ut, att många barn växer upp i andra familjekonstellationer än i kärnfamiljen samt att det redan finns barn till ensamstående i Sverige som tillkommit via assisterad befruktning. Utskottet anser att denna ordning är otillfredsställande och att tiden är mogen att jämställa par och ensamstående när det gäller rätten till assisterad befruktning. Vidare menar utskottet att tillåta ensamstående kvinnor assisterad befruktning i Sverige hänger ihop med frågan om barnens rätt till att få veta sitt genetiska ursprung, då de menar att många barn som tillkommit via assisterad befruktning utomlands inte alltid har den möjligheten. Eva Wendel Rosberg, lagman i Malmö tingsrätt, är utsedd till att utreda lagförslaget och den delen som rör ensamståendes möjlighet till assisterad befruktning ska redovisas senast den 14 maj 2014 (Justitiedepartementet, 2013).

SMER skriver i februari 2013 i en rapport att rätten till assisterad befruktning för ensamstående diskuterats under ganska lång tid i Sverige och i slutet av 2010-talet ökade intensiteten och många motioner lades i riksdagen. Rådet utgår ifrån att frågan om rätten till assisterad befruktning för ensamstående snart kommer att beredas i Regeringskansliet och har i sin rapport fokuserat på att identifiera etiska perspektiv som beredningen bör ta hänsyn till. Rådet anser att assisterad befruktning för ensamstående ska föregås av en särskild bedömning utifrån ett barnperspektiv och att hänsyn bör tas till om kvinnan har ett utvidgat socialt nätverk och att ålder och hälsa ska spela en större roll i bedömningen av ensamstående än av par. Det framhålls också att det är av stor vikt att barnen får information om sitt ursprung och här ska man så långt det är möjligt säkerställa att kvinnans sociala nätverk kan bli ett stöd för barnet i denna fråga. Vidare menar rådet att det är möjligt att frånvaron av en rättslig och social pappa kan öka barnets intresse för att söka upp donatorn och därför bör man överväga om donatorn ska lämna sitt samtycke till att hans spermier används till donation till ensamstående. Rådet anser att det finns för få studier om barnens psykologiska och sociala utveckling och framhåller därför vikten av att omgående stödja forskning och uppföljning av barn som tillkommit genom assisterad befruktning till ensamstående (SMER, 2013a).

Olika tekniker för assisterad befruktning

Assisterad befruktning är ett samlingsnamn för befruktning som delvis sker utanför kroppen. De två vanligaste är insemination och in vitro-fertilisering (IVF) (SMER, 2013b).

Insemination

Insemination innebär att spermier förs in i kvinnans vagina via en spruta eller kateter. Spermier som används kan komma från kvinnans partner eller vara donerade. De kan vara färska eller nedfrysta och upptinade. Kvinnan behöver ha ägglossning när inseminationen sker

och för att kontrollera detta kan ägglossningstest, ultraljud eller blodprov användas. Ibland används hormonstimulering för att framkalla ägglossning (SMER, 2013b).

In vitro-fertilisering - IVF

IVF innebär att ägg och spermier förs samman i ett laboratorium. Vanligtvis går IVF till enligt följande; hormonstimulering, äggtagning, befruktning i laboratorium och äggåterföring (SMER, 2013b). Behandlingen är en ganska omfattande procedur med dels hormonell påverkan och dels ett kirurgiskt ingrepp då äggen plockas ut och sedan återförs (Möller, 2012).

Donation

Både ägg och spermier kan doneras. I Sverige är det endast tillåtet att använda obefruktade ägg vid IVF. Det par som ska ta emot donerade ägg eller spermier måste genomgå medicinsk, psykologisk och social bedömning. Syftet med detta är för att avgöra om paret är lämpliga som föräldrar, eftersom befruktning med donerade könsceller endast får göras om det kan antas att barnet kommer växa upp under bra förhållanden. I Sverige anses det viktigt att barn som tillkommit genom donation ska ha rätt till att veta sitt genetiska ursprung. Därför sparas uppgifter om ägg- och spermiedonatorns identitet så att barnen kan ta del av när de uppnått mogen ålder (SMER, 2013b).

Äggdonation är tillåtet i Sverige sedan 1 januari 2003. Äggdonation sker på samma sätt som IVF. Donatorn får stimulera äggdillväxten och äggcellerna plockas sedan ut och befruktas med mottagarparets spermier. Det befruktade ägget återförs sedan till den mottagande kvinnan som i sin tur genomgått hormonbehandling för att göra livmodersleinhinnan redo för det befruktade ägget. Embryodonation innebär att par som har gjort en IVF-behandling kan donera sina överblivna embryon. Embryodonation är inte tillåtet i Sverige (Barnlängtan, 2013). Det är bara ett fåtal länder som tillåter att man använder både ett donerat ägg och donerad sperma (Femmis, 2013).

Infertilitet

För en människa är den normala fruktsamheten cirka 20-25% per månad och med den chansen blir cirka 85 % gravida inom ett år. Med nedsatt fruktsamhet menas att man har försökt få barn i minst ett år utan att bli gravid. Det finns ingen tydlig biologisk gräns som avgör när en person har lätt respektive svårt att bli med barn. Därför har man bestämt att par som vill ha barn och som haft oskyddat sex i ett år kallas ”ofrivilligt barnlösa”. De flesta par som söker hjälp har en nedsatt fruktsamhet men relativt få är helt sterila (Karolinska Universitetssjukhuset, 2013). De flesta infertila får ofta till slut barn med eller utan assisterad befruktning. Begreppet sterilitet innebär att en kvinna inte överhuvudtaget kan bli gravid eller att en man inte kan bidra till att en kvinna blir gravid (Möller, 2012).

Vid ofrivillig barnlöshet genomgår personerna en så kallad basutredning. Denna utredning samordnas för både mannen och kvinnan av en gynekolog. För mannen börjar basutredningen med att lämna ett spermprov för undersökning. Kvinnan utreds av sin gynekolog för att ta reda på det hormonella samspelet samt äggledarnas, äggstockarnas och livmoderns funktion.

I utredningen ingår frågor om tidigare sjukdomshistoria, pågående medicinering och om eventuella tidigare graviditeter. Allmän och gynekologisk undersökning kombineras med ultraljud och blodprov. Blodproven ger svar på om det finns olika infektionssjukdomar och hur mycket hormon det finns som styr äggbildningen i äggstockarna. Ibland görs

genomspolning av äggledarna för att ta reda på om det finns passage. Man kontrollerar också mängden av det hormon som gör det möjligt för ett befruktat ägg att fästa i livmodern (Karolinska Universitetssjukhuset, 2013).

Kapitel 3 Tidigare forskning

I detta kapitel kommer jag redogöra för tidigare forskning om ensamstående mammor. Jag kommer att börja med att beskriva utvecklingen inom forskningen om ensamstående mammor för att sedan beskriva uppkomsten av olika familjekonstellationer. Därefter kommer jag att fokusera på studier om frivilligt ensamstående mammor och deras barn. Det finns ingen svensk forskning att tillgå om gruppen frivilligt ensamstående mammor och studierna som kommer att beskrivas är från USA, Stor Britannien och Danmark.

Forskning om ensam mor-familjen och dess utveckling

Forskare konstaterar att undersökningar gjorda om ensamstående mammor och deras barn på 1970-, 80- och 90-talen visar på att barnen i dessa familjer i större utsträckning kommer få problem med missbruk, avbryta skolan, bli arbetslösa och ha en sämre psykisk hälsa än de barn som växer upp i familjer med två föräldrar. Forskarna menar att dessa resultat inte alls kan anses bero på frånvaron av en pappa utan faktorer som låga inkomster, mammornas psykiska mående, separationer och konflikter mellan föräldrarna spelar en avgörande roll. Därför är det vanskligt att överföra dessa resultat på frivilligt ensamstående mammor (Golombok, Tasker & Murray, 1997; McCallum & Golombok, 2004; Murray & Golombok 2005; Jadv et al, 2009; Golombok & Badger 2010; Chan, Raboy & Patterson, 1998).

Bak (1996) beskriver utveckling av forskningen om ensamstående mammor i USA i tre faser. Den första fasen fokuserade på intrapsykiska skeenden hos barn och föräldrar, den andra fasen lyfte in socioekonomiska faktorer som påverkar barnens utveckling och den tredje fasen lösgjorde sig från enkla orsak-verkan samband och fokuserade mera på processerna i familjeförändringen. McLanahan och Booth (1989) menar att studier på 1950- och 60-talen i USA utgick från att skilsmässor och ogifta mödrar hade sitt ursprung i individuell patologi eller i dysfunktionella parrelationer och därmed skulle barnen i ensam mor-familjer troligen utveckla patologiska beteenden. Studierna byggde på selektiva urval från psykiatriska institutioner eller från anstalter med kriminella. Detta ledde inte så förvånande enligt McLanahan och Booth till förklaringsmodeller som bygger på interpersonella faktorer snarare än sociala faktorer. I den nordiska forskningen kom i slutet av 1980-talet Lassbos avhandling (beskriven i Bak, 1996) som i en jämförande studie inte fann några skillnader i barns utveckling mellan en- och tvåföräldersfamiljer. Den största skillnaden var att de ensamma föräldrarna hade mindre tid att vara med sina barn än i familjer med två föräldrar. Här fanns en stor skillnad mot till exempel USA att det i Sverige finns ett stödsystem med ekonomiska skyddsnät och offentlig barnomsorg. Bak (2001) pekar på en amerikansk studie från 1999 (King) som framhåller att den ensamstående mammans tillfredsställelse med sin familjesituation är en faktor som påverkar välbefinnandet för barnen.

Familjen bortom kärnan

Den traditionella idealbilden av en familj skapades i de borgliga familjerna i slutet av 1700-talet. Den traditionella bilden säger att en familj består av en pappa och en mamma som lever tillsammans med sina gemensamma barn. Familjemedlemmarna lever i känslomässig intimitet och relationerna inom familjen har hög prioritet. Under 1800- och 1900-talet utvecklades denna bild till ett gemensamt ideal inom alla samhällsklasser och blev en stark norm för synen på familjelivet (Bak 1996). I industrisamhället isolerades familjen från släktnätverket och blev en oas där barnen och föräldrarna kunde samla kraft efter skola och arbete. Kärnan blev efterhand mer isolerad från omgivningen och detta medförde en viss risk,

särkilt om en av familjemedlemmarna lämnade familjen (Johansson, T., 2009). Ensam mor-familjen blev mer vanlig i slutet av 1960-talet och nya familjeformer har därefter blivit allt vanligare. Ensam mor-familjen kan ses som ett uttryck för kvinnors ökade autonomi och deras möjligheter att själva välja hur deras liv ska se ut och är en del i den kulturella förändring som skett i samhället sedan slutet av 1960-talet. I Norden är den allra vanligaste orsaken till ensam mor-familjen att föräldrarna väljer att separera och studier visar att det oftast är kvinnan som väljer att bryta upp. Att kvinnor har denna möjlighet att själva kunna bestämma över sitt vardagsliv är historiskt sett ett nytt fenomen och just ensam mor-familjen har blivit en plats där de ökade chanserna till självbestämmande har utvecklats (Bak 2012).

Malmqvist, Hydén och Zetterqvist Nelson (2012) skriver att kärnfamiljen bestående av ett heterosexuellt par har en stark ställning som normativt ideal. Detta trots att en familj idag kan se ut på olika sätt. Normen om att grunden för en familj finns i ett heterosexuellt förhållande skapas och upprätthålls i praktiken via stödsystem som familjerätt, mödrahälsovård och barnhälsovård. De nya familjekonstellationerna utmanar den normativa kopplingen mellan föräldraskap och en heterosexuell kärleksrelation. Thomas Johansson (2009) skriver att det finns en stark föreställning i vår kultur att familjens grund består av biologiska och genetiska band. Utvecklingen av nya metoder inom fertilitetsbehandling har dock skapat möjligheter att kringgå biologin. Det har öppnat möjligheter som utmanar våra vanligaste föreställningar om familjer; att det biologiska bandet är grundläggande för skapandet av en familj, att barn behöver pappor att identifiera sig med samt att familjer ska leva tillsammans. Thomas Johansson kallar betydelsen av blodsband för en myt och menar att när familjer väljer att frångå detta och bilda familj på andra sätt provoceras omgivningen. De etablerade sätten att definiera en familj utmanas.

Regnbågsfamiljer

Homosexuella par som skaffat barn på olika sätt har under en tid varit i fokus bland berättelserna om de nya familjeformerna. Zetterqvist Nelson (2007) har intervjuat 26 föräldrapar i så kallade regnbågsfamiljer, det vill säga homosexuella som på olika sätt och i olika konstellationer har skaffat barn tillsammans. Hon finner fem olika diskurser i hur föräldrarna talar om vad en familj är. Dessa fem diskurser utesluter inte varandra utan många föräldrar anknyter till flera av sätten, men med lite olika betoningar. Dessa diskurser består av *Kärlek och omsorg*, *Släktskap*, *Att dela vardag*, *Att ha barn* samt *Ett subjektivt perspektiv*. Diskurserna betonar olika aspekter på vad som kan utgöra en familj och till exempel betonar diskursen *Kärlek och omsorg* att familjens utmärkande drag är de unika relationerna som bygger på kärlek, omsorg och ansvar och som kvalitetsmässigt skiljer sig från andra relationer. I diskursen *Att ha barn* betonas att barnet utgör den grundläggande förutsättningen för en familj. Trots talet om kärlek och omsorg finns diskursen *Släktskap* med och säger något om hur alla måste förhålla sig till den dominerande diskursen om blodsband och släktskap. Zetterqvist Nelson menar att dessa fem sätt att tala om familjen visar på hur begreppet tillskrivs olika innebörd beroende på vad talaren vill försvara eller rättfärdiga.

Vidare menar Zetterqvist Nelson (2007) att utifrån familjernas berättelser kan vi i princip säga att en familj kan se ut hur som helst och att ingen har tolkningsföreträde. Problemet med detta tankesätt är kopplingen till det familjerättsliga och socialpolitiska systemet som finns runt familjer och det går inte att bortse från att familjer också omfattas av en lagstiftning som reglerar skyldigheter och rättigheter. Detta framtvingar definitioner som också hamnar i fokus i politiska processer och samhälleliga diskussioner. Familjerna i Zetterqvist Nelsons studie

har hittat egna lösningar kring vårdnad, bidrag, vård av sjukt barn och så vidare. Det har fungerat olika bra samtidigt som det inte hindrat familjeprojektet. Familjer är också omgärdade av normer och värderingar som rör föräldraskapets utförande. Flera av familjerna i studien har berättat om situationer som blivit svåra eftersom de professionella hjälparna utgår från rättsliga och socialpolitiska normer som inte överensstämmer med hur de aktuella familjerna ser ut.

Samhällets normer

Rikke Plauborg är en dansk sociolog som sedan 2010 arbetar som forskarassistent på Statens Institut for Folkesundhed. Plauborg (2010) har intervjuat 12 frivilligt ensamstående mammor i Danmark med fokus på beslutsprocessen. Kvinnorna var välutbildade och självförsörjande och var mellan 30 och 39 år gamla när de påbörjade fertilitetsbehandlingen. Samtliga hade donationsbarn och ingen hade adopterat. Plauborg (2010) menar att det har skett förändringar i synen på ensamstående mammor de senaste 50 åren och att få barn själv via assisterad befruktning hade inte varit möjligt för några decennier sedan. Det moraliska fördömandet av ensamstående mammor har dock inte försvunnit utan har snarare ändrat karaktär. Idag är det frågor som rör huruvida den ensamstående mamma är självförsörjande eller om hon själv valt att bli ensamstående mamma som påverkar omgivningens reaktioner. Det faktum att barnet tillkommit utanför äktenskapet spelar inte längre så stor roll.

Mai Heide Ottosen menar (i Plauborg, 2010) att föreställningen om barns intressen och behov av att veta sitt genetiska ursprung är normativt och ändras i takt med samhällsutvecklingen. Hon menar att det i Danmark idag går att se två motsatta tendenser. Medan den danska lagen om föräldraskap (Forældramyndighedsloven från 1995) å ena sidan lägger stor vikt vid biologiska rötter så kan vi å andra sidan urskilja en tendens till uppluckring av gränsen mellan det biologiska och det sociala mycket på grund av de nya familjemönster där biologiska band saknas mellan barn och föräldrar (adoption, styvfamiljer, fosterfamiljer). Plauborg menar att här kan även tilläggas att den danska lagen om assisterad befruktning med sina bestämmelser om rätten för donatorn att vara anonym lägger mindre vikt vid biologiskt ursprung och därmed står i motsatts till Forældramyndighedsloven (Plauborg, 2010). Jag menar att detta skiljer sig mot hur Sverige ser på detta med tanke de föreskrifter vi har om att barnen vid mogen ålder ska kunna ta del av vem donatorn är. Att barn ska ha rätt att ta del av sitt genetiska ursprung är även ett av de skäl som framförs för en lagförändring i Sverige om att ge ensamstående rätt till assisterad befruktning.

Jonsson-Malm (2011) har i sin avhandling i historia sökt synliggöra normer om tillhörighet och ursprung genom att granska betänkanden från de statliga utredningarna om internationella adoptioner och assisterad befruktning åren 1953-2007. Hon menar att talet om ensamstående föräldraskap är motstridigt i utredningarna och att utredningarna inte kan bestämma sig för om det är en önskvärd familjeform eller inte. Inställningen varierar också beroende på om det rör sig om adoption eller assisterad befruktning. Redan när adoptionslagen instiftades 1917 fick ensamstående rätt att adoptera medan inseminationslagen som kom 1985 inte har gett ensamstående rätt till assisterad befruktning. Det hänvisas till praxis där det oftast ställs högre krav på ensamstående eftersom de förväntas fylla samma funktion som två föräldrar gör och det underliggande antagandet är att två nästan alltid är bättre än en. Den ensamstående adoptanten ska ha ett väl fungerande socialt nätverk som kan ställa upp vid sjukdom eller när det annars behövs, ska kunna ge stöd i föräldrarollen och kunna tillgodose barnets behov av kontakt med båda könen. Ensamstående adoptanter ska vara extra resursstarka, ha god hälsa

och ha gedigen erfarenhet av barn. Faktorer som ålder, ekonomi och tidigare nära förhållanden med det motsatta könet ska också tas med vid bedömningen. Jonsson-Malm menar att detta tal stigmatiserar ensamstående föräldrar och att de konstrueras som resurssvaga med låg utbildning och dålig ekonomi. Jonsson-Malm menar att utredningarna är normativa genom att de förespråkar barns behov av en mamma och en pappa, eller åtminstone två stycken föräldrar som kan erbjuda både manliga och kvinnliga förebilder och de framhäver barns rätt till sitt genetiska och etniska ursprung som allmängiltiga behov (ibid).

Sara, som är frivilligt ensamstående mamma, berättar i boken *Makalösa föräldrar – en bok med och om ensamstående familjer* att de flesta reaktioner hon stött på varit positiva samtidigt som hon upplever att myndigheterna har varit ett problem. Sara beskriver att myndigheternas hela värld baseras på att man ska vara två och att socialtjänsten är den myndighet som varit svårast att ha kontakt med (Salmson 2007). I en studie där 70 lesbiska föräldrapar har intervjuats beskriver föräldrarna att de för det mesta är öppna med sin familjeform och att de vanligtvis bemöts positivt på förskolan, på sin arbetsplats eller i grannskapet. Samtidigt kan flera av dem berätta om en eller flera tillfällen då de blivit negativt bemötta på grund av sin familjesituation (Malmqvist, Hydén & Zetterqvist Nelson, 2012).

Den frivilligt ensamstående mamman – vem är hon?

Under 1970- och 80-talet genomfördes i USA flera studier av frivilligt ensamstående mammor där den största andelen var kvalitativa och hade ett relativt litet underlag (urvalet var mellan 8-22 personer). Bilden som framträdde i dessa studier var att den frivilligt ensamstående kvinnan var en vit, utbildad kvinna som hade arbete och en stabil ekonomi. Kvinnorna beskrevs komma från familjer där föräldrarna haft äktenskapsproblem, att de haft en dålig relation med sin pappa samt att de hade svårigheter med intimitet. Några få studier ifrågasatte giltigheten i de negativa stereotyperna av dessa kvinnor som skapades och visade på resultat som sa att mamman hade lättare att anpassa sig till modersrollen och att de hade god förmåga att med framgång uppfostra sina barn (Miller, 1992).

Rosanna Hertz är professor i sociologi och kvinno- och genusforskning vid Wellesley College i Massachusetts i USA. Hertz (2006) har mellan år 1995-2004 djupintervjuat 65 frivilligt ensamstående mammor i östra Massachusetts. Alla var över 20 år när första barnet föddes, tillhörde medelklassen, hade en bra utbildning och var ekonomiskt självförsörjande vid intervjutillfället. Kvinnorna hade följt fyra olika vägar för att bli mammor; 22 hade adopterat, 17 hade chansat graviditet (medvetet inte skyddat sig), 15 hade inseminerat med en okänd donator och 13 hade inseminerat med en känd donator (ofta en barndomsvän eller en före detta pojkvän). Hertz menar att det i USA finns en kultur i samhället som fortsätter att förstärka moderskapet som den viktigaste komponenten i definitionen av vad en kvinna är. Kvinnlighet bedöms inte utifrån karriärmässiga framgångar utan i termer av föräldraskap. Detta ”compulsory motherhood” (sid 5) påverkar kvinnor att finna nya vägar till barn när den biologiska klockan tickar högt och avsaknaden av en partner gör det svårt att följa den traditionella vägen -”First comes love. Then comes marriage. Then comes baby in a baby carriage” (en traditionell barnsång vanlig på skolgårdar och lekplatser, min anmärkning).

Naomi Miller är en amerikans psykolog som i slutet av 1980-talet skrev en avhandling om frivilligt ensamstående mammor och förmåga till intimitet. Miller (1992) fann inget utmärkande familjemönster bland de frivilligt ensamstående mammorna i sin studie. Den grupp av kvinnor som beskrev sig ha negativa känslor gentemot sin pappa var lika stor som

den grupp som sa sig vara närmare sin pappa än sin mamma. De flesta av kvinnorna i studien var oberoende och intelligenta och hade lyckats väl i sitt professionella liv. De hade lyckats att skapa starka och långvariga vänskapsrelationer. De var engagerade föräldrar som var reflekterande och som var medvetna om de eventuella fallgropar i föräldraskapet som kunde komma. Många av kvinnorna uppgav att de inte varit tillfredsställda med sina relationer till män och upplevt att relationerna hotat deras autonomi. Samtidigt uppgav många av kvinnorna att föräldraskapet har berikat deras liv och att de nu kunde skapa mera mogna relationer med män. Majoriteten ville även bli involverade i kärleksrelationer.

Gruppen frivilligt ensamstående mammor har ökat de senaste åren. Trots detta vet vi ganska lite idag om dessa mammors motivation för och erfarenhet av att vara en frivilligt ensamstående mamma. För att öka kunskaperna vände sig en grupp forskare (Jadva et al, 2009) till en hemsida i USA för just denna grupp av mammor, ”Choice moms”. Genom denna hemsida fick de 291 deltagare (73 % bodde i USA) som svarade på en nätbaserad enkät som berörde fyra olika områden; förväntningar på föräldraskap och tidigare relationer, beslutet att bli frivilligt ensamstående, erfarenheterna av att vara en frivilligt ensamstående mamma samt att uppfostra utan en pappa. Majoriteten av kvinnorna uppgav att de förutsatt att de skulle bli mammor när de växte upp och de flesta av kvinnorna uppgav att de tidigare haft längre relationer. Uppfattningen som ibland hörs om att kvinnor som blir frivilligt ensamstående mammor är oförmögna att ha långvariga relationer får inte stöd i denna studies resultat. Anledningen till att de inte fått barn i sina tidigare relationer var i de två vanligaste fallen att relationen inte känts rätt eller att tajmingen inte stämde. Det vanligaste sättet att bli mamma på var via insemination på klinik med anonym donator (Jadva et al, 2009).

Inför beslutet att bli en frivilligt ensamstående mamma hade 83 % pratat med vänner och 47 % med sin mamma. Många hade gjort förändringar i sitt liv inför att bli mamma och beslutet att bli frivilligt ensamstående var inget beslut som togs med lätthet. Inför att bli mamma hade kvinnorna bland annat sparat pengar och flyttat till ett nytt grannskap (Jadva et al, 2009). Många vände sig även till terapeuter och religiösa ledare för att få stöd i sin beslutsprocess (Bock 2000). Murray och Golombok (2005a) fann att beslutet föregicks av noga planering och kvinnorna påbörjade inte behandlingen för att bli gravida förrän de hade ett gott socialt nätverk på plats. Även Hertz (2006) fann i sin studie att beslutet att bli frivilligt ensamstående mamma inte var ett enkelt beslut. Kvinnorna sköt upp beslutet i det längsta i hopp om att en lämplig partner skulle dimpa ner. ”The reproduction narrative” (sid 41), det vill säga den traditionella berättelsen om sex-reproduktion-förlossning, är stark och alla kvinnor är inte beredda att ifrågasätta den och ta andra vägar till föräldraskap. Här har ofta homosexuella kvinnor lättare att tänka i nya banor eftersom processen att komma fram till sin sexuella identitet innebär att den traditionella berättelsen om barnalstrande måste ges upp. Kvinnorna i Plauborgs (2010) studie uppgav att de hoppades finna en man i framtiden. Samtidigt kände de ingen ångest över att vara singel och flera av dem berättade att de trivdes bra med att vara ensamma och att de trodde att det var lättare att bara vara mamma-barn eftersom det bara är de två som ska komma överens och rätta sig efter varandra.

Att rättfärdiga sitt beslut

Jane D. Bock (2000) har gjort deltagande observationer under två års tid i två olika självhjälpgrupper via organisationen Single Mothers by Choice i Kalifornien, USA, samt intervjuat 26 kvinnor. Kvinnorna i studien hade tagit olika vägar till föräldraskapet, 12 hade adopterat, 10 hade inseminerat och fyra hade chansat graviditet med en partner. Barnen var

mellan sex månader och 23 år vid tidpunkten för intervjun. Stigmatiseringen av ensamstående mammor varierar beroende på bland annat klass, ålder och hudfärg. Unga kvinnor i minoritetsgrupper som saknar inkomst är i högre grad utsatta för stigmatiserande omdömen än en vit medelklasskvinna med god inkomst. Under beslutsprocessen var kvinnorna inte så bekymrade över legitimiteten för barnet eller för sig själva medan de upptogs av funderingar hur beslutet att bli ensamstående förälder skulle kunna legitimeras – ”Hur ska jag kunna rättfärdiga mitt beslut inför eventuellt ifrågasättande?” (sid 69, min översättning). Kvinnorna i studien var medvetna om att de skulle komma att bemötas med öppen kritik för sitt val och hade därför förberett passande historier att berätta för att kunna rättfärdiga sitt val. Många gånger sände kvinnorna ett budskap om att man in i det längsta skulle vänta på ”Den rätte” och beslutet att bli frivilligt ensamstående mamma borde vara det allra sista halmstrået. Majoriteten av kvinnorna hoppades att de skulle gifta sig i framtiden. Det framkom några utmärkande egenskaper som kvinnorna ansåg behövdes för att man skulle ha rätt att överge den traditionella vägen till föräldraskap. Dessa egenskaper var ålder, ansvar, känslomässig mognad och god ekonomi. När kvinnorna har uppnått medelåldern har de betalt av sin del till arbetslivet och skött sig socialt och inväntat ”Den rätte”. När den biologiska klockan börjar gå mot sitt slut är det legitimt att överge sin väntan på ”Den rätte”. Egenskapen ansvar innebar att på olika sätt genom handlingar och värderingar kunna visa att man var en ansvarsfull person. Detta underlättades om andra redan innan beslutet ansåg att kvinnan var en ansvarsfull person. Känslomässig mognad, framförallt att ha förlikat sig med att vara singel, var den tredje egenskapen som framkom. Kvinnorna ansåg att ensamstående föräldraskap inte är till för den svaga utan kräver god självkänsla, psykiskt välbefinnande och bestämdhet. Majoriteten av kvinnorna i studien hade gått i terapi som en del i beslutsprocessen att bli ensamstående mamma. Kvinnorna framhöll vikten av att ha integritet och att inte använda människor på vägen mot föräldraskapet. Den fjärde och kanske viktigaste egenskapen var god ekonomi. Den typiska frivilligt ensamstående mamman har fokuserat på sin karriär och nått en relativt hög inkomst. Inkomsten och tillhörigheten till medelklassen är det som tydligast skiljer dessa mammor från tonårsmammor och de mammor som lever på bidrag.

Plauborg (2010) fann att kvinnorna övervägde många frågor innan de tog beslutet att påbörja en fertilitetsbehandling. De övervägde hur jobb och barn skulle kunna kombineras och hur de skulle klara sig ekonomiskt. De funderade även på vilka känslomässiga och sociala resurser de hade i sin familj och i sitt nätverk. Frågor om på vilket sätt deras barn skulle påverkas av att inte ha en närvarande pappa eller om vikten av att känna till sitt genetiska ursprung upptog stor del av övervägningsfasen. Kvinnorna i studien samlade in exempel som motbevisade de negativa föreställningarna om konsekvenserna av att växa upp utan en närvarande pappa och hittade där stöd för sitt beslut att bli frivilligt ensamstående förälder. Alla intervjupersoner beskrev att osäkerheten under övervägningsfasen försvann när barnet var fött och det fanns inte längre några tvivel om att de fattat rätt beslut.

I Jadva et al (2009) studie svarade mammorna på frågor om upplevelsen av att uppfostra ett barn på egen hand. Hälften (49%) uppgav att de upplevde sig ha samma svårigheter som andra mammor, en fjärde del (24%) tyckte de hade det svårare och en fjärdel (24%) upplevde att de hade det lättare än andra mammor. Nästan hälften (45 %) av mammorna uppgav att de stött på kritik angående sitt val att bli ensamstående mamma och en något lägre andel (41 %) uppgav att de inte stött på detta. De flesta uppgav att deras barn var för små för att de skulle kunna svara på frågan om deras barn upplevt sig annorlunda på grund av sin familjekonstellation medan under en fjärdedel (15 %) uppgav att deras barn upplevt detta.

Kvinnorna i Plauborgs (2010) studie berättade att de var öppna med hur deras barn kommit till och hoppades att detta skulle bidra till en minskad stigmatisering av frivilligt ensamstående mammor. De hoppades även att detta skulle leda till att deras barn skulle kunna känna stolthet över det sätt de kommit till på. En intervjuperson menar att det är viktigt att kvinnorna själva fullt ut accepterat sitt beslut om att bli frivilligt ensamstående, för annars skulle det kunna bli svårt för barnet att acceptera sin annorlunda familjekonstellation. Flera av kvinnorna menade att det var viktigt att de tog ett genomtänkt beslut så att de med gott samvete kunde berätta för andra, och framförallt för barnen, om sitt val att få barn själva genom assisterad befruktning med donation.

Ensamstående mamma – vad betyder det?

Hertz (2006) menar att begreppet ensamstående mamma kan bli missvisande. En del av begreppet handlar om kvinnornas kärleksrelation till en partner och en annan del handlar om föräldraskapet. Antingen är kvinnan utan en partner att ha en kärleksrelation med eller så är hon utan en partner att dela föräldraskapet med. Idag är skilsmässor inget ovanligt. I och med en skilsmässa upplöses kärleksrelationen medan det gemensamma föräldraskapet kvarstår. Föräldrarna måste hitta nya sätt att vara förälder på tillsammans. Att vara förälder tillsammans till ett barn utan att ha haft en kärleksrelation är dock fortfarande ganska ovanligt. Fenomenet att separera kärleksrelationer från föräldraskapet utmanar det traditionella reproduktionsnarrativet. De flesta kvinnorna i Hertz studie hoppades hitta en kärleksrelation och en person att dela föräldraskapet med efter att barnet kommit. De vände på barnsången, ”putting love and marriage after the baby carriage” (sid 142). När kärleksparet inte längre är mittpunkten i en tvåföräldersfamilj fann Hertz i sin studie fyra olika sätt att organisera livet på; *Den fullständiga mamman*, *Delat liv*, *Den affärsmässiga familjen* och *Den affärsmässiga familjen med en kärleksrelation på annat håll*. I *Den fullständiga mamman* har mamman ingen partner att dela föräldraskapet med och är ensam ansvarig dygnet runt alla dagar i veckan och hon har inte heller någon kärleksrelation. I *Delat liv* så har mamman ingen partner att dela föräldraskapet med men hon har en kärleksrelation. Partnern är dock inte på något sätt involverad i föräldraskapet. I *Den affärsmässiga familjen* finns det två eller flera föräldrar som tillsammans uppfostrar barnet/barnen och genom formella och informella arrangemang har man gjort upp om föräldraskapet. Kvinnorna i den här gruppen ifrågasätter kärleksrelationen som kittet i en familj och bygger familjen på andra former av överenskommelser. Kvinnorna har ingen kärleksrelation. Detta är dock ett tillstånd som lätt kan övergå i nästa kategori *Den affärsmässiga familjen med en kärleksrelation på annat håll*. I den här kategorin separera kvinnorna medvetet föräldraskapet från kärleksrelationen men har en partner i båda. Här sätts begreppet ensamstående mamma på prov då kvinnorna varken är ensamma i föräldraskapet eller tillgängliga för en kärleksrelation.

Precis som vilka föräldrar och barn som helst

Susan Golombok är en brittisk forskare som under många år bedrivit forskning på förälder-barn relationer och barnens sociala och emotionella utveckling i nya familjeformer. Hennes forskning har rört heterosexuella familjer med två föräldrar där barnen kommit till via assisterad befruktning med donerad sperma, familjer med homosexuella föräldrar och familjer med ensamstående föräldrar. Golombok tog examen som psykolog 1976 och arbetar sedan 2006 som professor i familjeforskning vid universitetet i Cambridge och är föreståndare för Center for Family research vid samma universitet. Tidigare var hon professor vid psykologiska institutionen vid City University i London (Center for Family Research, 2013).

Golombok har deltagit i en brittisk longitudinell studie av barn som från födseln vuxit upp i en kvinnoledd familj utan någon närvarande pappa. Studien fokuserade på kvalitén på förälder-barn relationen och barnens psykologiska utveckling. Studien innehåller tre delar där mammorna och barnen vid tre tillfällen har blivit intervjuade och/eller har fyllt i olika standardiserade formulär (Golombok, Tasker & Murray, 1997, McCallum & Golombok, 2004, Golombok & Badger 2010). I den första delen av studien deltog en grupp av 30 familjer med lesbiska mammor och en grupp av 42 familjer med ensamstående heterosexuella mammor. Ingen av de deltagande familjerna hade ekonomiskt bistånd. Resultaten jämfördes med en kontrollgrupp bestående av 41 familjer med två heterosexuella föräldrar. Barnen var mellan 3-9 år gamla, med en medelålder på 6 år. Studien fokuserade på mammas psykologiska tillstånd, kvalitén på föräldraskapet samt på barnens relationer och deras emotionella och beteendemässiga utveckling. Resultaten visade att det inte fanns några skillnader mellan de olika grupperna när det gällde mammornas psykiska mående. Vidare fann man att mammorna i de kvinnoledda familjerna uppvisade mera värme gentemot sina barn och interagerade mera med dem. De bråkade inte mer med sina barn än kontrollgruppen, dock var bråken mer allvarliga. Detta resonerar författarna kan bero på att det inte fanns någon pappa som tog den disciplinära rollen. Barnen i de kvinnoledda familjerna uppvisade inga tecken på att utveckla emotionella eller beteendemässiga problem och de upplevde sig lika accepterade av sina mammor och kamrater som de barn som växte upp med en pappa i familjen. Barnen som växte upp i en familj utan en pappa angav en högre grad av trygg anknytning till mamman vilket skulle kunna vara ett resultat av att mamman har ett större engagemang i barnen då det inte finns någon pappa. Barnen i de kvinnoledda familjerna såg sig själva som mindre kompetenta fysiskt och kognitivt vilket författarna menar skulle kunna bero på att pappor är mer direkt fokuserade på att förstärka barns fysiska och kognitiva framsteg. Författarna resonerar också att upplevelsen av kompetens och självkänsla är beroende av omgivningens acceptans och att barnen kan ha reagerat på att kvinnoledda familjer har lägre status i samhället. Sammanfattningsvis pekar resultaten mot att barn som växer upp i en kvinnoledd familj inte missgynnas varken när det gäller kvalitén på mamma-barn relation eller när det gäller deras känslomässiga mående (Golombok, Tasker & Murray, 1997).

Del två av studien består av en uppföljning som gjordes när barnen var 12 år (MacCallum & Golombok, 2004). Uppföljningsstudien fokuserade på förälder-barn relationen och på barnens socioemotionella utveckling. Barnen i de kvinnoledda familjerna upplevde att deras mammor interagerade mera med dem och att mammor var mera tillgängliga och pålitliga. Det fanns ingen skillnad mellan mammorna i de olika familjerna när det gällde hur mammorna uttryckte värme gentemot sina barn. Det fanns inte heller några skillnader för barnen när det gällde känslomässiga eller beteendemässiga svårigheter, skolanpassning, kamratrelationer eller självkänsla. När det gällde könsrollorientering har författarna använt sig av ett frågeformulär kallat Childrens Sex Role Inventory som mäter könsrollorientering hos barn i två separata bedömningsskalor, en för manlighet och en för kvinnlighet. De fann då en skillnad för pojkarna i de kvinnoledda familjerna som var mer kvinnliga i sin könsrollorientering, men dock inte mindre manliga. För flickorna fanns inga skillnader. Författarna redogjorde dock inte för vad kvinnlighet respektive manlighet innebar. Resultaten från studiens första del som visade att de barn som växte upp i en familj utan en pappa upplevde sig själva som mindre kompetenta fysiskt och kognitivt verkade ha försvunnit vid uppföljningsstudien. MacCallum och Golombok resonerade att den förändring som skett i samhället mellan första och andra

studien, med ett ökat antal familjer utan pappor och en ökad acceptans för andra familjeformer, kunde göra att barnen inte längre upplevde sig ha lägre fysisk eller kognitiv kompetens (ibid).

Nästa uppföljning skedde när barnen hade blivit unga vuxna och medelåldern på barnen var mellan 18-19,5 år (Golombok & Badger 2010). Resultaten visade att barnen som vuxit upp i en kvinnoledd familj fortsatte att fungera bra även när det blivit unga vuxna. Inga skillnader identifierades mellan de olika familjeformerna när det gällde hur mycket mamman visade värme, upptäckte och svarade an på de unga vuxnas rädslor och oro eller hur trygga de kände sig med sin relation till sitt barn. Mammorna i de kvinnoledda familjerna visade högre grad av känslomässig involvering och de kände mindre oro över barnens utveckling till autonoma unga vuxna. Det sistnämnda kan bero på att barnen i de kvinnoledda familjerna var något äldre vid uppföljning och många hade redan flyttat hemifrån. Det fanns inga skillnader i vägledning, kontroll eller missnöje med de unga vuxnas beteende. När det gällde barnens psykologiska utveckling hittades inga skillnader mellan de olika familjeformerna med goda relationer mellan mamman och barnen och även barnens relationer med kompisar var goda. Barnens psykiska mående verkade dock vara något bättre för de som vuxit upp i en kvinnoledd familj med resultat som visade lägre grad av oro, depression och aggressivitet. De unga vuxna från kvinnoledda familjer hade även en lägre grad av problematiskt alkoholbruk än unga vuxna från traditionella familjer. Golombok och Badger menar att dessa resultat står i skarp kontrast mot de studier som visar på negativ psykologisk utveckling hos barn till ensamstående mammor och visar på mångfalden av ensam mor-familjer och vikten av att inte dra alla över en kam. De summerar;

”As well as providing systematic data on the outcomes for parenting and child development, the findings increase theoretical understanding more generally of family process and family structure, and lend weight to the view that the quality of family relationships matters more than the way in which a family is formed” (sid 156 Golombok & Badger 2010).

Även Chan, Raboy och Patterson (1998) konstaterade att barnens psykologiska anpassning inte påverkades av antalet föräldrar i en familj eller av vilken sexuell läggning föräldrarna hade. Deras studie byggde på 80 familjer i USA med barn som tillkommit via donerad sperma, av dessa familjer var 30 kvinnoledda familjer.

I en studie av 27 frivilligt ensamstående mammor via insemination på klinik har Murray och Golombok (2005a) funnit liknande resultat. I studien användes en kontrollgrupp bestående av heterosexuella tvåföräldersfamiljer som fått barn via donatorsinsemination (det vill säga pappan i familjen är inte den genetiska pappan till barnet). Barnen var vid studiens genomförande mellan 6 månader och 1 år gamla. Angående mammornas psykiska mående så fanns inga skillnader mellan grupperna vad gällde oro eller depression. Det fanns inte heller några skillnader mellan upplevd stress i föräldrskapet. De frivilligt ensamstående mammorna gav uttryck för värme och hade känslomässig anknytning i samma utsträckning som mammorna i kontrollgruppen och uppgav lika mycket glädje över föräldrskapet. Resultaten visar dock på att de frivilligt ensamstående mammorna i någon lägre grad var uppmärksamma på barnets behov och de interagerade i mindre grad med sina barn. Detta menar författarna troligen har att göra med att mammorna i kontrollgruppen kan lägga mera tid på sina barn då det finns en partner närvarande. De frivilligt ensamstående mammorna upplevde å andra sidan

sina barn som mindre besvärliga än mammorna i kontrollgruppen. Detta kan enligt Murray och Golombok bero på att mammorna i kontrollgruppen kände oro över avsaknaden av ett genetiskt band mellan deras män och barnen. När barnen var två år gjorde Murray och Golombok (2005b) en uppföljning av studien. De fann att familjerna fortsatte att fungera bra och den skillnad som gick att utläsa av resultaten var att de frivilligt ensamstående mammorna uppvisade större glädje och mindre ilska i sitt föräldraskap. Detta indikerar på, i motsats till den oro som väckts i samband med att ensamstående mammor får tillgång till assisterad befruktning, att denna väg till föräldraskap visar på en trend av mer positiva och mindre negativa känslor gentemot barnet. Författarna menar att det ser ut som att användning av insemination med donerad sperma för ensamstående kvinnor inte har någon skadlig effekt på barnens sociala, emotionella eller kognitiva utveckling.

Mamman, barnen och nätverket

Hertz (2006) undersökning visade att de kvinnor som bestämt sig för att bli frivilligt ensamstående mammor påbörjade två parallella processer när beslutet väl var taget. De olika sätten att bli gravid på övervägdes samtidigt som vardagslivet skulle bli mera barnvänligt och kvinnorna insåg att de kunde skapa en utökad familj av släktingar och vänner. En kvinna uttryckte det med att hon ville att livet för hennes kommande barn skulle inkludera fler än henne själv och katten och drog in sina vänner i en cirkel som kunde vara involverade i barnets liv. Kvinnorna bjöd in vänner och familj att dela de första stora punkterna i föräldraskapet, planeringen inför barnets ankomst, förberedande förlossningskurser och själva förlossningen. Det är inte mamma-barn mot världen utan en större grupp av utvalda personer som är villiga att delta inbjöds i ett utökat stödsystem. Kvinnorna jobbade medvetet för att deras behov ska kunna bli tillgodosedda och de var kreativa i sitt nätverksbyggande. Nästan hälften av kvinnorna i studien hade en inneboende eller hyrde ut delar av sitt hus och för de allra flesta blev denna hyresgäst också en viktig person i stödnätverket kring mamman och barnet. Gudföräldrar var ett annat vanligt sätt att knyta viktiga vuxna till barnen och här hade begreppet inte enbart en symbolisk betydelse utan personen kommer finnas där för barnet genom hela dennes liv (Hertz, 2006).

Murray och Golombok (2005a) fann inte några signifikanta skillnader i hur ofta de frivilligt ensamstående mammorna hade kontakt med vänner och släktingar eller på upplevelsen av det känslomässiga stödet de fick. Däremot verkade det som de frivilligt ensamstående mammorna hade mera praktiskt stöd från sin familj än mammorna i kontrollgruppen. Jadva et al (2009) fann när det gällde stöd från omgivningen att hälften av kvinnorna uppgav att de fått så mycket hjälp som behövdes de första sex veckorna och 42 % att de fått en del hjälp. Bara 7 % uppgav att de inte haft något stöd alls de första sex veckorna. Den vanligaste personen som bistått med hjälp var barnens mormor. På frågan om de kunde gå ut ensamma och roa sig svarade 61 % att de ibland kunde det även om det kunde vara svårt att få till.

Maren Bak är sociolog och har i sin avhandling från 1996 intervjuat 25 ensamstående mammor i Aalborg-området i Danmark som alla tidigare levtt tillsammans med pappan till barnen. Alla levde ensamma med sina barn vid intervjutillfället. Ett barn i varje familj har också blivit intervjuat. Bak visar på två olika familjestrategier för att hantera sin tillvaro i ensam mor-familjen. Det sätt på vilket kvinnorna bedömer ensam mor-familjen som en familjeform för dem själva har betydelse för de val de gör, vilka mål de sätter upp för sig och barnen och vilka resurser de mobiliserar. I den *traditionella familjestrategin* håller kvinnorna fast vid tankemönstren från kärnfamiljsidealet och avsaknaden av en man inom familjen blir

tydlig och upplevelsen av ett bristtillstånd är stark. Detta innebär att ensam mor-familjen inte är en familjeform som anses tillräcklig för att tillgodose de egna och barnens behov. Strävan efter att återskapa familjedrömmen fortgår och kvinnorna har inte dekonstruerat sin familjekonstellation som ett fullvärdigt familjealternativ. I den *självbärande strategin* tar kvinnorna fasta på utvecklingsmöjligheterna och börjar aktivt själva skapa formerna för den nya familjekonstellationen. De lämnar kärnfamiljsidealet bakom sig och kvinnorna har dekonstruerat sin bild av en familj. De upplever att ensam mor-familjen är ett fullvärdigt alternativ för sig själva och sina barn. De skapar nya mönster för till exempel sin sexualitet och sina vuxenrelationer utan att ge avkall på den autonomi som ensam mor-familjen innebär. Även kvinnorna i den traditionella familjestrategin uppskattar självständigheten och närheten till barnen som ensam mor-familjen ger dem samtidigt som dessa fördelar inte går före drömmen om en ny kärnfamilj. Hertz (2006) gjorde uppföljningsintervjuer med de frivilligt ensamstående mammorna hon intervjuat fyra år eller mer efter första intervjutillfället. Hon fann då att många av dem som längtat efter en partner vid första intervjutillfället vid uppföljningen hade gjort upp med sin familjedröm och upplevde sin familj som hel och de upplevde sig inte sakna någonting.

Bak (1996) talar även om familjerummet och menar med det de sociala relationer som liksom familjerelationer bygger på ömhet, närhet, omsorg, stöd och gemenskap. I kärnfamiljen är familjerummet avskärmat mot omvärlden och uppbyggt av föräldrarna och barnen. I ensam mor-familjerna ges möjligheter att skapa en ny form av familjerum som skiljer sig från kärnfamiljen. De två olika familjestrategierna är kopplade till hur familjerummet utformas. Kvinnorna med den självbärande strategin är mera benägna att skapa ett *utvidgat familjerum* medan de med den traditionella familjestrategin mer sluter familjerummet om sig själva och barnen i ett *förtätat familjerum*. Det utvidgade familjerummet innebär att kvinnan skapar vuxenkontakter bestående av till exempel släktingar, vänner, grannar eller tidigare partners som hon och barnen kan få praktiskt och emotionellt stöd av. Det kan även innebära att omdefiniera de sociala mönster som finns i traditionella högtider så som jul, födelsedagar, konfirmation med mera och skapa nya former för firandet av dessa högtider bortom kärnfamiljens ramar. Det utvidgade familjerummet ger barnen möjligheter att skapa egna vuxenkontakter och utveckla sin sociala kompetens. Det förtätade familjerummet består i sin yttersta form av endast mamman och barnen, men även de närmaste släktingarna kan ingå. Detta innebär att mamman många gånger får ge avkall på sitt eget vuxenliv för att kunna ge barnen trygghet och närhet och barnens möjligheter att skapa egna vuxenkontakter minskar.

Manligt nätverk

De frivilligt ensamstående mammorna i Hertz (2006) studie är aktivt engagerade i att inkludera män i sitt nätverk. Morfar, morbröder, manliga kusiner så väl som manliga lärare och fotbollstränare är viktiga resurser. Kvinnorna är dock måna om att kunna påverka vilka män som ska inkluderas och vilka som ska exkluderas. Det är inte självklart att genetiska band per automatik innebär ett inkluderande, till exempel begränsas umgänget med barnens pappor (i de fall det finns en sådan) om de inte anses vara goda förebilder. Hertz menar att kvinnorna i och med sina försök att inkludera män i sitt nätverk hamnar i ett dilemma mellan att vilja påverka den manliga normen i samhället samtidigt som de inte vill se sina söner hamna i social exil. De önskar sina barn samma möjligheter till ett framgångsrikt medelklassliv som barn som växer upp med en pappa. Genom handlingen att söka män för att instruera sina söner och ge dem tillgång till manliga domäner förstärker kvinnorna idén om manlig dominans och underminerar sina försök att uppfostra barn som kan ifrågasätta den

traditionella genusordningen. I princip alla mammorna i Jadva et als (2009) studie uppgav att det var mycket viktigt eller något viktigt att deras barn hade en manlig förebild och 81 % uppgav att deras barn hade en manlig förebild. Även i Murray och Golomboks (2005a) studie uppgav de flesta av de frivilligt ensamstående mammorna vikten av att deras barn hade regelbunden kontakt med en man, ofta mammans pappa eller bror.

Plauborg (2010) fann i sin danska studie att den frågeställning som till störst del upptog övervägningsfasen var frågan om på vilket sätt deras barn skulle påverkas av att inte ha en närvarande pappa. Intervjupersonerna ansåg inte att kärnfamiljen var en förutsättning för en bra uppväxt samtidigt som många uttryckte att familjer med både en mamma och en pappa var den bästa utgångspunkten för ett barn, även om en del påpekade att förutsättningarna för det var att föräldrarna kom överens och kunde samarbeta. Det var bättre med en ensamstående mamma än en mamma och en pappa som bråkade. Intervjupersonerna menade att den frånvarande pappan måste kompenseras för och att det var viktigt att det fanns manliga förebilder i deras barns liv. Många hade skrivit avtal med män i sitt nätverk att de skulle vara förebilder för deras barn. Det som bekymrade en del av intervjupersonerna i övervägningsfasen var att deras söner skulle bli feminina eller att de skulle komma att få svårt med sociala relationer eller med parförhållanden. Vid sidan av frågan om vikten av en närvarande pappa hade kvinnorna i studien även funderingar kring vikten av att känna till sitt genetiska ursprung. För att ta reda på detta pratade kvinnorna med personer i sitt nätverk som vuxit upp utan att känna till sina biologiska rötter, de läste böcker och såg TV-program i ämnet och någon hittade några amerikanska studier hon tog del av.

Kapitel 4 Teori

Familjen i det senmoderna samhället

Det senmoderna samhället är med dess mångfald av familjemönster en förutsättning för familjen frivilligt ensamstående mamma. Många sociologer, bland annat Giddens, Beck och Beck-Gernsheim, har teoretiserat kring de samhällsliga förändringar som skett i det postindustriella samhället. Fokus har varit vilka konsekvenser förändringarna har fått för individen, identiteten och för relationerna i familjelivet. Margareta Bäck-Wiklund, Thomas Johansson, Birgitta Bergsten med flera är svenska forskare som utvecklat dessa tankar i en svensk kontext och kopplat till familjens vardagsliv. Begrepp som används för att förklara och förstå livet i det senmoderna samhället är bland annat autonomi, individualitet och reflexivitet och jag kommer nedan redogöra för dessa tre begrepp. Giddens resonerar om dessa begrepp i bland annat *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället* (svensk översättning 1995) och i *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. (svensk översättning 1997). Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) menar att det råder oenighet om hur vi ska beteckna tiden efter moderniteten. Beck (1995) menar att en epok i moderniteten försvinner och en annan icke-namngiven epok tar vid och detta kännetecknas av reflexiv modernitet. Giddens använder högmodernitet om tiden efter andra världskriget medan en del andra forskare använder senmodernitet. Jag kommer fortsättningsvis att använda mig av senmodernitet.

De flesta västerländska kulturer delar tendensen till en ökad reflexivitet, individualitet och autonomi. Det invanda och välbekanta utmanas ständigt genom nya kulturella uttryck och vardagen blir oförutsägbar. Olika tänkbara framtider tvingar oss till reflektion och vi måste skapa sätt att hantera vardagslivets osäkerhet. Den samtida kulturen och vår identitet skapas i mötet och reflexionen mellan det kända och det okända (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997). Ökad geografisk rörlighet, massmedia och vetenskapliga rön bidrar till att traditionella företeelser kan ses med nya ögon (Giddens, 1995).

Reflexivitet

Det senmoderna samhället präglas av en utbredd självmedvetenhet och detta utgör grunden för resonemanget om reflexivitet. Vi söker hela tiden efter redskap för att förstå oss själva och samhället i stort (Johansson, T., 2002). Reflexivitet innebär att ständigt göra bearbetningar av det sociala handlandet utifrån nya kunskaper eller informationer. Den nya kunskapen eller den nya informationen är inte tillfällig utan utgör det väsentliga hos det sociala handlandet (Giddens, 1997). Giddens använder begreppet institutionell reflexivitet. Reflexiviteten är institutionellt på så sätt att det är en grundläggande del av det moderna samhällslivet, det rör alla etablerade inrättningar och sedvänjor. Det finns idag mycket stöd för det reflexiva tänkandet; terapier, själv-hjälps-böcker, TV och tidningar (Giddens, 1995). Om Giddens hade skrivit sin bok idag hade han även fått ta med det stora utbud av information och kunskap som finns att hitta på internet.

Thomas Johansson (2002) delar in begreppet reflexivitet i tre varianter, den instrumentella, den normativa och den utopiska reflexiviteten. Den instrumentella reflexiviteten är nyttobetonad på så sätt att det är bra att ha kunskap om för samhället centrala frågor så som barnuppfostran, sexualitet, skilsmässor och så vidare. Det handlar om att inhämta kunskap för att kunna handla rationellt i olika sammanhang. Den normativa reflexiviteten behandlar det

moraliska handlandet och förmågan att på ett adekvat sätt förhålla sig till den samhälleliga moralen. Det innebär att agera på ett sådant sätt att man framstår som en moralisk person. Individer har ofta en god känsla för vad som anses rätt och riktigt. Risken att ses som en avvikare och därmed utsättas för sociala sanktioner gör att individer följer dessa normer om rätt och fel. Den utopiska reflexiviteten går ut på att använda den ökade kunskapen för att skapa nya visioner och förändra samhälleliga fenomen. Det handlar om att förflytta sig från det vardagliga handlandet och förändra någonting. Den instrumentella och den normativa reflexiviteten bidrar till att reproducera det befintliga och hjälper individer att förstå de strukturella förändringar som pågår medan den utopiska reflexiviteten skiljer ut sig då den strävar efter förändring. Dessa tre varianter av reflexivitet står inte för sig själva utan är tätt sammanlänkade med varandra.

Thomas Johansson (2002) menar att reflexivitet i sig inte automatiskt leder till ökat vetande eller ökad frihet. En viktig faktor är individens förmåga att använda sig av den ökade kunskapen. Social tillhörighet påverkar en individs möjligheter att tolka och ta till sig information.

Individualitet och autonomi

Autonomi betyder ”vidsträckt rätt att bestämma om egna angelägenheter”(Esselte ordbok, 1990). Ofta används ordet ifråga om landområde. Inom sociologin handlar begreppet om individer och deras rätt att bestämma över sina egna angelägenheter. Både som begrepp och i verkligheten hänger autonomi ihop med individualitet. Autonomi ska inte ses som egoism utan snarare som handlingar som sker i en kontext av samhälleligt ansvar.

Individualiseringen betyder att industrisamhällets former för hur våra liv ska utformas löses upp och nya livsformer tar vid. I dessa nya livsformer måste individerna själva forma och iscensätta sina liv. Industrisamhällets rollstruktur har fallit sönder och ersatts av individernas beslut (Beck, 1995). Individualiseringen innebär att en individs liv inte längre är styrt av traditionella rättesnören utan individen skapar och väljer själv sin egen biografi. Individen blir sin egen domare och terapeut i skapandet av sitt liv frigjort från historiens band. Traditionella normers betydelse för att bestämma mänskligt handlande har försvunnit. Det som innan kunde utföras på ett visst sätt under inflytande av ”så brukar vi alltid göra” måste nu diskuteras, förhandlas och försvaras (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Det finns en föreställning om att allt är möjligt och det är vi själva som individer som är ansvariga för hur det blir för oss i framtiden. Med föreställningen om att allt är möjligt är den senmoderna människans identitet i ständig rörelse och blir aldrig riktigt färdig (Bäck-Wiklund, 2001).

Självet är ett reflexivt projekt för alla människor idag. I traditionella kulturer där lite förändrades från generation till generation ritualiserades individens övergångar i livet av övergångsriter eller initiationsceremonier. Den förändrade identiteten, till exempel när en person gick från ungdom till vuxen, var tydligt utstakad. Med senmodernitetens villkor måste däremot självutforskning och skapande ses som en del av en reflexiv process där den sociala förändringen ska kopplas ihop med den personliga förändringen. Vi skapar vårt jag i en ständig förhandling med vår historia, vårt nu och vår framtid (Giddens, 1997).

Individualiseringen har haft ett stort inflytande på analyser av förändringarna av familjelivet. Individualiseringen ses som ett generellt fenomen i samhället samtidigt som kvinnan, som en egen individ med egen försörjning och egna livsprojekt, hamnar i fokus. Den traditionella

familjens förändringar har kommit att ses som orsakat av kvinnors individualisering (Bäck-Wiklund, 2012). Den ökade individualiseringen och kvinnans autonomi har påverkat föreställningen om att kärlek måste hänga ihop med äktenskap och barn. Den moderna kvinnan är fri att ingå relationer på andra grunder än tidigare och hon måste skapa en reflexiv självuppfattning som innefattar föräldraskap, partnerskap och yrkesliv (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997).

Giddens (1995) menar att användandet av ordet relation om ett nära och känslomässigt förhållande med en annan person är ett relativt nytt fenomen. Giddens använder sig av begreppet *den rena relationen*. Med det menar han en kärleksrelation mellan vuxna som skapas för sin egen skull och som bygger på vad var och en kan få ut av förhållandet. Den rena relationen fortgår bara så länge båda parter är tillfredsställda med och upplever sig få ut tillräckligt av den. Bäck-Wiklund (2012) påpekar att den rena relationen skapar nya utmaningar för män och kvinnor i deras strävan att leva jämlikt. Den rena relationen borde vara en prototyp för jämlika relationer samtidigt tycks det som om människor får svårare att bygga stabila relationer och att få vardagslivet att fungera. Män och kvinnor blir föräldrar och de gemensamma barnen ska på något sätt få plats i det individuella livsprojektet. Föräldraskapets eviga relationer ställs mot de rena relationernas öppenhet, något som Giddens enligt Bäck-Wiklund inte tagit med i sitt resonemang.

Det finns dock forskare (till exempel Jaimeson, Brannen och Nielsen) som pekar på att en person individualitet inte står särskilt från de strukturer som finns omkring. Till exempel är kön och klass två faktorer som påverkar möjligheterna till att forma sin individualitet. Även institutionella villkor spelar roll i hur föräldraskapets villkor ser ut. Människors liv formas i samspel med individuella val och strukturella möjligheter och begränsningar. Olika befolkningsgruppers såväl som mäns och kvinnors villkor skiljer sig åt (Bäck-Wiklund, 2012). Beck och Beck-Gernsheim (1995) menar att individualiseringen är ett komplext och mångfaldigt fenomen som å ena sidan framhåller allas fria val samtidigt som det å andra sidan finns en arbetsmarknad och ett socialt välfärdssystem som påverkar vad som är möjligt.

Barnlängtan och självet.

Den romantiska kärleken som grund för äktenskap började accepteras i de flesta grupper i samhället under 1800-talet och ersatte de rent ekonomiska grunderna. Detta ledde så småningom till att äktenskapet kom att ses som ett för mannen och hustrun gemensamt projekt baserat på känslor. Samtidigt förändrades synen på familjens storlek och det var inte längre viktigt med många barn. För första gången kunde sexualiteten skiljas från graviditet och födsel och när de moderna preventivmedlen kom fördjupades denna trend. Detta medförde stora förändringar i förutsättningarna för kvinnors sexualitet (även männens men på ett annat sätt) och blev något som individerna själva kunde forma och äga. Särskiljandet mellan sexualitet och fortplantning manifesterades ytterligare i och med utvecklandet av moderna medicinska tekniker och sexualiteten blev helt autonom. Det krävs ingen sexuell aktivitet för att skapa barn (Giddens, 1995).

Det finns uppenbarligen något hos oss människor som gör att vi vill reproducera oss. När vi ska söka svar på vilka mekanismer det är som styr denna önskan hamnar vi lätt i existentiella funderingar. Det verkar rimligt att i ett evolutionsteoretiskt perspektiv se reproduktionen som något nödvändigt. Reproduktionen kräver dock samspel mellan olika individer i samhället

(genom sexuell aktivitet eller genom assisterad befruktning) och är därmed förankrad i ett individuellt mänskligt beteende i en social kontext (Möller, 2012).

Det finns personer som frivilligt avstår från att skaffa barn. Det finns inte så mycket forskning gjord på gruppen frivilligt barnlösa. En svensk studie från 2006 visar dock att hela 95 % av de unga vuxna som tillfrågats ville ha barn i framtiden. Det är alltså fortfarande vanligt att vi tänker oss ett framtida scenario med familj och barn. Det finns en stark fertilitetsnorm i vårt samhälle som innebär att alla par bör ha barn och att alla par bör vilja ha barn. Lever en person inte upp till något av dessa kriterier blir den ofta bemött med misstänksamhet. Föräldraskap är något vi upplever som en förutsättning för artens fortlevnad samtidigt som det är en del i självförverkligandet (Möller, 2012). Denna höst har Dagens Nyheter på Insidan en artikelserie om frivillig barnlöshet. I sju artiklar belyses olika aspekter på frivillig barnlöshet där upplevelsen av att det finns en norm som säger att alla ska vilja ha barn blir tydlig (Dagens Nyheter, 2013b). Samma höst utkommer antologin ”Ingens mamma: tolv kvinnor om barnfrihet” under redaktion av Josefine Adolfsson där tolv kvinnor skriver om sitt val att inte skaffa barn och som tycker att klimakteriet är befriande, att vårt förhållande till barn liknar en religiös kult och att det är dags att uppvärdera andra relationer än dem mellan barn och föräldrar (Bokus, 2013).

Vanligen utgår vi ifrån att livet blir vad vi gör det till och blir provocerade när vi hamnar i en situation som bevisar motsatsen. Efter att p-piller blev tillgängligt på 1960-talet lever vi också i en föreställning om att fertiliteten går att kontrollera. Det fungerar ju utmärkt på så sätt att vi kan undvika att bli gravida. Dock är det betydligt svårare att påverka åt andra hållet, infertiliteten går inte att styra över. Det går att styra över valet av handlingsalternativ men resultatet kan vi inte kontrollera (Möller, 2012).

Heteronormativitet och kärnfamiljsdrömmen

Heteronormativitet innebär ett antagande om att alla är heterosexuella och att det naturliga och normativt rätta är ett heterosexuellt liv. Begreppet innefattar alla de handlingar, strukturer, lagar och institutioner som bidrar till att ett heterosexuellt liv framstår som det naturliga, enhetliga och allomfattande sättet att leva sina liv på. Allt som faller utanför normen anses avvikande och är därmed fel. Normer är sociala regelsystem som oftast inte märks förrän någon eller något bryter mot dem. Normativitet är det maktsystem som backar upp och ser till att normer kan fortleva. Begreppet heteronormativitet har även fått en vidare betydelse som inte enbart en förväntad heterosexualitet utan även som heterosexualitet i en viss förväntad form. Det är inte alla varianter av heterosexualitet som anses normala (Rosenberg, 2002). Utgångspunkten är att heterosexualitet precis som all annan social organisering är kulturellt, socialt och historiskt skapad (Ambjörnsson, 2006).

Thomas Johansson (2003) är inspirerad av Judith Butlers tankar om kön när han resonerar om familjen och menar att moderskap och faderskap är skapade kategorier på samma sätt som manligt och kvinnligt är det. Med detta perspektiv på familjen kan vi inte säga att den rollfördelning som sker inom familjen är naturlig eller självklar. Föreställningen om att mamman och pappan skulle ha olika roller och funktioner för barnen kan bara fortleva så länge människor anser det legitimt. Ju mera ifrågasatt föreställningen blir desto flexiblere blir könskategorierna och dras det konstruktivistiska perspektivet tillräckligt långt kommer skillnaden mellan mamman och pappan att upplösas. Det kommer då att handla om personer snarare än om kön (Johansson, 2003).

Manliga förebilder

Manliga förebilder är en föreställning som ingår i en heteronormativ världsbild. Helena Johansson (2006) tecknar bilden av att den psykoanalytiska synen på faderns betydelse som bland annat Mitscherlich och Tiller stod för på 1960-talet kom att få en stark påverkan på synen om manliga förebilder i västvärlden. Dels handlar det om den intrapsykiska nivån där bristen på manliga förebilder kommer leda till att den oidipala konflikten inte får en lösning och pojkar kommer inte kunna utvecklas till mogna och civiliserade män. Dels handlar det om samhället och frånvaron av en symbolisk fader som får förklara det senmoderna samhällets auktoritetskris. Senare på 1980-talet kom även fadersfrånvaron att stå som förklaringsmodell för kriminalitet och drogproblem. Johansson menar att denna diskurs går att hitta i studier än i dag och i de nutida tankemönstren. Med det här resonemanget är det önskvärt att män blir delaktiga i barns och ungdomars liv eftersom deras maskulina drag kommer att förbättra barnens utveckling och då särskilt gällande pojkar som behöver en manlig förebild för att kunna utveckla en sund könsidentitet. Mot detta synsätt står det socialkonstruktivistiska synsättet som innebär att kön och könsskillnader problematiseras utifrån sociala och kulturella faktorer istället för utifrån biologiska olikheter (Johansson, H., 2006). Begreppet manlig förebild är ett sammansatt begrepp som dels rymmer dimensionen manlighet eller maskulinitet och dels dimensionen förebild. Med ett konstruktivistiskt synsätt är definitionen av manlighet inte helt självklar utan påverkas av den kultur och det sociala sammanhang som råder. Dimensionen förebild innehåller uppfattningen om att det uppväxande släktet behöver förebilder att se upp till och spegla sig i (Johansson, H., 2003).

Thomas Johansson (2003) menar att många olika faktorer påverkar hur vi definierar kön. På ena sidan har vi de historiskt förankrade kulturella mönster som bidrar till en ojämlig syn på kön. På den andra sidan finns en strävan mot ett könsjämnt samhälle. Framväxten av ett nytänkande om könets betydelse, där kärnfamiljen inte längre har en överordnad status eller där det inte nödvändigtvis behövs en man som identifikationsobjekt, sätts på prov av starka kulturella bilder som påverkar i traditionell riktning. Mellan dessa motpoler ska vi människor skapa oss en bild av manlighet kontra kvinnlighet. Det har vuxit fram många möjliga manliga positioner i samhället. Detta komplicerar begreppet manlig förebild och det blir svårt att avgöra exakt hur en sådan förebild skulle vara. Idén om betydelsen av en frånvarande pappa bygger ofta på den starka ställningen kärnfamiljen tilldelas. När kärnfamiljen förlorar en del av sin särställning öppnas möjligheten till nya tankar om familjen och föräldrarnas roller. Den tidigare accepterade idén om att en ersättare ska kunna ordna till förlusten av en pappa har delvis blivit ifrågasatt (Johansson, T., 2003).

Sociala nätverk och familj

Begreppet socialt nätverk började användas på 1950- och 60-talet av de brittiska socialantropologerna Barnes, Bott och Mitchell (Cochran, 1990). Det har därefter kommit att utvecklas till ett omfattande forskningsområde inom olika discipliner så som till exempel sociologi, psykologi, psykiatri, statsvetenskap, socialt arbete med flera. Nätverksforskningen kan delas in i två olika inriktningar. Dels en inriktning som intresserar sig för stora sociala system och strukturella aspekter, dels en inriktning som fokuserar på enskilda personers sociala nätverk med utgångspunkten i relationer. Sociala nätverk är i sig ingen teori utan ska snarare ses som ett analysredskap för att studera sociala relationer. Utgångspunkten för analysen kan antingen vara sociocentrisk vilket innebär att vi utgår från en kollektiv nivå i en organisation eller egocentrisk vilket innebär att vi utgår från en individs egen definition av sitt sociala nätverk (Espwall, 1998; Skåner, 2001). Storleken på sociala nätverk beror på var man

väljer att dra gränsen. I teorin är sociala nätverk i princip gränslösa samtidigt som det gör analysen komplicerad. För att kunna använda sociala nätverk i forskning och i behandling krävs en avgränsning. Det innebär att varje studies forskningsproblem och vilka dimensioner som är av intresse avgör hur sociala nätverk definieras (Skåner, 2001).

Ett samlingsverk om sociala nätverk och familj från 1990 är boken *Extending Families. The social networks of parents and their children*. (Cochran mfl). Cochran använder sig av begreppet personligt socialt nätverk. Personligt socialt nätverk består av relationer mellan människor. Personen är i centrum och kvalitén på de enskilda relationerna mellan personen och nätverket är i fokus. Cochran började intressera sig för detta i slutet av 1970-talet och hans fokus var på sambanden mellan socialt nätverk och barns utveckling.

Personligt socialt nätverk definieras vanligen med särskilda relationer mellan olika personer och relationernas innehåll kan bestå av känslomässigt och materiellt stöd, information (tex hur hitta ett jobb eller barnuppfostran) samt tillgång till förebilder. Både karaktären på relationerna (nätverkets struktur) och vilket slags utbyte (nätverkets innehåll) som sker mellan personen och nätverket är av intresse vid studier av sociala nätverk. Cochran påpekar vikten av att göra skillnad på personligt nätverk och socialt stöd. Det är av vikt att minnas att nätverk lika gärna kan innebära stress så väl som stöd för en individ samt att medlemmarna i ett nätverk kan bidra i större utsträckning än vad som ryms inom begreppet stöd (Cochran, 1990). Forskningen om socialt stöd påbörjades senare än forskningen om sociala nätverk. På 1970-talet kom flera studier som handlade om psykosociala processer och stress (se till exempel Caplan, Cassel, Cobb). Därefter följer flera studier där sambandet mellan socialt stöd och en god fysisk och psykisk hälsa styrks. Det är vissa länkar i det sociala nätverket som ger socialt stöd och kan innebära till exempel materiell hjälp, information, uppmuntran och känslomässigt stöd. Ofta menas det informella utbyte som sker mellan medlemmarna i nätverket men socialt stöd kan även förmedlas via formella nätverk (Espwall, 1998).

Cochran (1990) redogör för olika studier om sociala nätverk från 1970- och 1980-talen. En amerikansk studie av Fischer från början av 1980-talet visade att utbildning spelade en avgörande roll i hur en persons nätverk var uppbyggt. Ju mera utbildning en person hade desto större, djupare och rikare var deras nätverk. Fischer fann också att barn begränsade föräldrarnas (särskilt mammans) sociala engagemang. Kvinnor med barn uppgav färre vänner, mindre sociala aktiviteter och mindre pålitligt socialt stöd än kvinnor utan barn. Coletta fann i slutet av 1970-talet att gifta mammor hade en högre grad av stöd än skilda mammor. Belle studerade i början av 1980-talet mammor med låg inkomst och hon tittade på nätverkets betydelse för hur mammorna interagerade med sina barn. Hon fann att storlek, närhet eller hur ofta man hade kontakt inte var kopplat till känslomässigt välmående. Antalet personer som kunde hjälpa till med att ta hand om barnen och någon att vända sig till spelade en långt större roll för känslomässigt välmående. Andra studier har visat att tonårsmammor med hög grad av känslomässigt stöd var mindre aggressiva och avvisande mot sina barn. Vidare har studier visat att mammor med tätt sammansatta nätverk upplevde större känsla av kompetens i sin föräldraroll än mammor med löst sammansatta nätverk. Espwall (1998) hänvisar till flera studier som visar att socialt stöd påverkar föräldraskapet i en positiv riktning och på så sätt direkt och indirekt bidrar till barns utveckling. Vidare pekar Espwall på studier som visar ett samband mellan socialt stöd och familjers förmåga att hantera stress.

Ensamstående mammors nätverk

Gunnarsson och Cochran (1990) har studerat ensamstående mammors sociala nätverk i USA och Sverige i jämförelse med mammor i tvåförälderfamiljer. Mammorna i tvåförälderfamiljerna hade ett större nätverk än de ensamstående mammorna oberoende av klass och kultur. Författarna anger två möjliga förklaringar till detta. Det första och mest uppenbara är att det är en vuxen mindre i enföräldersfamiljerna vilket per automatik minskar antalet släktingar och vänner. En annan möjlig förklaring är att de ensamstående mammorna har mindre utrymme att delta i sociala aktiviteter och därför inte kan upprätthålla sitt nätverk i samma utsträckning. De svenska ensamstående mammorna levde geografiskt längre ifrån medlemmarna i sina nätverk än kvinnorna i USA och längre ifrån svenska mammor i tvåförälderfamiljer. De ensamstående mammorna uppgav högre kontaktfrekvens med medlemmarna i sitt nätverk än mammorna i tvåförälderfamiljer. Till en viss del innebar det en kompensation för det mindre antalet medlemmar i nätverket.

Innehållet i nätverket

Mammor i tvåförälderfamiljer uppgav mera sociala och avkopplande aktiviteter med medlemmarna i sina nätverk än mammorna i enföräldersfamiljer. De ensamstående mammorna uppgav en högre grad av känslomässigt stöd från medlemmarna i sitt nätverk än mammorna i tvåförälderfamiljer. Dessa resultat var i linje med tidigare studier som visade att ensamstående mammor bytte ut sociala och roliga aktiviteter mot känslomässigt stöd eftersom detta skulle vara mer effektivt vid en eventuell krissituation. Ensamstående mammor i både Sverige och USA hade mer känslomässigt stöd av vänner än mammor i tvåförälderfamiljer. Medlemmarna i ett nätverk kan ha flera olika funktioner samtidigt och det visade sig att ensamstående mammor hade färre medlemmar med enbart en funktion och fler med fyra funktioner än mammorna i tvåförälderfamiljer.

Kvalitén på ett socialt nätverk är beroende av dess förmåga att minimera en individs utsatthet för stressande faktorer. Författarna valde 5 kriterier för att urskilja skillnaderna mellan de olika familjekonstellationernas nätverk; förmågan att upprätthålla eller öka familjens materiella livssituation, förmågan att bidra med praktiska hushållssysslor, förmågan att vidmakthålla eller öka mammans självkänsla, förmågan att erbjuda stabilitet och variation i barnens uppväxtvillkor samt förmågan att erbjuda stöd i krissituationer. De fann i sin studie inga tecken på att icke-släktingar kompenserade ekonomiskt för frånvaron av en vuxen i familjen eller att de ensamstående mammorna fick hjälp med praktiska hushållssysslor. Däremot bidrar nära vänner med input i relation till mammans självkänsla och i relation till barnens uppväxtmiljö. Att få stöd vid krissituationer är beroende av vidden och flexibiliteten på ens sociala nätverk. Här finns en sårbarhet i ensamstående mammors situation beroende på kvalitén på hennes sociala nätverk (Gunnarsson & Cochran, 1990). Espwall (1998) menar att sociala nätverk inte är en statisk bild av en persons relationer utan nätverken är föränderliga och påverkbara över tid. Det innebär att inte enbart tillgången till socialt stöd skulle vara avgörande för det goda föräldraskapet utan det som kanske är viktigast är förmågan att kunna utveckla och upprätthålla ömsesidiga och välfungerande relationer.

Kapitel 5 Metod

I detta kapitel kommer jag att redogöra för studiens genomförande och för de metodologiska övervägningar som gjorts. Först kommer en diskussion om forskningsansats och om min förförståelse. Därefter följer ett avsnitt om studiens genomförande. Nästa avsnitt behandlar studiens tillförlitlighet. Till sist kommer de etiska övervägningarna att diskuteras.

Forskningsansats

Denna studie har sin utgångspunkt i att samhällsfenomen är något som vi alla är med och skapar på ett eller annat sätt. Detta innebär en närhet till det så kallade handlingsparadigmet inom samhällsvetenskapen där man rör sig från individ till samhälle och menar att samhällsfenomen är meningsbärande mänskliga handlingar (Gilje & Grimen 1992, 2007). Eftersom jag vill nå en djupare förståelse för mammornas egna erfarenheter har jag valt en hermeneutisk ansats. Hermeneutiken utgår från att mänskliga aktiviteter och resultaten av mänskliga aktiviteter består av fenomen som tillskrivs mening och betydelse. Den fokuserar på att förstå och tolka meningsfulla fenomen genom en hermeneutisk cirkel eller spiral där det är en ständig rörelse mellan helhet och del, mellan det vi ska tolka och den kontext det tolkas i eller mellan det som ska tolkas och vår förförståelse. Det innebär att det sammanhang ett fenomen sker i ger viktig information till hur det ska förstås precis som den förförståelse forskaren har påverkar förståelseprocessen (Gilje & Grimen 1992, 2007).

Giddens har infört begreppet dubbel hermeneutik som innebär att sociala fenomen redan är tolkade av de människor som är en del av dem. Samhällsforskaren måste därför förhålla sig till deras beskrivningar och uppfattningar av världen och sig själva samtidigt som den måste koppla människornas tolkningar till samhällsteoretiska begrepp. Här har den amerikanske socialantropologen Geertz infört skillnaden mellan begrepp som ligger nära respektive långt från erfarenheten. De begrepp som aktörerna själva använder för att tolka och förstå sin omvärld ligger nära erfarenheten och de begrepp som en specialist av något slag använder för att beskriva och förklara sociala fenomen ligger långt från erfarenheten (Gilje & Grimen 1992, 2007).

Förförståelse

En grundidé inom hermeneutiken är att vi aldrig möter ett fenomen förutsättningslöst utan vi tar med oss vår egen bakgrund in i förståelseprocessen (Gilje & Grimen 1992, 2007). Vid hermeneutiska infallsvinklar på praxisfenomen blir ens förförståelse en produktiv utgångspunkt för att förståelseprocessen ska starta. Ens förförståelse ger fenomenet mening som leder till frågor och som ger studien en riktning (Thomassen, 2007).

Innan jag började med denna studie hade jag två personer i min omgivning som blivit frivilligt ensamstående mammor men ingen av dessa kvinnor står mig nära eller är några som jag träffar ofta. Detta var upprinnelsen till min nyfikenhet om familjen frivilligt ensamstående mamma. Jag ansåg inte att antalet föräldrar eller hur en familj ser ut är avgörande för hur det går för barnen. Jag menar att det finns många flera faktorer som bidrar till barns utveckling och välmående, till exempel ekonomi, betydelsefulla vuxenrelationer och social kontext. Eftersom jag har en grundläggande psykoterapi utbildning med inriktning mot familj och nätverksarbete har jag kunskap om sociala nätverk och dess roll för människors utveckling och välbefinnande. Jag hade mycket liten kunskap om vad assisterad befruktning innebar och vilka olika tekniker som fanns tillgängliga.

Thurén (2005) skriver angående tolkning av innebörd att det inte finns någon genväg förbi kunskap och att det handlar om att förstå att det kan finnas fallgropar utmed vägen. Vi behöver vara uppmärksamma på att språket inte används som vi är vana vid, att en handling kan betyda något annat än det vi först trodde eller att vana kan ha en djupare innebörd än vad första anblicken ger. För detta krävs inte bara kunskap utan också fantasi och intuition.

Studiens genomförande

Jacobsson (2008) påpekar att en av de viktigaste vetenskapliga principerna, kritisk diskussion om hur kunskapen tillkommit, möjliggörs genom att forskningsprocessen redogörs för. Det är grundläggande för en studie att vi ska kunna se hur forskaren har kommit fram till sin kunskap.

Val av teori

I denna studie har empirin varit vägledande och resultaten har vuxit fram i ett växelspel mellan teori och empiri. Studien har en explorativ ansats på så sätt att ämnet för studien är relativt outforskat i Sverige och därför valde jag att ha en öppen inställning till att följa de trådar som dök upp via litteraturen och intervjuerna. Tillvägagångssättet med att låta empirin vara vägledande innebär att jag i förväg inte hade klart för mig vilka teorier som skulle vägleda min analys. Intervjuguiden är skapad utifrån mina frågeställningar och mitt intresse för beslutet och det sociala nätverket. När det gäller de sociala nätverken har jag efter intervjuernas genomförande använt mig av begrepp från den sociala nätverksforskningen för att kunna förstå hur kvinnorna i studien mobiliserar resurser i sina nätverk. Ur den sociala nätverksforskningen valde jag ut studier inom socialt arbete och studier som handlar om ensamstående mammor eftersom det har relevans för mina resultat. Jag har sedan använt begreppen för att analysera kvinnornas sociala relationer. Eftersom det är kvinnornas relationer som varit av intresse har jag utgått från en egocentrisk (personcentrerad) nivå i analysen.

Under intervjuerna var jag intresserad av beslutet att bilda en frivilligt ensamstående mamma familj och av kvinnornas nätverk. Resultaten från intervjuerna ledde mig sedan fram till valet av sociologins resonemang om det senmoderna samhället. För att kunna förstå hur det är möjligt att skapa en frivilligt ensamstående mamma familj (det hade inte varit möjligt för 50 år sedan) blev de sociologiska begreppen individualisering, autonomi och reflexivitet betydelsefulla. Eftersom det är av relevans för socialt arbete att kunna förstå och möta människor bortom den dominerande normen blev det även intressant att analysera intervjuerna utifrån en heteronormativ utgångspunkt. Intresset för manliga förebilder var något som jag stötte på i min genomgång av tidigare forskning. För att kunna sätta mina resultat i förhållande till tankarna om manliga förebilder i tidigare forskning valde jag att ta med det som ett teoretiskt begrepp i analysen. Det är dessutom ett begrepp som ryms inom en heteronormativ teoribildning.

Sökning av litteratur

Inledningsvis i uppsatsarbetet började jag med att söka i Summon på Göteborgs universitetsbibliotek. Jag använde sökordet ensamstående* och fick lite över 1000 träffar. Efter genomgång av listan blev det 48 träffar kvar som handlade om ensamstående mammor. Jag har även sökt i några databaser så som Psychinfo, Sociological abstracts och Swepub. Den senare är en databas över artiklar, konferensbidrag, avhandlingar med mera som

publicerats vid svenska lärosäten. I Swepub använde jag sökorden frivilligt ensamstående föräldrar, frivilligt ensamstående mammor och single mothers by choice. Inget av dessa sökord gav några träffar. Av detta, samt att jag inte stött på några svenska studier i referenslistor eller liknande, drar jag slutsatsen att det inte finns något publicerat i ämnet i Sverige. Utöver sökningar i databaser har jag även hittat intressant litteratur via referenslistorna i de avhandlingar, artiklar och böcker som jag har läst.

Urval

Jag har sökt intervjupersoner på fyra olika sätt. Inledningsvis sökte jag informanter via två föreningar, Femmis och Makalösa föräldrar och jag skickade ut en förfrågan på en mejllista på Forum för feministiskt föräldraskap (Foff). När jag inte fick någon respons från Femmis lade jag upp min förfrågan på Femmis facebook-sida. Direkt när jag började söka efter intervjupersoner bad jag vänner och bekanta sprida att jag söker informanter.

Jag kontaktade föreningarna Femmis och Makalösa föräldrar via mejl och bad dem vidarebefordra min förfrågan till sina medlemmar. Makalösa föräldrar hörde snabbt av sig och meddelade att de inte hade möjlighet att delta. Att få svar från Femmis tog lite mera tid, troligen på grund av att min förfrågan sammanföll med årsmöte och byte av personer på olika positioner föreningen. Efter att ha skickat mejl till tre olika adresser hos Femmis blev så tillslut min förfrågan upplagd på föreningens intranät. Efter det gick det snabbt att få tag i informanter. Sammanlagt har 16 personer svarat på min förfrågan (alla söksätten inkluderade). Svaren kom från kvinnor utspridda över hela landet.

Innan jag började söka informanter genomförde jag en pilotintervju med en kvinna som jag fick tag i via en bekant. Av de 16 personer som svarade på mina förfrågningar beskrivna ovan blev det tillslut sju intervjuer genomförda. Jag hade liten möjlighet att resa långt för att genomföra intervjuer så därför föll de som bodde i andra delar av landet i stort sett bort. Två intervjuer har skett med personer som inte bor i Göteborg. Övriga sex intervjupersoner bor i Göteborg. Alla som bodde i Göteborg och som svarat på mina förfrågningar har blivit intervjuade. Sammantaget med pilotintervjun har jag genomfört åtta intervjuer. Av de som jag har intervjuat (inklusive pilotintervjun) kom fyra personer via förfrågan på Femmis intranät, tre personer kom via vänner och bekanta till mig och en person svarade på mitt inlägg på Femmis Facebook-sida.

Presentation av intervjupersonerna

Intervjupersonerna var mellan 28 och 43 år gamla när intervjuerna genomfördes. Samtliga intervjupersoner har en universitetsutbildning. Två var föräldralediga vid intervjun. Sex av kvinnorna bor i en storstad, en bor i en mindre kommun på 14 000 invånare och en bor i en mellanstor kommun på 50 000 invånare. Två bor på landsbygden någon mil utanför staden. Sex av intervjupersonerna är medlemmar i Femmis.

Barnen var vid intervjutillfället mellan 9 månader och 9 år gamla. Kvinnorna har ett eller två barn och en intervjuperson var gravid vid intervjutillfället. Olika sorters assisterad befruktning finns representerade, insemination, IVF, ägg- och spermiedonation och embryodonation. Fem har anonyma donatorer och tre har öppna donatorer.

	≥ 30	30-40	< 40	summa
Ålder	1	3	4	8
högskola/ universitet	1	3	4	8
Insemination	1	0	3	4
ägg- och spermiedonation	0	2	0	2
Embryodonation	0	1	0	1
IVF	0	0	1	1
anonym donator	0	3	2	5
öppen donator	1	0	2	3
ett barn	0	2	1	3
två barn	0	1	3	4
Gravid	1	0	0	1
medlem Femmis	0	3	3	6
Storstad	1	3	2	6
mellanstor/ liten stad	0	0	2	2
radhus/ fristående hus	0	1	2	3
Lägenhet	0	2	1	3
kollektiv/hyr del av hus	1	0	1	2

Datainsamling

Jag har använt semi-strukturerade intervjuer eftersom jag var intresserad av att få fram intervjupersonens subjektiva tankar och erfarenheter. Semi-strukturerade intervjuer är en metod som tillåter intervjupersonen att fördjupa sina svar så en ökad förståelse om vad som sker framkommer samtidigt som jag får svar som går att jämföra. May (2001) skriver att den semistrukturerade intervjun är mittemellan den ostrukturerade och den strukturerade och använder sig av tekniker från båda dessa metoder. Jag har använt en intervjuguide under samtliga intervjuer. Vid utformandet av intervjuguiden tog jag del av litteratur som rör detta hantverk (Bryman, 2008; Dalen, 2007; Kvale & Brinkmann, 2009). Det första utkastet av intervjuguiden prövades i en pilotintervju tidigt våren 2013.

Pilotintervjun var också för att stämma av forskningsområdet då det inte finns någon svensk forskning att tillgå. Inledningsvis i min undersökning hade jag en idé om att undersöka hur de formella nätverken hanterade bemötandet av normbrytande familjer. Pilotintervjun visade mig att det inte var en intressant frågeställning att undersöka. Efter pilotintervjun justerade jag frågeställningarna så att fokus i studien dels blev på det privata nätverket och på nätverkets resurser och dels på beslutet att bilda en frivilligt ensamstående mamma-familj och på erfarenheterna av att vara en sådan familj. Efter pilotintervjun justerade jag även ordningsföljden på frågorna för att få ett bättre flyt under intervjun. Intervjuguiden har därefter inte förändrats genom intervjuerna. Efter pilotintervjun valde jag att komplettera intervjuguiden med två separata nätverkskartor för samtalet om det privata och det formella nätverket. Intervjuguiden består av fyra områden; beslutet, det privata nätverket, det formella nätverket och familjeformen (bilaga 1). Intervjupersonerna ombeds bland annat att berätta om hur det gick till när de tog beslutet, hur de förhåller sig till att berätta för barnen och

omgivningen om sitt val, hur de planerat utifrån stöd, vem/vilka som är betydelsefulla för dem, hur de upplevt kontakterna med det formella nätverket samt vilka fördelar respektive svårigheter de upplever med sin familjeform.

Intervjuernas genomförande

Den inledande kontakten med kvinnorna skedde via mejl, förutom i ett fall där det var via meddelanden på Facebook och i ett fall där jag först träffade personen och sedan skedde planeringen av intervjun via mejl. Kvinnorna fick själva avgöra var de ville träffas för intervjun och jag var tydlig med att jag var flexibel. Jag erbjöd mitt hem, min arbetsplats eller universitetet som alternativa platser. Samtliga intervjupersoner valde dock sitt eget hem som den plats de ville genomföra intervjun på. Detta innebär att vi förutom intervjun har haft barn som ätit på inspelningsutrustningen eller skrynklad ihop mina papper, pratat med katter, haft grannar som hämtat saker, haft hundar som skällt på förbipasserade bilar och haft matlagning och pajbakning som pågått parallellt. I fyra av intervjuerna var barnen närvarande och vid en intervju sov barnet på övervåningen.

Att vara hemma hos kvinnorna har gett en vardaglig och avslappnad inramning åt intervjusituationen och ibland varit en förutsättning för att intervjun ska kunna genomföras då det inte alltid funnits barnvakter att tillgå. Andersson och Swärd (2008) skriver att en intervjusituation är ett asymmetriskt möte där bara den ena parten söker information om eller av den andre. Utmaningen i intervjusituationen är att fånga intervjupersonens perspektiv och upplevelser av sin verklighet. I min undersökning har detta underlättats av att intervjuerna skett i respondenternas hem vilket har förskjutit den asymmetriska situationen något.

Jag har genomfört sju stycken intervjuer och en pilotintervju. Fem intervjuer skedde i juni, en i september och en i oktober 2013. Pilotintervjun genomfördes i mars 2013. Intervjuerna har spelats in med hjälp av min mobiltelefon. Om jag enbart antecknat innebär det att det endast är de teman jag inledningsvis var fokuserad på som finns med. Jag vet även av erfarenhet att det är oerhört svårt att anteckna allt som sägs och det jag antecknar i stor grad styrs av just det jag uppfattar som viktigt. Ingen av kvinnorna har haft invändningar mot att intervjun spelats in och ingen av dem har överhuvudtaget visat några tecken på att det påverkat dem att inspelningen pågick. Vid en intervju slutade inspelningen att fungera och bara början och slutet av intervjun finns inspelad. Direkt efter intervjun skrev jag rent mina anteckningar och intervjupersonen har läst dessa och godkänt sammanställningen. Under och efter intervjuerna har jag fört egna anteckningar om bland annat miljön där intervjun genomfördes och hur jag upplevde själva intervjusituationen. Vid samtal om nätverket har jag fyllt i nätverkskartorna i samråd med respondenterna.

Jag har transkriberat de fem första intervjuerna ordagrant i sin helhet. Jag ville inledningsvis ha materialet ordagrant för att kunna göra en bra analys och för att kunna hitta helt andra teman eller frågor än det jag inledningsvis sökte efter. De resterande tre transkriberingarna är mer referatliknande och återges inte ordagrant. Kvale och Brinkmann (2009) lyfter ett varningens finger och påpekar att intervjuer inte är detsamma som dess utskrift. Utskrifterna är verktyget för att förstå det som sagts under intervjun. Med det rika omfång av material som finns så hade det varit svårt för mig att kunna få ut något av intervjuerna om de inte hade transkriberats. Jag har vid behov gått tillbaka och lyssnat om på vissa partier av intervjuerna för att på sätt återlevandegöra utskrifterna.

Kvale och Brinkmann (2009) sätter upp några kvalitetskriterier för en intervju:

- Hur stor är omfattningen av spontana, rika och relevanta svar från intervjupersonen
- Hur stor är omfattningen av korta intervjufrågor och längre intervju svar
- Hur mycket följer intervjuaren upp och klargör i de relevanta aspekterna av svaren
- I hur stor utsträckning tolkas intervjun under själva intervjun
- Försöker intervjuaren verifiera sina tolkningar av intervju personens svar under intervjuens lopp
- Intervjun rapporterar sig själv- den är en historia i sig som knappast kräver ytterligare förklaringar

Jag kommer nu redogöra för hur dessa kriterier kan ses i mitt arbete. Respondenterna i denna studie har med lätthet gett omfattande och relevanta svara på mina frågor och berättade genomtänkt och välformulerat om sin tankar och erfarenheter. Jag har fått långa svar på mina frågor och under långa stycken i intervjun hörs bara mina hummanden och mina bekräftande ja eller nejmen. Många av mina inlägg mellan frågorna jag ställer består av sammanfattande påståenden av det jag just hört sägas. Stämmer mitt påstående har intervju personen bara fortsatt sin berättelse, men har jag missuppfattat korrigerar de mig. Jag har inte försökt verifiera tolkningar under pågående intervju. Intervjuresultaten består av sammanhängande historier som går att förstå utan korrigering. Dock kräver resultaten tolkningar för att en fördjupad förståelse kan ske vilket jag i studien strävat efter att göra.

Analys

Det material som ska analyseras består av 11 timmar och 25 minuter inspelade intervjuer. Dessa timmar har genererat 163 A4-sidor utskrifter. Pilotintervjun ingår i det analyserade materialet. I analysen av materialet har jag sökt efter olika teman och mönster som visar sig i varje enskild intervju men även som går att se i materialet som helhet. Vid den första genomläsningen styrdes jag av temana från intervjuguiden. Vid den andra genomläsningen hade jag mina utvalda teorier som måttstock för vilka mönster jag sökte efter. De teman och mönster som visade sig i varje intervju sammanfattade jag sedan kortfatta på post-it lappar. Post-it lapparna från respektive intervju har sedan lätt kunnat samlas in under olika teman. Varje post-itlappsammanfattning fick en hänvisning till respektive intervju varvid det var lätt att sedan gå tillbaka till transkriberingen vid sammanställningen av analyskapitlen. Under uppsatsprocessen levde jag med intervju personernas berättelser under ett halvår. Det kan då bli lätt att den självklarhet och övertygelse de ger uttryck för även blir lika självklar för mig. Här har jag vid analysfasens start fått ta ett steg tillbaka från materialet för att kunna upptäcka det nya. Här har jag haft stor nytta av samtalen med min handledare och min textgranskare.

Jag gick in i intervjuerna med en ambition om att utan förutfattade meningar och utan problemfokusering få ta del av intervju personernas berättelser om hur de kom fram till beslutet att bilda en frivilligt ensamstående mamma-familj, vilka erfarenheter de har av sin familjeform och hur nätverket är utformat. Vid sammanställningen av intervjumaterialet framstod resonemanget om det senmoderna samhället mycket tydligt. Kvinnornas individualitet och autonomi är två teman som tydligt framkommit i intervjuerna.

När jag återger intervju citat i analyskapitlen har jag anpassat språket så att texten blir mer lättläst. Allt för mycket talspråk har omformulerats och ibland har ordföljden ändrats för att underlätta läsningen. Alla ehm och andra utfyllnads ljud är borttagna. När jag kommenterar något eller lägger till en förklaring i ett citat markeras detta med [ ]. För att visa när jag hoppat

över partier i intervjun eller att ett citat är taget ur ett längre resonemang används tecknet /.../. När intervjupersonen gör en paus markeras det med tre punkter ... .

Studiens tillförlitlighet

Utifrån urvalet av intervjupersoner går det inte att säga att resultaten gäller för alla frivilligt ensamstående mammor. Mycket tyder dock på att resultaten är giltiga för frivilligt ensamstående mammor i en storstad i Sverige och som är medlemmar i Femmis. Resultaten från intervjuerna stämmer bra överens med tidigare forskning. Alla intervjupersoner har själva uppmärksammat min förfrågan och har på eget initiativ därefter tagit kontakt med mig. Det skulle kunna innebära att det enbart är personer som är stolta och som har positiva saker att berätta som hört av sig. Det skulle kunna innebära att intervjuerna tagit en annan vändning om intervjupersonerna rekryterats på ett annat sätt.

Intervjupersonerna har förstått mina frågor och de har berättat utförligt. Någon känsla av att respondenterna inte skulle vilja berätta eller att någon fråga upplevts som känslig har inte uppkommit under intervjuerna. Intervjupersonernas svar är inte motsägelsefulla. Eftersom de flesta av intervjupersonerna är medlemmar i Femmis är det troligt att de känner varandra mer eller mindre väl eller åtminstone känner till varandra. Många resonemang som intervjupersonerna framför kan vara likartade just av den anledningen att de via Femmis redan haft samtal med varandra om just dessa saker som intervjuerna handlar om. De syns i intervjumaterialet att det inte är första gången de tänkt på de frågorna jag ställde.

Kvale och Brinkmann (2009) menar att validitet inom samhällsvetenskapen har kommit att innebära om en metod undersöker det den utger sig för att undersöka. I vardagligt språkbruk innebär validitet sanningen och riktigheten i ett påstående. Kvale och Brinkmann menar att validering är ett hantverk som utförs genom hela studiens process och är inget som sker enbart av slutprodukten. Kvalitetskontrollen ska ske genom hela forskningsprocessen och sker i sju stadier. Jag har noggrant i detta kapitel redogjort för mina olika steg i uppsatsprocessen med hopp om att läsaren ska kunna avgöra validiteten på undersökningen. Jag har i analyskapitlet redovisat många intervjuцитat för att möjliggöra för läsaren att följa mina tolkningar och resonemang och själva kunna avgöra tillförlitligheten i resultaten.

Etiska överväganden

Alla intervjupersoner vill läsa uppsatsen. Jag har under min analys varit medveten om utmaningen i att vara materialet trogen. För att öka mina möjligheter att vara materialet troget har jag fört regelbundna samtal om resultaten med min handledare och jag har använt mig av diskussionerna på seminarier på kursen.

Andersson och Swärd (2008) påpekar att de intressen, synsätt och ideal som de dominerande grupperna i samhället har styr vilka normer som blir gällande. När vi fokuserar vår forskning på icke-dominerande grupper finns risken att deras perspektiv hamnar i underläge. Vissa grupper har fångats i enkla schablonbilder och forskaren precis som andra människor är påverkad av det dominerade normsystemet. Det gäller att vara uppmärksam på sig själv och sina tankar via kritisk reflektion och självreflektion. Här har jag haft hjälp av att ett av mina teoretiska perspektiv behandlar just heteronormativitet som är en teoretisk granskning av dominerande tankesätt om bland annat familjeformer och genus.

Många frivilligt ensamstående mammor är aktiva i opinionsbildning och de ställer upp på intervjuer i tidningar och radio, ofta både med namn och med bild. Det är dock långt ifrån alla frivilligt ensamstående mammor som vill exponera sin familj på det sättet. I mitt material finns båda förhållningssätten resresenterat. Jag har varit mån om att försöka minimera risken att någon ska känna sig utlämnad i uppsatsen och jag har därför valt att inte presentera varje enskild intervjuperson utan gjort en sammanställning av samtliga respondenter. Jag har även försökt att i citaten utelämna sådant som är specifikt för en enskild intervjuperson. Alla namn och platser är fingerade. Ibland har han eller hon bytts ut till barnet för att behålla anonymiteten.

Informerat samtycke

På Codex hemsida om regler och riktlinjer för forskning finns information om etiska frågor som forskaren ska förhålla sig till (Codex, 2013). I skriften God forskningssed finns Vetenskapsrådets rekommendationer för forskningsetik. I den skriften framgår bland annat att det är viktigt vad forskaren kan lova sina respondenter gällande anonymitet (Vetenskapsrådet, 2011). Tidigare fanns det föreskrifter från Vetenskapsrådet som angav att efter att information getts skriftlig och muntligt ska respondenten skriftligen samtycka till sin medverkan. Det är viktigt att det framgår att samtycket är frivilligt och att samtycket kan tas tillbaka när som helst. Detta har jag tagit fasta på i min studie. Alla som kontaktade mig och var intresserade av att delta i studien fick ett svar där jag berättade att jag helst träffades för en intervju och undrade var i Sverige personen fanns. Detta svar från mig innehöll ett informationsbrev om studien (bilaga 2). Det innebär att även de som sedan inte deltagit i en intervju har fått informationsbrevet.

Vid intervjutillfället fick respondenten ytterligare muntlig information om studien samt en kopia på informationsbrevet, ett till sig själv och ett som de skrev under och lämnade till mig. I både den muntliga och skriftliga informationen berättade jag att de hade rätt att avbryta intervjun när de önskar och att de när som helst kan ändra sig och ta tillbaka sitt samtycke. Jag förklarade också hur jag hade tänkt gå tillväga för att säkerställa deras anonymitet samtidigt som jag var tydlig med att jag inte kan lova total anonymitet gentemot de personer som känner dem väl. Alla intervjupersoner har erbjudits en kopia på transkriberingen och två har velat ha det. Samtliga har dock sagt att de vill läsa uppsatsen när den är klar.

Kapitel 6 Det reflexiva föräldraskapet

I det här kapitlet kommer jag att analysera intervjuerna utifrån det sociologiska resonemanget om det senmoderna samhället med fokus på begreppen reflexivitet, individualitet och autonomi. Inledningsvis har jag sammanfattat resultaten från intervjuerna i ett typexempel, Stina och Erik. Därefter följer ett avsnitt som behandlar min första frågeställning om beslutet. Det andra avsnittet behandlar min andra frågeställning om kvinnornas erfarenheter i relation till familjeformen.

Stina och Erik

Stina är 40 år gammal och bor i en storstad. Hon har en högskoleutbildning och ett bra jobb. Hon har haft en längre relation med en man och de har bott ihop. Relationen har dock inte känts tillräckligt stabil för att de ska kunna bli gemensamma föräldrar. Paret bryter upp och Stina står ensam med en stark längtan efter barn. Hon börjar ta reda på vilka alternativ som finns för att kunna bli förälder. Utgångspunkten för henne är att föräldraskap skapas i en tvåsamhet men Stina stöter på information om andra kvinnor som inseminerat utan en partner och börjar söka kunskap för egen del. Hon söker på internet, läser bloggar, börjar ställa allmänna frågor till vänner och släkt, hittar till Femmis och blir så småningom medlem i föreningen. Hon vrider och vänder på den nya kunskapen kopplat till sin egen identitet och till skapandet av den goda barndomen för sina kommande barn. Tillslut hamnar Stina i att hon är säker på att hon kommer kunna tillgodose sitt barns behov och hon kan finna sig i en identitet som ensamstående mamma. Men inte vilken ensamstående mamma som helst, hon känner inte igen sig i den stigmatiserade bilden av en ensamstående mamma som svag, stackare och i avsaknad av handlingskraft. Det tar ett halvår att fatta beslutet att välja insemination som ensamstående. När beslutet väl är taget går det fort från tanke till handling. Det krävs dock flera resor till Danmark innan Stina blir gravid och tillslut föds Erik. En av Stinas barndomsvänner är med på förlossningen.

Stina har ett rikt nätverk som hon aktivt har jobbat med att skapa. Stina har tre gamla väninnor som står henne känslomässigt nära och som erbjuder praktiskt stöd vid behov. Särkilt en vän och hennes man och barn står familjen nära och vännen är gudmor till Erik. Stinas föräldrar är nära känslomässigt och de ger mycket praktiskt stöd. De hämtar på förskolan ibland och de sover över när Stina behöver resa bort med jobbet. Stinas bror är viktig både för henne och för Erik, även om de inte ses så ofta eftersom han bor 30 mil bort. Stina har skapat en bra relation med en av sina grannar och de ses för att äta middag ibland och de resonerar om föräldraskap och uppfostran. Erik lever inte ett isolerat liv med sin mamma och Stina upplever inga känslor av ensamhet.

Stina fortsätter att vara medlem i Femmis under Eriks småbarnsår. När Stina är föräldraledig deltar hon i olika träffar och lär känna ett par andra kvinnor som så småningom blir nära och förtroendefulla vänner till henne. Erik och Stina åker på Femmis sommarläger och Stina ser hur betydelsefullt det är för Erik att träffa andra familjer som ser ut som hans. Själv har Stina stort utbyte av att diskutera med de andra mammorna om hur hon ska prata med Erik om hur han kommit till och hur hon ska förhålla sig till förskolepersonalen och skolan. Stina känner att om det blir kris kan hon via intranätet vända sig till de andra kvinnorna i Femmis och hon är säker på att hon kommer erbjudas både praktiskt och känslomässigt stöd.

För Stina är det viktigt att Erik känner till sin livsberättelse och hon har från bebistiden berättat sagan om hur han kom till. Allt eftersom Erik växer utökas berättelsen med fakta utifrån Eriks egna tankar och funderingar. Stina är öppen mot förskolan om sin familj och ger personalen tips och råd hur de ska prata om detta med de andra barnen och föräldrarna. Stina tycker det behövs mer kunskap om hennes familjeform i samhället och därför har hon deltagit i intervjuer med journalister, både i radio och i tidningar.

Stina upplever sin familj som en fullvärdig familj och hon saknar inget. Hon har inte uteslutit tankar om en partner samtidigt som det är inget hon aktivt jobbar med att försöka hitta. Hon uppskattar hennes och Eriks relation och ser fram emot de kommande stegen i hans utveckling till en vuxen person. Familjen tar ett utvecklingssteg i taget och Stina är säker på att hennes förmåga att skapa goda relationer med andra viktiga personer kommer att tillgodose de behov som kommer att uppstå i framtiden.

Beslutet

Vägen dit- instrumentell reflexivitet

Giddens (1997) definierar reflexivitet med att människan ständigt göra bearbetningar av det sociala handlandet utifrån nya kunskaper eller informationer. Thomas Johansson (2002) delar in begreppet reflexivitet i tre varianter där den instrumentella reflexiviteten är en variant. Den instrumentella reflexiviteten är nyttobetonad och innebär att inhämta kunskap om för samhället centrala frågor så som barnuppfostran, sexualitet, skilsmässor och så vidare. Det handlar om att kunna handla rationellt i olika sammanhang. Kvinnornas beslutsprocess att få barn med assisterad befruktning genom donation är ett tydligt tecken på en instrumentell reflexivitet. Kvinnorna i den här studien har aktivt sökt ny kunskap för att komma tillrätta med sin livssituation, alla längtar efter barn men saknar en partner att bli förälder tillsammans med. De söker efter olika alternativ som kan hjälpa dem lösa sin situation och de använder sig av det senmoderna samhällets rika utbud av informationsvägar, TV, tidningar, akademiska studier och internet.

” /.../ men det fanns ju hela tiden med mig att jag ville ha flera barn och sen när vi gick isär så, jag hade aldrig hört talas om det här med att man kunde skaffa barn som ensamstående så det fanns inte i min begreppsvärld på något sätt. Då började jag dejta och kände då lite grann att när jag träffade någon så var jag nästan mer intresserad av att ha en pappa till mina barn snarare än att hitta någon som jag själv ville leva med på något sätt, jag kände fokus var lite fel. Så i samma veva hade jag en bekant eller en kompis som började den här processen/./och då och i och med hennes process, när man följde den så blev det liksom på något sätt, men herre gud det här går ju att göra och det är klart att jag ska göra. Så någonstans direkt när jag hörde det så tror jag att egentligen fanns det nog ingen återvändo men så hade jag nog ett års process där jag liksom delade hennes process /.../(cit. Ylva)

”jag tror att jag har läst någon artikel i en tidning om nån kvinna som gjort det. Jag har inget påtagligt men jag tänker hur har jag annars förstått att man kan göra så här? Jag har en kompis som lever tillsammans med en kvinna och dom har ju gjort det i Sverige. Och det barnet är född 2006 tror jag och då var jag ju 35, så det kanske sammanföll i tiden men jag tror det var något mer. Och då kände jag inte att det var min väg, men är man ensam så är det en möjlighet. Jag kände inte då

att det var någon slags reservplan, nej för jag var så övertygad om att det inte var min väg.” (citat Tina)

Alla intervjupersoner utom en pratade med vänner under beslutsprocessen och några få hade även pratat med sin mamma. Detta sammanfaller med Jadvas et al (2009) studie som visade att inför beslutet att bli en frivilligt ensamstående mamma hade det stora flertalet pratat med vänner och nästan hälften hade pratat med sin mamma. Flera av kvinnorna i denna studie gick med i Femmis under beslutsprocessen och utnyttjade då kunskapen och erfarenhetsutbytet på föreningens intranät i sina resonemang om hur de ska handla. Det Bock (2000) fann i sin studie om amerikanska kvinnor att flertalet hade vänt sig till terapeuter och religiösa ledare för stöd i beslutprocessen är ingen tydlig trend i denna studie. Religiösa ledare är det ingen av intervjupersonerna som nämner vilket kan ha en förklaring i att vi i Sverige lever i ett sekulariserat samhälle. Ett fåtal av kvinnorna har haft en psykologkontakt under beslutsprocessen och under graviditeten. Nina berättar om sina psykologsamtal:

”/./det pratade vi mycket om men även om att bli singelförälder också /./ Ha en stabil grund och känna mig trygg i mitt val och alltihopa, om jag upptäckte att det var något jag inte var trygg med att jag kunde bearbeta det med en gång så jag kan stå här för honom sen när han behöver det, så, så var det, jag hade ju chansen det var ju fritt att gå via mödravården”

Nina förhåller sig reflexivt och bearbetar sin kunskap i samtalen med psykologen och inhämtar även ny kunskap för att skapa bästa möjliga situation för sig och sitt kommande barn.

Heteronormativiteten utmanas – normativ reflexivitet

Thomas Johansson (2002) använder begreppet normativ reflexivitet vilket innebär förmågan att förhålla sig på ett adekvat sätt till den samhälleliga moralen och att framstå som en moralisk person. Individer har ofta en god känsla för vad som anses rätt och riktigt. Risken att ses som en avvikare och därmed utsättas för sociala sanktioner gör att individer följer dessa normer om rätt och fel. För några av intervjupersonerna är det en lång process att lämna den normativa vägen och ge sig i kast med att bli ensamstående förälder. Deras bild följer den samhälleliga normen om att barn kommer till i en kärleksrelation och att familjen sedan består av mamma, pappa och barn och denna bild är för intervjupersonerna svår att omvärdera. Kvinnorna har till slut under beslutsprocessen omvärderat sin normativa hållning om familjebildning och de anser sig nu vara moraliska personer som handlat på ett rätt och riktigt sätt.

”men kanske inte så mycket för att jag inte trodde jag skulle klara av det utan för att man trodde man skulle träffa någon att leva ihop med /.../mer den delen, och så man är ju uppvuxen med en sådan jävla, om jag får svära lite, man är så indoktrinerad och intryckt med att man ska vara man och kvinna hela tiden, att man ska ha pappa och mamma och barn och detta. Så för mig var det så himla svårt att släppa den bilden på något sätt. Ja, så gick man där och väntade på något helt i onödan. Så jag slösade bort flera år på det.” (citat Nina)

Nina ger här uttryck för den långa processen att förändra en normativ uppfattning. Drivkraften att vilja göra rätt och riktigt och följa den samhälleliga normen fördröjde Ninas beslut att skapa en frivilligt ensamstående mamma-familj. Under beslutsprocessen har hennes egna

normativa hållning förändrats och hon kan så här i efterhand inte förstå hur hon kunde låta sig påverkas och slösa bort flera år av sitt liv.

Att det är en lång process att lämna den normativa vägen kunde även Hertz (2006) finna i sin studie. Hon fann att det traditionella reproduktions-narrativet är starkt och att alla kvinnor inte är beredda att ifrågasätta den traditionella berättelsen om barnalstrande. Wissö (2012) har i sin avhandling intervjuat småbarnsföräldrar i tvåföräldersfamiljer om deras vardagsliv och familjepraktiker. Hon fann bland annat att det fanns en öppen inställning till olika familjekonstellationer och att den ena konstellationen inte ansågs vara bättre än den andra. Samtidigt är de flesta av familjerna fokuserade på att skapa en familjevardag där den heterosexuella tvåförälderfamiljen är idealet. En av intervjupersonerna berättar om en tidigare situation i sitt liv då hon levde själv och längtade efter barn. I hennes berättelse framträder ambivalensen mellan känslan av barnlängtan och normen om familjebildning. Intervjupersonen förhåller sig reflexivt och resonerar med sig själv om olika vägar till familj för sin egen del. Wissö menar att familjepraktiker inte enbart styrs av normer utan även emotionella aspekter har betydelse. Detta går också att utläsa i denna studie då den starka längtan efter barn tillslut gör att kvinnorna inte låter normen om tvåföräldersfamiljen styra deras beslut. I intervjumaterialet i min studie är det dock inte alla intervjupersoner som är lika starkt påverkade av tvåsamhetsnormen. För dem har det varit lättare att frånga den traditionella vägen till familj. Lisa berättar att hon aldrig drömt om man, giftermål, hus och barn. Däremot har hon sedan hon var liten haft en stark längtan efter barn.

"/.../Och sen så, det här med att skaffa barn själv har alltid funnits med som ett naturligt alternativ. Det har liksom aldrig varit att först kommer partnern och sen kommer barnen utan jag har aldrig ens funderat, eller ens längtat efter att leva tillsammans med någon." (citad Lisa)

Det är inte bara kvinnornas egna föreställningar som utmanas utan även omgivningens uppfattningar sätts på prov. Den bild som Thomas Johansson (2009) tecknar att utvecklingen av nya metoder inom fertilitetsbehandling utmanar våra vanligaste föreställningar om familjer och att dessa nya familjeformer provocerar kan skönjas i intervjuerna. Särskilt om personen lever på en mindre ort. De intervjupersoner som lever i en storstad har inte i så stor utsträckning angett att deras familj ifrågasatts. Det som framkommit i intervjuerna med de som bor i en storstad är att det ibland kan upplevas besvärligt att umgås i kretsar där kärnfamiljen är dominerande, framförallt att kvinnan själv upplever det som påfrestande att känna sig annorlunda. I en stor stad finns dock större möjligheter att själv kunna påverka i vilka kretsar man vill umgås.

Det provocerande i att utmana familjenormen framkommer mer tydligt för den person som lever på en liten ort. Hon och hennes familj bemöts ofta med tystnad och prat bakom ryggen och i umgänge med tvåföräldersfamiljer uppstår svårigheter då vänner inte vill bjuda hem familjen eftersom den inte följer normen. Om vi tittar på detta utifrån ett heteronormativt angreppssätt kan vi här se hur maktsystemen slår till för att reglera normbrytande beteenden. Att bemöta någon med tystnad och att prata bakom ryggen på någon är en form av maktutövning. Normativitet innebär enligt Rosenberg (2002) det maktsystem som backar upp och ser till att normer kan fortleva. Hon menar också att begreppet heteronormativitet även fått en vidare betydelse som inte enbart en förväntad heterosexualitet utan även som heterosexualitet i en viss förväntad form. På denna mindre ort som finns representerad i mitt

material går det att se att heterosexuella kvinnor förväntas bilda familj tillsammans med en man och när så inte sker sätter de maktsystem som ska backa upp normer igång.

Kvinnlig autonomi

Lisas citat ovan belyser den autonoma kvinnas möjligheter att göra egna val i det senmoderna samhället. Bäck-Wiklund (2012) menar att kvinnan som en egen individ med egen försörjning och egna livsprojekt hamnar i fokus i det generella fenomenet individualisering. Kvinnors ökade autonomi har kommit att ses som orsak till den traditionella familjens förändringar och föreställningen om att kärlek måste hänga ihop med äktenskap och barn har påverkats. I denna studie är kvinnornas val och reflexioner ett exempel på att kärlek inte med nödvändighet måste hänga ihop med äktenskap och barn. Vidare menar Bäck-Wiklund (2012) att en persons individualitet inte står särskilt från de strukturer som omger den och till exempel har kön, klass och institutionella villkor en roll i hur vi kan forma vår individualitet. Det är långt ifrån alla kvinnor med barnlängtan som kan, vill eller vågar ta samma väg för att få en familj som kvinnorna i denna studie. Intervjupersonerna är välutbildade kvinnor som med lätthet kan ta till sig ny kunskap, de är vana att fatta sina egna beslut och de har tillgång till handlingskraft. Det är dessutom kostsamt att genomgå assisterad befruktning utomlands vilket innebär att denna väg är stängd för dem som inte har eller kan skaffa tillräckliga ekonomiska tillgångar.

Giddens (1995) använder sig av begreppet *den rena relationen* och menar med det en kärleksrelation mellan vuxna som skapas för sin egen skull och som bara lever vidare så länge båda parter upplever sig få ut tillräckligt av den. Giddens använde sig av exemplet med de ökande skilsmässorna när han resonerade om den rena relationen. Kvinnorna i den här studien är ett nytt exempel att titta på i analysen av relationer i det senmoderna samhället. Längtan efter barn skulle kunna vara en faktor som gör att en relation fortgår eftersom det är vägen till föräldraskap. För kvinnorna i den här studien har inte ens en stark barnlängtan kunnat få relationen att fortgå och de tar därmed den rena relationen ytterligare ett steg. Kvinnornas förväntningar på barn uppfylls inte och de väljer att avsluta kärleksrelationen. De väljer föräldraskapet framför kärleksrelationen och går själva vidare med assisterad befruktning. Hälften av kvinnorna i studien uppger att de avslutat en relation med en man just eftersom det av olika anledningar inte var möjligt att bilda familj i den relationen. För flera av dem är tiden mellan upprottet och resan till Danmark bara några månader.

Bäck-Wiklund (2012) menar att Giddens missat att ta med föräldraskapet i sitt resonemang och hon påpekar att mäns och kvinnors föräldraskap på något sätt ska få plats i det individuella livsprojektet. Hon påpekar även att den rena relationen skapar nya utmaningar för män och kvinnor när de strävar efter jämlika relationer och det tycks som om människor får svårare att bygga stabila relationer och att få vardagslivet att fungera. Bäck-Wiklund menar att de rena relationernas öppenhet ställs mot föräldraskapets eviga relationer. Hertz (2006) menar att i och med en skilsmässa upplöses kärleksrelationen medan det gemensamma föräldraskapet kvarstår och föräldrarna måste hitta nya sätt att vara förälder på tillsammans. Resonemanget om motsättningen mellan de rena relationernas öppenhet och föräldraskapets eviga relationer får en ny dimension i intervjuerna i denna studie. Kvinnorna går förbi problemet med motsättningen och skapar själva sitt föräldraskap genom assisterad befruktning. De kommer aldrig behöva samarbeta kring barnen med en före detta partner eller kompromissa om uppfostran och de riskerar inte att utsätta barnen för konflikter och

separationer. Dessa saker är också något som flera intervjupersoner framhåller som en av fördelarna med sin familjeform.

"/.../Jag ser en klar fördel i att barnen aldrig kommer att behöva riskera att hamna i separationer, jag kan ju i och för sig skaffa en relation, jag kan flytta ihop med någon och vi kan separera och så men det är ändå inte samma sak som någon jag har skaffat barn med som liksom, hela den grejen. Så jag känner att jag kan erbjuda mina barn kontinuitet, stabilitet på ett annat sätt än föräldrar i par någonsin kan/.../" (citad Lisa)

Familjeformen

Föräldraskapet som självständighet

"att det bara är vi, att vi fixar vårt liv, frihet också/.../det är gott vi skapar våra egna liv här och jag känner det är harmoni liksom jag känner mig väldigt nöjd/.../" (citad Malin)

Individens autonomi handlar om rätten att bestämma över sina egna angelägenheter. Kvinnorna i den här studien är fria att bygga upp sin familj efter eget huvud och kan låta sina egna värderingar styra föräldraskapet. Det senmoderna samhällets valmöjligheter och ökad kunskap leder inte per automatik till ökad frihet. En viktig faktor är individens förmåga att använda sig av den ökande kunskapen och de många valmöjligheterna.

En av de fördelar som intervjupersonerna upplever med sin familjeform är att de självständigt kan styra över sitt föräldraskap och över barnens uppfostran. Det är skönt att inte behöva kompromissa om uppfostran. De är fria att skapa den goda barndomen för sina barn. I Jadvas et al (2009) studie uppgav ungefär hälften att de upplevde sig ha samma svårigheter med uppfostran som andra mammor, en fjärdedel tyckte de hade det svårare och en fjärdedel tyckte att de hade det lättare än andra mammor. Det framkommer inget i intervjuerna i denna studie som visar att kvinnorna upplever svårigheter med uppfostran av sina barn.

Den självbärande familjestrategin

"/.../ jag känner mig väldigt full i min familj, jag tycker min familj är komplett, jag tänker aldrig att det saknas en pusselbit där men visst är det klart att man kan längta efter kärlek och närhet och uppskattas och nån vuxen att prata med vid matbordet och inte bara prata Star Wars och sånt liksom de närmsta 15 åren" (citad Ylva)

Ylva representerar flertalet av intervjupersonerna när hon upplever sin familj som fullvärdig. De tillhör det Bak (1996) kallar den självbärande strategin vilket innebär att kvinnorna tar fasta på utvecklingsmöjligheterna och lämnar kärnfamiljsidealet bakom sig. Baks studie handlade om frånskilda ensamstående mammor som inledningsvis bildade sin familj i en tvåsamhet. Det skiljer sig åt från kvinnorna i denna studie som lämnat idén om kärnfamiljen bakom sig redan innan barnet kom till. Detta var en frågeställning som respondenterna bearbetade i beslutsprocessen. Att ha lämnat kärnfamiljsidealet bakom sig innebär inte att de utesluter tanken på en framtida partner. De flesta är öppna för en kärleksrelation i framtiden samtidigt är det inget de aktivt söker efter. Det upplevs som ganska avlägset att klämma in dejtande i vardagslivets tillvaro och det finns en avslappnad inställning till tankarna om en

framtida partner och det är inte alls så entydigt som i Hertz (2006) studie att kvinnorna hoppades finna en partner i framtiden.

"/.../är jag ju öppen för nya vänskaper men jag känner inte att jag aktivt söker efter någon, inte nu i alla fall...Jag har inte tid, men det är inte så att jag strukit det och tänker att nej blev det inte så, så blir det inte, inte så. Men det får väl bli om det blir då" (citat Tina)

Flera intervjupersoner framhåller att inte behöva lägga tid och energi på en vuxenrelation i sin familj som en av fördelarna med sin familjeform. De tittar sig omkring och upplever sig vara mindre trötta än andra mammor som lever i en tvåföräldersfamilj. Hertz (2006) kunde i sin studie urskilja fyra olika sätt att organisera sitt liv på när kärleksparet inte längre är mittpunkten i familjeformen (se vidare i tidigare forskning). Kvinnorna i denna studie tillhör det Hertz kallar *Den fullständiga mamman* som innebär att mamman varken har en partner att dela föräldraskapet med eller en partner som hon har en kärleksrelation med. Hon är ensam ansvarig förälder alla dagar året om. I två av familjeformerna i Hertz studie har mammorna genom olika formella och informella arrangemang gjort upp om ett delat föräldraskap men någon de inte har en kärleksrelation med. I intervjuerna i den här studien finns inget prat om att skapa ett gemensamt föräldraskap med någon. Några intervjupersoner resonerar om att de eventuellt kan tänka sig att en kärlekspartner även så småningom blir förälder, men det är inget som känns helt självklart.

"/.../jag tänker att jag tog det lite i fel ordning jag ser väl fram emot att jag någon gång ska träffa en partner/.../och det är klart att hittar jag en partner nu så är det inte så att det ter sig jätteomöjligt i min hjärna att jag skulle låta någon adoptera mitt barn men det är klart att har man levt i en relation och gifter sig och så är det ju inte främmande att någon annan tar upp barnet helt och fullt som barn. Även om det känns lite absurt nu, det är ju vi två liksom men det är klart att så kan de vara" (citat Ester)

För en del är kärnfamiljsdrömmen fortsatt en fråga som väcker känslor.

"/.../ Det är den pusselbiten som saknas känns det som. Jag hoppas jag kommer träffa någon/.../det kan vara allt från att gå på Liseberg, det här är lite så, det här är känsligt för mig eller på något sätt, något som jag inte är färdig med ännu tror jag. Och gå på Liseberg och se alla familjer och alla pappor, jag tittar mycket på det och tänker liksom att jag skulle vilja vara i en tvåsamhet och det är en sorg i sig att man inte är det/.../ (citat Malin)

Malin ger uttryck för det Bak (1996) kallar den traditionella familjestrategin som innebär att avsaknaden av en man inom familjen blir tydlig och upplevelsen av ett bristtillstånd finns där. Samtidigt ger Malin uttryck för att det är en pågående process där hon tänker sig att hon kommer se annorlunda på detta i framtiden. Hertz (2006) gjorde uppföljningsintervjuer med sina respondenter fyra år eller mer efter första intervjutillfället. Hon fann då att många av dem som längtat efter en partner vid första intervjutillfället vid uppföljningen hade gjort upp med sin familjedröm och de saknade ingenting och upplevde sin familj som hel.

Att skapa sin egen biografi

Beck och Beck-Gernsheim (1995) menar att traditionella normers betydelse för att bestämma mänskligt handlande har försvunnit och individen skapar och väljer själv sin egen biografi. Kvinnorna i den här studien väljer en otraditionell väg till familjeliv och är medskapare till biografen om familjen frivilligt ensamstående mamma. De skapar en ny berättelse om familjebildning och bygger upp egna nya begrepp. Till exempel används begreppet frivilligt ensamstående mamma (på engelska single mother by choice) som ett sätt att skilja sin biografi från andra ensamstående mammors biografi.

Flera av intervjupersonerna upplever att det finns en bild av ensamstående mammor som resurssvaga och som stackare. Ylvas svar nedan på frågan om hon ser sig som ensamstående mamma belyser den bilden. De flesta av intervjupersonerna känner inte igen sig själva i den allmänna bilden och de motsätter sig att tillhöra den kategorin. De vill definiera sig själva som bara mamma eller bara förälder. Några är även inne på att det är viktigt att visa upp sig själv som ett motsatt exempel. De ser sig som ambassadörer för självständiga och starka ensamstående mammor.

”Jaa, det gör jag nog, fast inte, den där bilden har väl förändrats, jag kommer ihåg att jag kände mig väldigt mycket, när jag skaffade så var min bild av ensamstående mammor det var ju dom där som det var synd om som alltid hade dåligt med pengar och som hade oreglerliga tonårssöner som de inte hade hand om eller klarade av att hantera och så, så där var väldigt mycket min bild av ensamstående mammor innan och den bilden har på nåt sätt försvunnit nu, nu tänker aldrig på det längre utan nu ser jag ensamstående som mammor som är starka och kapabla mer så, dels alla dom här jag har mött via Femmis och andra som skaffat barn som ensamstående så nu tänker jag inte överhuvudtaget i dom termerna/...” (citat Ylva)

Den genetiska biografins utmaningar

Betydelsen av genetiska och biologiska band utmanas med familjen frivilligt ensamstående mamma och är ytterligare ett exempel på normativ reflexivitet.

”/.../Det är jättesvåra frågor och nu finns ju inte möjligheten [att söka donatorn] så på ett sätt är det lättare/.../på något sätt vill jag tro när man tittat på internationell forskning som gjorts på det så är det viktigaste för barnen egentligen att kunna ha kontakt med andra barn med samma bakgrund och eventuellt kunna hitta genetiska halvsyskon, kanske inte så mycket relationen till donatorn som att se vilka andra kan finnas där. Och det är ju mycket lättare att stötta barnen i en sådan process och det finns ju andra forum för att söka genetiska halvsyskon om det är viktigt” (citat Linda)

Frågorna kring att söka eller inte kunna söka sina biologiska rötter är ett spørsmål som upptar intervjupersonerna och även här använder de sig av det senmoderna samhällets rika utbud av informationsvägar. Detta resultat fann även Plauborg (2010) gällde de danska kvinnorna i hennes studie. De pratade med personer i sitt nätverk som vuxit upp utan att känna till sina biologiska rötter, de läste böcker och såg TV-program i ämnet och någon hittade några amerikanska studier hon tog del av.

Flera av kvinnorna i denna studie har, precis som Linda, anonym donator vilket innebär att barnen inte kommer kunna söka ena halvan av sitt biologiska ursprung. Några kvinnor i materialet har använt ägg- och spermiedonation och embryodonation vilket innebär att i de familjerna saknas det, precis som vid adoption, genetiska band mellan förälder och barn. Att inte kunna ge sitt barn vetskap om ena halvan av sitt biologiska ursprung är något som några intervjupersoner upplever som en svårighet med sin familjeform och frågan om barnet kommer sakna en fadersgestalt kan ibland kännas oroande. I Plauborgs (2010) studie var frågan om på vilket sätt barnen skulle påverkas av att inte ha en närvarande pappa den frågeställning som till störst del upptog övervägningsfasen. Detta spörsmål verkar haft ett större utrymme i Plauborgs studie än jag kan utläsa i mina intervjuvar. Dock är de genetiska banden en fråga där intervjupersonerna ska förhålla sig till den samhälleliga moralen där Sverige har en tydlig linje om att barn ska kunna få vetskap om sitt biologiska arv.

"/.../jag läste på mycket om donatorer, jag ville försöka välja rätt så från början hade jag anonym och sen bytte jag och hade öppen så länge jag kunde, det var därför jag gjorde så många inseminationer, för jag ville att det skulle vara öppen, och skälet till det var otroligt pragmatiskt tillslut, jag tror inte det är bättre att ha en öppen donator än en sluten donator, men vi lever och växer upp i Sverige och här är vi helt genfixerade och risken är att barnet kommer ha den åsikten som övriga samhället har eftersom det växer upp här och alltså så kommer det förmodligen tycka att det vore bra med en öppen/.../" (citater Ester)

Thomas Johansson (2009) beskriver att det i vår kultur finns en stark föreställning om betydelsen av biologiska och genetiska band. Lagstiftningen i Sverige betonar vikten av att ha rätt till kunskap om sitt biologiska ursprung och Sociala utskottet skriver i sitt betänkande 2011/12: SoU26 att frågan om att tillåta ensamstående kvinnor assisterad befruktning i Sverige hänger ihop med frågan om barnens rätt att få veta sitt genetiska ursprung och SMER (2013) framhåller i sin rapport att det är av stor vikt att barnen får information om sitt ursprung. Det finns inget i detta material som visar att kvinnorna inte är öppna mot sina barn om hur de kommit till. Alla har en förberedd historia som deras barn får höra från tidig ålder. Hur de ska förhålla sig har de funderat mycket på och de har resonerat med andra medlemmar i Femmis och inhämtat kunskap från olika källor som vi kan se ovan (se vidare i nästa avsnitt).

"/.../har man fått bearbeta det och vetat om det så länge man kan minnas så måste det ju mildra än att du får reda på det när du är 10-12. Alltså om man tänker att jag väntar tills jag kan förklara vad en gen är då ligger man nog risigt till/.../ (citater Lisa)

Kvinnornas normativa hållning i frågan om biologiskt ursprung är att det är viktigt att berätta för barnen hur de kommit till. Öppenhet framhålls som det moraliskt riktiga. Att från sina allra första levnadsmånader få höra om hur man kommit till kan ses som en del i kunskapen om ens ursprung även om vetskapen om det genetiska ursprunget saknas. Kvinnorna är medvetna om att barnen troligen kommer vara nyfikna och ha frågor om sitt biologiska ursprung och de förbereder sig för hur de ska prata med barnen om detta. Det finns en viss stolthet över öppenheten mot barnen och någon hänvisar till studier som visat att barn i tvåföräldersfamiljer som kommit till via donation inte får vetskap om detta.

Att skapa en tillblivelseberättelse – utopisk reflexivitet

Thomas Johansson (2002) använder sig av begreppet den utopiska reflexiviteten vilket innebär att reflexivt förändra någonting i samhället. Det går ut på att använda den ökade kunskapen för att skapa nya visioner och förändra samhällseliga fenomen. Den utopiska reflexiviteten skiljer ut sig från den instrumentella och den normativa reflexiviteten med sin strävan efter förändring. Alla kvinnorna i denna studie arbetar aktivt med att skapa ett tillblivelsenarrativ för sina barn som är lika starkt och självklart som det traditionella reproduktions-narrativet. De berättar sagor för sina barn om resan de gjorde, hur de kom till och hur mycket de längtat. De har tagit fotografier från kliniken och flyget och några planerar att göra en egen bok. En intervjuperson berättar hur hon och barnen har besökt Cryos, spermabanken i Danmark, och tittat i mikroskop och sett nedfrusna spermier i sina behållare. Barnen hör berättelsen om hur de kommit till från tidig ålder och det uppstår ibland roliga situationer då mammorna inser att deras barn tror att alla barn kommer till genom ett besök hos en doktor. Barnen i den här studien är än så länge ganska små men de kommer med ökande ålder alltmer bli medskapare i biografien om sin egen familj.

Vilka ord som ska användas i berättelsen om barnens tillkomst är något som kvinnorna funderar en hel del på. Genom Femmis har ett gemensamt språkbruk vuxit fram och många använder sig av ordet pappafrön för spermier. När det inte finns några vedertagna begrepp så använder de sin uppfinningsrikedom och orden guldägg och bebisgroddar för ägg- och embryodonation kommer kanske i framtiden att bli lika vanligt som pappafrön. Linas berättelse visar en tendens att skapandet av egna ord fått viss spridning:

Lina: Mamma åkte till Danmark och skaffade pappafrön, eller vad det nu kan vara man säger...eller jag vet inte

Magdalena: Var har du fått det ordet ifrån?

Lina: Det fick jag från någon barnbok tror jag eller...eller jag kommer inte ihåg.

För många blir det viktigt att sprida sin egen berättelse för att på så sätt påverka samhället och bidra till acceptans av den frivilligt ensamstående mamma-familjen. Under uppsatsarbetet har jag stött på många tidningsartiklar och radioreportage där frivilligt ensamstående mammor berättar om sin familj och om sitt val. De arbetar aktivt på att förändra synen på familjebildning och på att öka acceptansen av sin familjeform genom att öppet delta i samtal med massmedia. Femmis arbetar också med att öka acceptansen för familjeformen och föreningen har en opinionsgrupp som arbetar med att ta fram material och som bevakar vad som skrivs. Att många personer svarat på min förfrågan och velat ställa upp för en intervju i den här studien är också ett exempel på att vilja påverka.

” /.../för när jag väntade Svante så hade jag väl också en grundtanke om att andra har inte så mycket med detta att göra utan det är mitt privata val och sen när barnet väl är fött så inser man att herre gud om jag ska kunna leva med det här barnet så måste det finnas en öppenhet och en rakhet, det måste ju vara rakt igenom hela tiden med alla situationer och då går det inte att sätta en gräns och säga det här är en privat fråga utan så, då driver jag den hellre” (citad Linda)

Den utopiska reflexivitetens strävan efter att påverka acceptansen av den frivilligt ensamstående mamma-familjen blir tydlig i Lindas citat. Hon inser att samhällets normer och värderingar kommer att göra intrång i hennes privatliv och påverka hennes och barnets situation. För Linda är det inget alternativ att sluta sitt privatliv så intrång inte kan ske. Hon vill istället försöka vända på processen, hennes privatliv ska göra intrång i de samhälleliga normerna. Att vara öppen mot förskolan anses också som viktigt. Förskolans personal förbereds genom diverse informationsmaterial från Femmis eller liknande. På så sätt görs flera delaktiga i att sprida berättelsen om familjen frivilligt ensamstående mamma. Flera intervjupersoner anser även att det är viktigt att vara öppen mot omgivningen för att förhindra spekulationer om mammans kärleksrelationer eller spekulationer om var barnets pappa är.

Den frivilligt ensamstående mamman i det senmoderna samhället – en sammanfattning

Jag formulerade inledningsvis tre frågeställningar och jag vill här återkoppla till två av dem. Jag ska här sammanfatta och diskutera de två första frågeställningarna utifrån det sociologiska resonemanget om det senmoderna samhället med fokus på begreppen reflexivitet, individualitet och autonomi.

- På vilket sätt kom de frivilligt ensamstående mammorna fram till sitt beslut att forma en frivilligt ensamstående mamma-familj och hur realiserade de beslutet?

Familjen frivilligt ensamstående mamma är en familjeform som visar på den individualitet, autonomi och reflexivitet som kännetecknar det senmoderna samhället. För att komma fram till beslutet att bilda en frivilligt ensamstående mamma-familj har kvinnorna använt sig av det senmoderna samhällets rika utbud av informationsvägar. Vi kan utifrån Thomas Johanssons (2002) begrepp instrumentell och normativ reflexivitet se hur nya kunskaper och informationer på olika nivåer ingriper i beslutsprocessen. Den nya kunskapen bearbetas med vänner och genom erfarenhetsutbyte på Femmis intranät för att kunna göra ett rationellt beslut. I sin strävan att förhålla sig till den samhälleliga moralen förändrar kvinnorna sin egen normativa hållning och gör upp med idén om kärnfamiljens dominans. Individualitet i det senmoderna samhället innebär att traditionella normers betydelse för mänskligt handlande har försvunnit. Individerna är fria att skapa sin egen biografi. Kvinnornas val och reflexioner i denna studie är exempel på handlande som frigjorts från traditionella normer. Kvinnors ökade autonomi ses som orsaken till förändringarna i de traditionella familjemönstren och vuxnas kärleksrelationer påverkas. Resultaten i den här studien ger nya möjligheter att analysera relationer i det senmoderna samhället då kvinnorna väljer föräldraskapet framför kärleksrelationen. Kvinnornas förväntningar på barn uppfylls inte och de avslutar kärleksrelationen och skapar själva sitt föräldraskap genom assisterad befruktning. När beslutet att bilda en frivilligt ensamstående mamma-familj realiserar tas det senmoderna samhällets möjligheter tillvara. Kvinnorna i studien besitter tillräcklig kunskap, handlingskraft och förmåga att skapa ekonomiska förutsättningar för att kunna realisera sitt beslut.

- Vilka tankar och erfarenheter i relation till sin familjeform har mammorna?

Kvinnorna upplever att fördelarna med sin familjeform är de inte kommer behöva samarbeta kring barnen med en före detta partner och att de inte riskerar att utsätta barnen för konflikter och separationer. En annan fördel som intervjupersonerna upplever med sin familjeform är att de självständigt kan styra över sitt föräldraskap och över barnens uppfostran. Ytterligare en

fördel som kvinnorna uppger är att de inte behöver lägga tid och energi på en kärleksrelation med en vuxen utan kan fokusera på barnets behov. De ser sin familj som fullvärdig och de saknar ingenting. De är öppna för en kärleksrelation i framtiden samtidigt som de inte aktivt jobbar på att skapa en. Valet av familjebildningen sätter omgivningens normativa hållning på prov vilket blir mer tydligt på en mindre ort än i en stor stad.

Kvinnorna skapar en egen biografi om självständiga och starka ensamstående mammor och de bygger upp nya egna begrepp, så som till exempel begreppet frivilligt ensamstående mamma. Thomas Johanssons (2002) begrepp utopisk reflexivitet går att se i strävan efter att påverka och skapa acceptans för sin familjeform. De argumenterar för att de är moraliska personer som skapar ett bra liv för sig och sina barn och de är en fullvärdig familj. En svårighet som kvinnorna upplever med sin familjeform är att förhålla sig till den i samhället starka betoningen på vikten att känna till sitt biologiska ursprung. Flera av intervjupersonerna har anonyma donatorer vilket innebär att det biologiska ursprunget inte går att söka. Även här kan vi se en reflexiv process där kvinnorna söker kunskap i det senmoderna samhällets utbud av informationskanaler, så som internet, böcker och forskning. Detta är ett exempel på normativ reflexivitet där kvinnorna framhåller att öppenhet gentemot barnen är den moraliskt riktiga handlingen.

Kapitel 7 Nätverket som resurs

I det här kapitlet kommer jag att analysera intervjuerna utifrån teorier om nätverk och heteronormativitet. Kapitlet behandlar min sista frågeställning om hur kvinnorna mobiliserar resurser i sitt nätverk. I analysen av mina intervjuer kommer jag att använda mig av personcentrerade sociala nätverk där den enskilde själv definierar vilka personer som är betydelsefulla. Jag kommer att analysera både nätverkets innehåll och struktur. Jag gör också en skillnad mellan privata och formella nätverk. Det privata nätverket är de relationer en person har med vänner, kollegor, släkt, familj, grannar. Det formella nätverket är de relationer en person har med professionella inom skolan, vården, socialtjänsten med mera. Inledningsvis beskrivs respondenternas privata nätverk utifrån strukturen, hur de skapade det samt en beskrivning av nätverkets innehåll. Därefter kommer ett avsnitt om föreningen Femmis betydelse. Sist kommer det ett avsnitt om de formella nätverken.

Ett utvidgat familjerum

"/.../ ensamstående förälder betyder inte att man är ensamstående, som i att man är ensam i världen, för det är man inte/.../" (citater Ester)

Ingen av kvinnorna i intervjuerna uppvisar det Bak (1996) kallar ett förtätat familjerum som innebär att familjen har ett mycket begränsat nätverk som i sin yttersta form består endast av mamman och barnen. Kvinnorna i studien visar däremot mycket som faller inom ett utvidgat familjerum. Med det utvidgade familjerummet menar Bak att kvinnan skapar vuxenkontakter som kan ge henne och barnen både praktiskt och emotionellt stöd. Dessa personer kan vara släktingar, vänner eller grannar och traditionella högtider så som jul och födelsedagar kan omdefinieras och nya former för firandet av dessa högtider skapas bortom kärnfamiljens ramar. Intervjupersonernas nätverk består i olika utsträckning av vänner, egna föräldrar, föreningen Femmis, olika stödgrupper på internet, grannar och kollegor. Alla intervjupersoner uppger att de har flera nära vänner som finns där för dem, både praktiskt och känslomässigt. De uppger mellan 5-10 personer som betydelsefulla vänner. En intervjuperson uppger något färre personer.

Fyra intervjupersoner har skapat betydelsefulla relationer med sina grannar. Dels som ett socialt umgänge och de träffas för att äta tillsammans eller fira högtider tillsammans och dels som personer att kunna prata med om föräldraskap och uppfostran. För några intervjupersoner har grannarna även varit ett praktiskt stöd genom att vara barnvakt och genom att hjälpa till med inköp av varor vid sjukdom eller snöskottning med mera.

De allra flesta har inte några nära relationer med kollegor. Två intervjupersoner uppger dock att personer på arbetsplatsen haft betydelse. För Ester var hennes chef en viktig person under hennes försöksperiod och han bistod även med materiella saker. Malin berättar att en av hennes kollegor är engagerad, kan ställa upp som barnvakt och bidrar med information och kontakter, bland annat har hon hittat den person som Malin anlitar som barnvakt.

"/.../jag har tänkt på det som fler-än-tvåsamstående mamma/.../Flersamstående för jag kommer få...hjälp av många eller det kommer vara många som tar hand om barnet tänker jag" (citater Lina)

Lina upplever att en fördel med familjeformen är att flera vuxna kommer känna sig delaktiga i barnet och att det är en skillnad mot kärnfamiljen som lättare sluter sig och begränsar antalet vuxna som finns runt ett barn. Bak (1996) beskriver att i kärnfamiljen är familjerummet avskärmat mot omvärlden och uppbyggt av föräldrarna och barnen och att ensam morfamiljerna ger möjligheter att skapa nya former som skiljer sig från kärnfamiljen. Lina ser här möjligheterna med familjen frivilligt ensamstående mamma och hon tänker sig att det blir bättre för barnen som kommer få många engagerade vuxna omkring sig.

Bak (2001) fann att det utvidgade familjerummet spelade en stor roll för barnen och som gav dem möjligheter att öka sin kompetens inom olika områden och kunna lära sig saker utöver det som deras mamma kunde lära dem. Det gav även barnen möjligheter att finna förtroliga vuxna att prata om allvarliga saker med (Bak, 2001). Detta resonemang ger Tina uttryck för:

"/.../jag har ju mina intressen och kunskaper och hade det funnits en partner så hade den kanske haft andra intressen och kunskaper och då hade barnen naturligt fått från flera vuxna ganska nära till sig. Där måste jag se till vad finns i min familj och i min vänskapskrets för andra kunskaper som jag inte kan ge, visa för dom...det kan ju vara segla, åka skidor, annat sånt där som inte jag kan, då måste jag ju aktiv se till att det kommer in. Så kan det vara i andra familjer också. Jag tror det är viktigt att det finns både kvinnliga och manliga förebilder och det inte är föräldrarna, för det är ju en speciell relation" (citata Tina)

Mormor och morfar

De egna föräldrar är personer som inte går att välja, vi har de föräldrar vi har. Det innebär att mormor och morfar intar en särskild plats i det utvidgade familjerummet. De flesta berättar för sina föräldrar när de fattat sitt beslut om att bilda en frivilligt ensamstående mamma familj. Kvinnorna har självständigt fattat sitt beslut samtidigt som de inser att föräldrarnas engagemang framöver kommer att få betydelse för dem och för de kommande barnen. För några har föräldrarnas vilja att bli delaktiga varit av vikt och någon menar att hade hennes föräldrar sagt att de inte tänkte stödja hennes beslut så vet hon inte om hon gått vidare. Dels handlar det om praktiskt och känslomässigt stöd och dels handlar det om att det ska finnas en andra generations vuxna där som förebilder för barnen. I några få fall rör det sig om ett beslut om att låta mormor och morfar vara en del av det utvidgade familjerummet eller inte. För kvinnorna i Hertz (2006) studie var det inte självklart att genetiska band per automatik skulle innebära ett inkluderande om personerna inte ansågs vara goda förebilder. Två av intervjupersonerna i den här studien har valt bort föräldrar därför att de inte är goda förebilder eller för att de är dränerare av resurser. Cochran (1990) påpekar just det att det ibland är bra att göra skillnad på personligt nätverk och socialt stöd då ens nätverk lika gärna kan innebära stress istället för stöd.

Situationen då intervjupersonerna ska berätta om sitt beslut för sina föräldrar beskrivs av flera som lite spänd och det är med viss oro de lägger fram sin sak. Som vi ska se nedan är föräldrarnas första reaktion ofta tveksamhet och oro. Kvinnorna i studien nöjer sig inte med de första reaktionerna utan de ger sina föräldrar tid och de fortsätter att bjuda in dem att bli en del av det utvidgade familjerummet. I de allra flesta fallen lyckas de också få med sig sina föräldrar som sedan kommer att spela en stor roll i nätverket kring mamman och barnen.

”Varför bildar du inte familj? [frågade min pappa] Ja, det är ju det jag gör sa jag/.../det var där det märktes, som jag tolkade, han reagerade starkt på att nu börjar det bryta mot tvåsamhetsnormen väldigt, väldigt starkt /.../” (citad Linda)

Citatet ovan handlar om Lindas pappas reaktioner. Några intervjupersoners föräldrar har inledningsvis reagerat utifrån sina föreställningar om att en familj har en mamma och en pappa. De har behövt lite tid att smälta sina döttrars plan att bli förälder på detta sätt. Tina hade inte pratat med sina föräldrar under beslutsprocessen och så här beskriver hon situationen när hon gravid i tredje månaden berättar för sina föräldrar:

Tina: ”/.../så då hade jag tagit en vanlig fotostatokopia på den där ultraljudsbilden/.../Hon sa inte ett ljud. Men jag berättade kort/.../ att jag varit utomlands och att det inte finns någon pappa men en donator. Och hon blev alldeles tyst. Jag hade ändå tänkt mig att hon spontant skulle säga men vaddå så här kan man inte göra, men bara så, helt tyst och pappa som jag ändå trodde skulle ta det ganska lugnt han, han började prata om en ogift granne här borta/.../ och pappa han pratade inte med mig på en hel vecka.

Magdalena: Det tog tid att smälta detta.

Tina: Ja. Men sen har det inte varit något, mot barnen är det ingenting. Han gör sig gärna ärenden hit /.../(citad Tina)

Här blir det tydligt att även intervjupersonernas föräldrar lever under senmodernitetens reflexivitet. Det framgår inte i intervjuerna vad som skedde mellan föräldrarnas första tveksamma reaktioner och att de sedan inte hade några invändningar mot familjebildningen. Det är dock lätt att föreställa sig hur de går hem och pratar med varandra, kanske frågar vänner, letar efter böcker och kanske till och med söker på internet. De bearbetar familjebildningen utifrån nya kunskaper och informationer och förändrar sitt sociala handlande. De flesta har sedan blivit aktiva aktörer i nätverket och engagerade morföräldrar, vilket citatet nedan visar.

”/.../men det har liksom ändrat sig under resan gång, så innan jag gjorde första försöket hade dom i alla fall accepterat och tolererat och innan vi var i mål så var dom med på tåget och hade bara en enda önskan att det skulle fungera någon gång /.../ så det här är den mest bortskämda ungen som någonsin haft ett par morföräldrar. De kompenserar fullt för att det inte finns några farföräldrar.” (citad Ester)

På frågan om vilka som är viktiga för dem uppger majoriteten av intervjupersonerna direkt sina föräldrar. När det gäller de egna föräldrarnas engagemang har alla utom två intervjuperson stort stöd både praktiskt och känslomässigt av dem. För de allra flesta finns föräldrarna ganska nära geografiskt vilket underlättar den vardagliga avlastningen. Många hjälper till med att hämta och lämna på förskolan och några bidrar praktiskt med hushållssysslor. För de intervjupersoner som har sina föräldrar 10-15 mil bort krävs dock mer planerade situationer så som jobbresor eller längre sjukperioder. Många av intervjupersonernas föräldrar är pensionärer så de har möjlighet att komma och bo över och kunna ta hand om barnbarnen när de är sjuka och så vidare.

”/.../men mormor och morfar är ju väldigt nära och aktiva i vår familj och betyder mycket, kommer och hämtar emellanåt och är mycket med barnen och så, så att jag är inte ensam.” (citat Linda)

Under intervjuerna framkommer inget som tyder på att kvinnorna upplever sig som ensamma. För många, precis som för Linda, bidrar de egna föräldrarna till känslan av att inte stå själva i vardagens familjebestyr. De egna föräldrarna är i de flesta fall över pensionsålder vilket innebär en del åldersmässiga begränsningar och några föräldrar har krämpor av olika slag. Lisa säger ”man fulkör inte en veteranbil” och menar att föräldrarna är viktiga resurser i nätverket samtidigt som det inte går att förvänta sig att de kan stötta med allt. Därför behövs även andra personer i det utvidgade familjerummet.

De självständiga nätverksbyggarna

”Jag löser det den dagen jag har ett konkret problem” kan ses som ett sammanfattande mått för de självständiga nätverksbyggarna. Ovan kunde vi se att om det inte går att välja sina föräldrar så går det i alla fall att påverka hur och på vilket sätt föräldrarna kan bli resurspersoner i nätverket. När beslutet att bilda en frivilligt ensamstående mamma-familj är fattat börjar kvinnorna ett reflexivt resonemang med sig själva om hur de ska skapa det allra bästa förutsättningarna för sig och sitt barn. Hertz (2006) fann i sin studie att kvinnorna börjar två parallella processer när beslutet väl är taget. Dels handlar det om att bli gravid och om att göra vardagslivet mera barnvänligt och dels handlar det om att skapa en utökad familj av släktingar och vänner. Hertz menar att kvinnorna är kreativa i sitt nätverksbyggande och att de medvetet jobbar mot att få sina behov tillgodosedda. Dessa två parallella processer går även att utläsa i intervjuerna i denna studie. Intervjupersonerna ser över sin boendesituation, funderar över om deras jobba går att kombinera med att vara ensamstående förälder och inväntar en stabil ekonomisk situation innan de blir gravida. De förhåller sig också kreativt till ett utökat nätverk och resonerar om vilka möjligheter som finns. Barndomsvänner, syskon och personer de lärt känna på internet bjuds in att ingå i nätverket. Det är till och med möjligt att adoptera en farmor.

”/.../hon var min mammas stöd när jag växte upp/.../ det ser ut som det blir en position ledig plats som farmor i vår familj till sommaren är du spekulant på den? Och det var hon, så det är våran farmor” (citat Ester)

Det är inte alla intervjupersoner som i detalj under beslutsfasen planerat hur de ska få stöd av sitt nätverk. Några intervjupersoner resonerar kring att de ska känna sig säkra att ensamma klara av det de ger sig in på oavsett vad det är för något. Här gör de ingen skillnad mellan att bli förälder själv eller att till exempel ta ett arbete.

”/.../jag har haft den här sturska känslan innan att jag löser det, jag löser det, det ordnar jag. Och det har jag alltid gjort/.../men sen underskattade jag det här, för det första blir man mycket mera nervös när det gäller barnen, så det är inte bara att man löser det, utan det ska lösas på ett visst sätt och då blir det mer komplicerat/.../och sen så två timmar efter kejsarsnittet märkte jag att jag kan nog behöva lite hjälp här för jag kan inte röra mig. Då började jag förstå att det här kommer jag inte lösa själv. Jag kände att jag inte kan förbereda mig innan för jag vet inte hur det kommer bli, men jag får be om hjälp, jag får lösa det den dag

när jag har ett konkret problem. Men det blev ju att, som tur var hade jag min mamma då.” (citat Lisa)

Precis som Lisa visar i citatet ovan har de flesta intervjupersonerna erfarenheter av att kunna mobilisera resurser när de behövt det. De har tidigare i sina liv kunnat hantera och lösa situationer de ställs inför och de har en tilltro till sin förmåga att kunna finna de resurser de saknar. Espwall (1998) menar att sociala nätverk inte är en statisk bild av en persons relationer utan nätverken är föränderliga och påverkbara över tid. Det innebär att inte enbart tillgången till socialt stöd skulle vara avgörande för det goda föräldraskapet utan det som kanske är viktigast är förmågan att kunna utveckla och upprätthålla ömsesidiga och välfungerande relationer. Flera intervjupersoner pratar om sina nätverk just på det sättet och menar att när ett behov uppstår så kommer de kunna utveckla de nödvändiga relationer som krävs.

”/.../jag vet att även om jag går på knäna och dom har fullkomligt skrubbat upp så kommer jag ju lösa det, men förmodligen kommer jag träffa folk i den här öppna förskolan, när han börjar dagis, när han börjar skolan så att man får någon form av nätverk/.../ och det känner jag att det kommer jag nog hitta lite såna personer, att man kan hjälpas åt lite grann” (citat Nina)

Ninas tillförsikt om att kunna hitta de resurser som behövs går att utläsa i de flesta intervjuerna. Kvinnorna visar individualitet och handlingskraft i sitt nätverksbyggande. De nöjer sig inte med att konstatera att det saknas något de behöver, de söker aktivt reda på det som saknas. De besitter kunskap att kunna ta tillvara på det senmoderna samhällets möjligheter. De är självständiga nätverksbyggare.

Att be om hjälp

Kvinnorna beskriver sig själva som vana att ta hand om sig själva och det finns en viss ovana att be om hjälp. Dessutom finns känslan av att vara tvungen att lösa allt själv eftersom de har längtat så mycket och valt att själva ge sig i kast med att bilda en enföräldersfamilj.

”/.../ och då är det mycket det här med stoltheten, hur ska jag kunna lämna bort mitt barn när jag ju själv liksom har...jag minns ju själv när jag var nyförlöst med Sixten, jag tappade två liter blod nästan på den förlossningen och var skittrött efteråt och bara det att säga till barnmorskan att kan ni ha honom ute på natten så jag kan få sova några timmar, det satt jättelångt inne/.../” (citat Linda)

”man måste vara en förebild och en ambassadör för sig själv hela tiden. Så är det faktiskt, och det är väl det som gör att man har svårt att erkänna när det är tungt liksom, eller flagga för det” (citat Lisa)

I Lisas citat ser vi exempel på den utopiska reflexiviteten. I sin önskan att skapa nya visioner och förändra samhälleliga fenomen använder intervjupersonerna sig själva som förebilder. Detta kan ibland ställa till det om behovet av hjälp sätts i konflikt med viljan att visa på starka och självständiga ensamstående mammor. Det finns även en viss försiktighet i hur kvinnorna väljer att använda sitt nätverk. De vill inte riskera att trötta ut nätverket så de inte kan få stöd när det verkligen gäller. Dessa resultat stämmer överens med det Gunnarsson och Cochran (1990) fann både i sin egen forskning och i tidigare forskning att ensamstående mammor

bytte ut sociala och roliga aktiviteter mot känslomässigt stöd eftersom detta skulle vara mer effektivt vid en eventuell krissituation.

"/.../be om hjälp javisst men vi ber typ om hjälp efter, när det är lite för sent, vi sparar, man vill inte överutnyttja sitt hjälpsystem. Jag vet att jag har det men jag vill inte utnyttja det för jag skulle behöva gå en promenad själv, för nästa vecka kanske jag behöver det för att jag måste gå till tandläkaren. Man vill inte överutnyttja det i förväg till något som är onödigt och alltså gör man aldrig något onödigt, aldrig någon utekväll eller så där" (citater Ester)

"/.../sen är det här praktiska det är ändå, det är svåra bitar, för jag får välja dom gånger när jag behöver, det är som inga onödiga grejer känner jag. Att ska jag fråga om barnvakt får jag välja med omsorg de gångerna/.../" (citater Malin)

Här kan vi återigen se exempel på det senmoderna samhällets reflexivitet. Resonemangen ovan visar på den instrumentella reflexiviteten som handlar om att kunna handla rationellt i olika sammanhang. Intervjupersonerna förhåller sig reflexivt och förhandlar med sig själva om vad som är det mest rationella handlandet i förhållande till sina resurser i nätverket.

Nätverkets innehåll

"/.../Mamma kan ju, det är skönt, jag kan lämna honom en kort stund och så kan jag åka ut i skogen och springa det är härligt eller hon kan lägga honom så kan jag gå ut på en after work liksom, lite såna lufthål, då hjälper hon mig där/.../" (citater Malin)

Cochran (1990) definierar personligt socialt nätverk som särskilda relationer mellan olika personer och relationernas innehåll kan bestå av *känslomässigt stöd*, *materiellt stöd*, *information* (till exempel hur hitta ett jobb eller barnuppfostran) samt *tillgång till förebilder*. Jag kommer här analysera innehållet i respondenternas nätverk utifrån Cochrans definition.

Känslomässigt stöd

Kvinnorna i studien har god tillgång till känslomässigt stöd genom sina föräldrar, vänner och genom Femmis. Majoriteten uppger att de har någon att vända sig till när det känns svårt. Dels är det vänner som spelar en stor roll här. Samtidigt som några nämner att alla familjer idag har så fullt upp, är så upptagna att det är svårt att få tillgång till dem. Några intervjupersoner upplever att de kan häva ur sig sin frustration i de elektroniska nätverk de ingår i på internet. Även med de kvinnor de lärt känna via Femmis, som ju är i samma livssituation, har de skapat sig ett sammanhang där det är tillåtet att prata om det som känns svårt.

Materiellt stöd

Materiellt stöd kan innebära praktisk hjälp med olika sysslor men även stöd i form av ekonomiska bidrag. Under intervjuerna har vi pratat om praktiskt stöd. Ingen av intervjupersonerna har nämnt någon form av ekonomiskt stöd från sitt privata nätverk. Ensamstående mammor är en grupp som återkommande har utpekats som en i samhället ekonomiskt utsatt grupp. Den ekonomiska situationen är inget som i någon stor utsträckning bekymrar respondenterna i denna studie. Ekonomi är ett tema som knappt nämns under intervjuerna. När det gäller praktiska hushållssysslor är det oftast intervjupersonernas egna föräldrar som bidrar med det. Det stämmer överens med Cochran och Gunnarssons (1990)

resultat. De fann i sin studie inga tecken på att icke-släktingar kompenserade ekonomiskt för frånvaron av en vuxen i familjen eller att de ensamstående mammorna fick hjälp med praktiska hushållssysslor av icke-släktingar. Kvinnorna i den här studien får hjälp med barnvakt av alla slags personer i nätverket. Några kvinnor anlitar eller planerar att anlita vänners äldre barn eller andra unga vuxna i sin omgivning för att vara barnvakt.

Förmågan att erbjuda stöd i krissituationer

”Svårigheter? Att jag inte orkar? Då är det nog banne mig alla dom här [pekar på nätverkskartan] det har aldrig varit sånt krisläge/.../blir det krisläge så ställer alla dom här upp skulle jag säga. Det är jätteskönt./.../” (citat Malin)

Cochran och Gunnarsson (1990) menar att få stöd vid krissituationer är beroende av vidden och flexibiliteten på ens sociala nätverk och att det finns en sårbarhet i ensamstående mammors situation beroende på kvalitén på hennes sociala nätverk. Alla respondenter uppger att de har personer att vända sig till vid krissituationer. Det här med att ha många ensamstående mammor i sitt nätverk kan välla problem den stunden som det behövs hjälp mitt i natten. Där är tvåföräldersfamiljer ett säkrare kort eftersom de kan lämna hemmet på en gång då det finns ytterligare en vuxen hemma med barnen. Samtidigt berättar flera intervjupersoner att de har ensamstående vänner som inte skulle tveka att väcka barnen och ta med dem i fall det skulle behövas. Kvinnorna i den här studien uppvisar både vidd och flexibilitet på det sociala nätverket. De har både tvåföräldersfamiljer så som enföräldersfamiljer i sitt nätverk och de egna föräldrarna finns där redo för att rycka in vid en krissituation. Ingen känner oror inför att de skulle stå utan stöd om något allvarligt skulle hända.

Vad händer om jag går bort eller blir allvarligt sjuk? En annan av de svårigheter som kvinnorna uppger med sin familjeform är skörheten det kan innebära att vara enföräldersfamilj om det händer något oförutsett. Det här är en viktig fråga för kvinnorna i studien och de har alla tänkt över vem eller vilka som ska ta över föräldraskapet om det skulle hända dem något. Med barnets bästa i fokus funderar de på vem som skulle kunna vara lämpligast och ofta väljs de egna föräldrarna bort på grund av ålder även om de kan vara de personer som har närmast anknytning till barnen. Det känns inte rätt att låta barnen växa upp med åldrande föräldrar.

”utifrån grundbehoven så ser jag inga nackdelar egentligen, men det är klart det är marginalerna, skulle det hända någonting med mig så är det klart då skulle det vara en dramatisk skillnad för dom jämfört med om man har två föräldrar/.../det dagliga livet är bra som ensamstående förälder men händer det någonting så är det klart att dom är rätt utlämnade/.../” (citat Ylva)

De flesta har skriftligt formulerat sin önskan om vem som ska ta över föräldraskapet om de går bort. Samtidigt oroar sig många över om socialtjänsten kommer följa deras önskan om det värsta skulle hända. Det finns idag inga garantier för att en förälders önskan kommer att följas. Socialtjänsten ska göra en egen bedömning om vem de anser som bäst lämpade att ta över föräldraskapet. En intervjuperson berättar att detta är något Femmis börjat se över för att ta reda på möjligheterna till att kunna påverka vem som ska få vårdnaden om mamman går bort. Zetterqvist Nelson (2007) menar i sin studie om regnbågsfamiljer att det inte går att bortse från att familjer också omfattas av en lagstiftning som reglerar skyldigheter och rättigheter. Problemen som kan uppstå med olika familjeformer är kopplingen till det

familjerättsliga och socialpolitiska systemet som finns runt familjer. Detta är dock inget som hindrat familjeprojektet för hennes intervjupersoner som fått hitta egna lösningar då lagstiftningen inte passat deras familjreform. Det kan sägas gälla även för kvinnorna i den här studien där rättsliga svårigheter inte hindrat familjebildningen.

Information

Det som jag har frågat efter i denna studie är stöd i föräldrarollen. Majoriteten uppger att de pratar föräldraskap med vänner och med andra medlemmar i Femmis. Några pratar även med sina egna föräldrar och några har bra diskussioner med sina grannar. Samtidigt kan det ibland upplevas som svårt att inte ha en självklar samtalspartner kring frågor om uppfostran men lösningen är inte långt borta i det privata eller det formella nätverket.

"/.../men det är uppfostran att jag är själv i det, det är svårt och jobbigt. Det är därför det är det så skönt att ta till psykologer, kompisar/.../" (citat Malin)

Elektroniskt nätverk

Plantin och Daneback (2010) har genomfört en studie med syfte att belysa olika aspekter av föräldrars användande av internet som stöd i sitt föräldraskap. De har gjort 18 intervjuer med mammor som har erfarenhet av att söka stöd på internet. De skriver att internet har blivit en viktig plats för många föräldrar i det senmoderna samhället att söka information och stöd kring sitt föräldraskap. En del sidor är rena informationssidor medan andra är communities, det vill säga gemenskaper på nätet där föräldrarna kan mötas i olika diskussionsforum och utbyta erfarenhet. På diskussionsforumet sker fria diskussioner riktade till alla eller så organiseras gruppdiskussioner kring särskilda teman. En svensk studie från 2003 visade att internet inte enbart ses som en källa till information utan föräldrasidor på nätet upplevdes även fylla en viktig funktion som socialt stöd. Även internationella studier har visat att föräldrar sätter högt värde på att kunna utnyttja erfarenhetsbaserad information med andra i samma situation.

Plantin och Daneback fann att de flesta mammorna ansåg att det viktigaste med att delta i diskussionsforumen var möjligheten till utbyte av erfarenhet och stöd. För några var det känslomässiga stödet av störts vikt och de lär verkligen känna de personer de träffar på internet. Många träffas även utanför internet. Möjligheten att ingå i olika grupper och diskussioner på nätet genererar inte enbart socialt kapital för de enskilda individerna utan det skapas i ett större perspektiv även en diskursiv mångfald kring föräldraskap. Det finns nästan alltid en grupp likasinnade att finna på nätet som kan stärka ens identitet och stärka ens föräldraskap. Särskilt de som inte följer den traditionella kärnfamiljsnormen upplever detta som en tillgång.

Mycket av det utbytet som sker inom Femmis sker på föreningens intranät. Där kan medlemmarna i Femmis läsa information, utbyta erfarenheter och få kontakt med varandra. Förutom det är flera av intervjupersonerna deltagare i slutna grupper på Facebook kring särskilda teman och de har använt sig av diskussionsforum på föräldracomunities. Ibland kan det i en jobbig situation kännas lättare att få stöd via internet:

"/.../så var det väldigt jobbigt för mig eftersom jag fick dom här fertilitetsproblemen då, så tyckte jag inte, jag hade väldigt svårt att gå på någon träff [med Femmis] och såna saker, det var inte alls min grej, jag höll mig nog väldigt mycket utanför. Jag hittade en tråd på Familjeliv med andra som hade

samma problem som jag så där har jag hängt mycket och fått stöd i, och dom har ju haft alla möjliga relationer/.../" (citad Nina)

Nina kunde via internet hitta personer som delade hennes erfarenheter vilket upplevdes som stödjande. Även Ester ger uttryck för detta då hon kommenterar att internet har kommit att fylla en lucka i frågan om socialt stöd då det tidigare inte fanns några självklara forum för att hitta andra personer med samma problem som en själv. Särskilt när det rör lite känsligare frågor som det inte pratas öppet om. Precis som Plantin och Daneback beskriver har några intervjupersoner efterhand övergått till att fysiskt träffa personer de haft kontakt med på internet där några har blivit vänner och för någon till och med gudförälder. För de personer som använder internet för stöd är det ingen skillnad att möta personer i olika communities eller på exempelvis sin arbetsplats. Finns det något gemensamt är inte steget så stor till att träffas utanför arbetsplatsen eller utanför communityen. För Ninas del fyllde en person hon lärt känna på internet en viktig funktion när hon kom hem från förlossningen.

"så jag var jättedålig när jag kom hem, och då hade jag en annan tjej som jag lärde känna genom den andra tråden [på Familjeliv]/.../hon sa till mig då när jag låg på BB, då hon fattade att det här går inte så himla bra för henne, så skickade hon ett meddelande hör av dig när du åker hem så packar jag ihop. Jag kan lika gärna vara föräldradig hos dig som jag kan vara hos mig, så att hon kom ner hit och bodde här i fem dagar när jag kom hem." (citad Nina)

Tillgång till förebilder

När det gäller förebilder för barnen är alla intervjupersonerna självklara i att barn behöver andra vuxna personer för att utvecklas på ett positivt sätt. Alla talar också om vikten av att träffa andra familjer som ser ut på samma sätt. Dels är det familjekonstellation mamma-barn och att det inte finns en pappa i familjen som är av vikt. Dels är det för de intervjupersoner som gjort ägg- och spermiedonation och embryodonation även viktigt att barnen får träffa andra barn som tillkommit på detta sätt. Här finns ju frågan om avsaknaden av genetiska band med som en viktig faktor.

Tillgång till förebilder innebär även vilka förebilder kvinnorna har för sig själva och sin roll som förälder. Här skulle jag säga att Femmis spelar en roll då det blir möjligt för kvinnorna att spegla sitt föräldraskap i andra kvinnor som delar deras situation.

Manliga förebilder

"/.../ja jag kan ju konstatera att det är ju väldigt många kvinnor jag umgås med just eftersom det blir många ensamstående mammor jag umgås med i dagliga livet men, nej det är faktiskt inget som bekymrar mig, jag har ju min brorsa liksom som är fadder åt Lars men dom ses ju inte dagligdags direkt /.../" (citad Ylva)

I de amerikanska och brittiska studierna har kvinnorna uppgett det som viktigt att deras barn har en relation med män. Kvinnorna i den här studien har en mera avslappnad attityd till begreppet manliga förebilder. Knappt hälften uppger att personliga egenskaper är viktigare än vilket kön personen har. Här kan vi se Johanssons (2003) resonemang om ju mera ifrågasatt föreställningen om att mamman och pappan har olika roller i familjen blir desto flexiblare blir könskategorierna och tillsist kommer det handla mera om person än om kön.

"Jag tänker att det är viktigt för barnet att ha stabila vuxna förebilder, det är viktigt för alla barn/.../för mig handlar det mer om att barnet behöver ha många vuxna som älskar det, att inte leva ett isolerat liv med sin mamma, men jag kan inte tänka att det egentligen är viktigare vad dom här människorna har för kön än att det finns bra vuxna som tycker mycket om barnet och som tycker att det är bäst i världen." (citater Ester)

En del uppger dock att manliga förebilder spelar roll även om det inte alltid är helt självklart vad som är det betydelsefulla. Thomas Johansson (2003) menar att det har vuxit fram många möjliga manliga positioner i samhället och att vi idag har svårt att avgöra exakt hur en manlig förebild skulle vara. Malin resonerar så här:

Magdalena: Vad är det du tycker är viktigt med att det finns med manliga?

Malin: Vad tänker jag om det?.. Jag vet inte riktigt vad jag tänker runt det...att ha manliga förebilder, hur män är liksom...lite grann....

Magdalena: igenkänningsgrejen?

Malin: Ja, precis, där har vi det, igenkännings, absolut, men herre gud han har inte varit inne med en man i en dusch ännu, lite sånt där...kan jag känna

Samtidigt kan vi i intervjuerna se det spänningsfält Thomas Johansson (2003) pekar på mellan olika kulturella mönster som rör kön som finns parallellt i vårt samhälle. Kvinnorna uppger å ena sidan att de inte bekymrar sig för frågan särskilt mycket och att personen är viktigare än könet samtidigt som de uppger att deras bröder spelar en stor roll för barnen.

"Ja, alltså mycket av frågorna innan [innan barnet föddes] handlar ju om vad har jag för manliga ideal att erbjuda barnen men idag inser jag ju att det är ju en helt oviktig fråga, det är inte det barn tar efter om det är man eller inte det är ju personer och egenskaper man kan lära sig av och så där. Men de frågorna fanns där innan och jag har ju en bror, så han betyder ju mycket..." (citater Linda)

"Jag har tänkt från början att min bror kommer bli en viktig person . Sen kan jag känna på något sätt att jag önskade att jag hade mer killkompisar som var nära för så mycket andra manliga förebilder har inte Gustav. " (citater Malin)

Dessa resultat stämmer överens med det Bak (2001) fann i sin studie av ensamstående mammor i Danmark att morfar och morbröder spelade en stor roll för barnen i det utvidgade familjerummet. Mammorna i hennes studie uppgav sina bröder som betydelsefulla som stöd för sig själva men också som viktiga manliga familjemedlemmar som barnen kunde tillbringa tid tillsammans med.

Föreningen

Föreningen Femmis är ett tema som kommer upp i samtliga intervjuer. Jag har ju sökt intervjupersoner via Femmis så att majoriteten är medlemmar är ju ingen överraskning. Även de två intervjupersoner som inte är medlemmar i Femmis talar om föreningen i sina intervjuer. Båda dessa planerar att bli medlemmar för att de tror det är bra att lära känna personer som är i samma situation och kunna prata med dem om specifika saker som rör

familjeformen. Just dessa saker är också det intervjupersonerna som är medlemmar tar upp när de pratar om Femmis. En annan sak som de anser är viktigt med Femmis är att ge sina barn möjlighet att kunna spegla sig i andra familjer som ser ut som deras egen. Där fyller de läger som Femmis anordnar en funktion, men även på andra träffar och sammankomster möter barnen varandra. Medlemmarna i Femmis är också en resurs av möjliga kontakter att ta till om ett behov uppstår.

”närmast är det rent socialt, en del nya kontakter som jag tror kan vara värdefulla för oss. Sen tror jag det är viktigt för mina barn att känna andra barn som har en liknande familj och det tror jag är betydelsefullt för mig också att ha kontakt med andra som har haft samma funderingar eller liknande funderingar. Inte direkt problem behöver man ju stöta på sen men frågor som man ställs inför både känslomässiga och rent praktiska hur man hanterar det/.../så här långt ser jag det som intressant att diskutera såna här frågor som donatorer, genetiska halvsyskon och såna funderingar, såna frågor för framtiden/.../” (citad Tina)

Femmis står också för ett nätverkskapande i sig. Flera intervjupersoner uppger att de lärt känna kvinnor i Femmis som blivit nära vänner. Några får även känslomässigt stöd via föreningen och genom nätverket får man barnkläder och leksaker och andra saker till barnen. Två intervjupersoner upplever att vid en krissituation kan de vända sig till Femmis och få stöd.

”Så det har betytt jättemycket faktiskt när man tänker på det så här i efterhand att man har träffat folk där, för mig har det betytt mycket, kanske inte så att man har den här praktiska hjälpen men den mentala hjälpen och lite stöd och ja...” (citad Nina)

Det formella nätverket

Eftersom alla har små- och skolbarn har de kontakt med förskola, skola, BVC och skolhälsovården (förutom en intervjuperson som är gravid). Under graviditeten har samtliga haft kontakt med MVC. Kvinnorna har i begränsad utsträckning sökt socialt stöd utanför det privata nätverket. Några har vänt sig till en psykolog för stöd vid olika situationer och/eller deltagit i en stödgrupp via BVC. Ingen har behövt vända sig till socialtjänsten. Några har blivit så pass sjuka att de inte själva kunnat sköta barn och hushåll och har då fått hjälp av sina föräldrar. De kommenterar att detta är en situation då de skulle ha behövt vända sig till samhället för stöd om de inte haft ett flexibelt privat nätverk.

Det formella nätverket och tvåsamhetsnormen

Malmqvist, Hydén och Zetterqvist Nelson (2012) skriver att de nya familjekonstellationerna utmanar den normativa kopplingen mellan föräldraskap och en heterosexuell kärleksrelation. Resultaten från intervjuerna visar att kvinnorna på det stora hela inget har att invända mot mödravården, barnavårdcentralen, familjerätten eller förskolan utifrån bemötandet kopplat till familjekonstellation.

” [om MVC] inget varken pjoskande eller nån diskussion eller nån värdering överhuvudtaget dom har varit väldigt bra och professionella...ja inga konstigheter alls jag har känt mig som jag blivit bemött som alla andra, inga konstigheter och likadant på BVC också” (citad Ylva)

Malmqvist, Hydén och Zetterqvist Nelson (2012) fann i en studie med lesbiska föräldrapar att familjerna vanligtvis bemöts positivt samtidigt som flera kan berätta om en eller flera tillfällen då de blivit negativt bemötta på grund av sin familjesituation. På samma sätt upplever kvinnorna i den här studien att det vanligtvis inte uppstår några svårigheter i mötet med det formella nätverket samtidigt som det kan förekomma undantag. Några intervjupersoner kommenterar att olika formulär som används på BVC och MVC eller blanketter på Försäkringskassan inte är anpassade till enföräldersfamiljer. Två intervjupersoner har erfarenhet av att skolläkaren och läkaren på BVC aldrig läst i journalen eller känner igen barnen från förra besöket och varje gång frågar efter pappan. Några berättar om ganska dråpliga situationer som uppstår då det är första gången familjerätten ska utreda faderskapet för en kvinna som inseminerat med donerad sperma. Det har dock inte varit obehagligt eller fördömande. Vid några tillfällen har okunskap och ovana gjort att de professionella formulerar sig på ett sådant sätt att det kan upplevas som kränkande. De intervjupersoner som upplevt något sådant har direkt påpekat detta och bett person att inte uttrycka sig på liknande sätt någon annan gång. Kvinnorna tar makten över situationen och påverkar på detta sätt det heteronormativa förhållningssättet. Detta är återigen exempel på den utopiska reflexiviteten där kvinnorna aktivt försöker skapa nya visioner och öka acceptansen för familjen frivilligt ensamstående mamma. Citatet nedan ger en tydlig bild av hur makten återtogs i ett telefonsamtal med familjerätten:

"/.../Så jag frågade om jag kunde få svar på om mina handlingar är tillräckliga, jag har ett kvitto på en typbehandling och så har jag ett medgivande om embryodonation och hon säger vad är det, så sa jag det är ägg- och spermiedonation samtidigt - Jaha, säger hon, jag vet inte, jag har aldrig utrett ett barn som inte har någon mamma eller. Nej det behöver du inte [sa jag], vi har nämligen inga sådana utredningar i Sverige utan här är det så att den som föder barnet är mor till barnet och jag hade ingen plan på att ge upp barnet på något vis så den delen behöver du inte utreda, det är om det är tillräckligt mycket för att inte fastställa faderskapet? -Jag vet inte men vi får se när du blir kallad/.../framförallt sa jag till henne att det är bra om du aldrig mer säger så till en förälder igen, jag tar inte så illa upp när man säger att barnet inte har en mamma men nästa kommer att göra det"

Kontakten med de formella nätverken sker vanligen enskilt och i dessa möten blir inte tvåföräldernormen så tydlig. När det däremot ska ske gruppsammanskomster framkommer en annan bild. Normen om tvåföräldersfamiljen blir synlig på de föräldrautbildningar som MVC erbjuder. I intervjuerna framkommer att MVC har varit tveksamma till att kvinnorna ska delta i deras föräldrautbildning. Antingen har kvinnorna inte bjudits in att delta eller så har de blivit hänvisade till en förening som driver stödgrupper för ensamstående gravida kvinnor. Oftast verkar det finnas en föreställning hos personalen på MVC att kvinnorna inte vill delta i en grupp med par.

"Det finns ju inne i stan, det är väl bättre att du går på den än med alla paren, du som är själv ska väl inte behöva sitta med alla par. Och jag bara jag har valt det här själv jag skiter väl i om det är andra par på den där utbildningen, vad spelar det mig för roll? Ja, men sitta där ensam. Du vet så här nedlåtande på något sätt. Oh, vad arg jag blev. Det är andra singeltjejer där, du har en massa gemensamt med dom försökte hon prackla på mig, nej det har jag inte alls det." (citat Nina)

Nina däremot kan inte se problemet och förstår inte varför hon måste fösas ihop med andra ensamstående mammor. Detta uteslutande från personalen på MVC skulle kunna granskas utifrån ett heteronormativt angreppssätt. Heteronormativitet innebär enligt Rosenberg (2002) ett antagande om att alla är heterosexuella och att allt som faller utanför normen anses avvikande och därmed fel. Kvinnorna i den här studien är visserligen inte homosexuella samtidigt som vi kan se att deras familjeform faller utanför normen och bemöts som avvikande. De professionella agerar som om kvinnorna själva skulle uppleva sin familjeform som problematisk och avvikande och därmed behöver skyddas från möten med tvåförälderfamiljer. Malmqvist, Hydén och Zetterqvist Nelson (2012) skriver att kärnfamiljen bestående av ett heterosexuellt par har en stark ställning som normativt ideal och att denna norm skapas och upprätthålls till exempel av mödrahälsovård och barnhälsovård. Detta går i denna studie att se när föräldrautbildningen väl kommit igång. Flera intervjupersoner har upplevt att utbildningens upplägg inte passar grupper med både en- och tvåföräldersfamiljer utan många delar bygger på att det finns två vuxna som går utbildningen tillsammans.

"/.../Det var väl också lite det att man kände sig liksom annorlunda på nåt sätt. Samtidigt kände jag väl också att jag intalade mig själv, jag är stark i detta jag ska visa, vill inte visa mig svag eller någonting men då höggravid och nya människor, ganska jobbigt måste jag säga, när jag tänker på det/.../första frågan var relationen till sin partner, hade dom något gammalt standardiserat formulär, dom behöver ju göras om dom där utbildningarna, och då var det liksom relationen med sin partner, då var det någon som ställde frågan ja din man är ju inte med här, hur har ni det liksom? Du vet, vi skulle diskutera tjejerna för sig och killarna för sig då...där hade dom ju inte tänkt på det då." (citad Malin)

"/.../- Du som är ensam, för det här gör man ju med sin partner den här profylaxandningen på förlossningen, men du som är ensam kan du andas själv tror du? Så då kände man liksom, ja, det har jag gjort i 37 år så det ska jag nog kunna göra en kvart till sa jag då. Så man tar på sig den här kaxiga kostymen för att få alla att skratta men samtidigt är inte det okey tycker jag att man bland 18 personer blir utsatt/.../då kan jag tänka dom som är lite ledsna över att gå igenom en graviditet ensamma och faktiskt saknar någon hade nog blivit skitledsna, det är ren mobbning faktiskt. Så då gick jag aldrig mer tillbaka då./.../" (citad Lisa)

Endast en intervjuperson har en motsatt upplevelse av sin föräldrautbildning där alla sådana moment som bygger på par inte var med, detta trots att även denna MVC inledningsvis var tveksam till att ha med en ensamstående i gruppen. Kanske hade intervjupersonens inledande resonemang med personalen på MVC fått dem att tänka till kring upplägget vilket i så fall skulle vara ett belegg för att strävan efter att öka acceptansen för familjeformen kan nå framgång. Även på andra arenor än MVC kan tvåsamhetsnormen bli synlig. Lina berättar så här om graviditetskursen där deltagarna uppmanats att ta med sig sin partner till nästa tillfälle. Efter avslutat pass frågar Lina enskilt om hon får ta med sig någon annan än en partner:

"/.../hon hade pratat om det på ett väldigt heteronormativt sätt [under kursen]/.../och då blev hon rädd att hon hade varit för heteronormativ så då började hon genast –ja det är klart man får ta med sig sin flickvän eller käresta eller vad som helst. Och så började hon snurra i sig i dom här förklaringarna. -Min

dotter är förlovad med en kvinna och jag tycker det är så fint, det är så härligt. Så vem jag än kommer ta med mig nu, om jag tar med mig min mamma så kommer hon tro att det är min flickvän eller något" (citat Lina)

Kvinnornas erfarenheter från föräldrautbildningen och gravidyogan sammanfaller med det som Wissö (2012) fann i sin studie om småbarnsföräldrars vardagsliv att sociala arenor, till exempel internetforum, öppna förskolan eller föräldragrupper är hierarkiska och normerande och de föräldrar som avviker från rådande normer riskerar att uteslutas.

De självständiga nätverksbyggarna – en sammanfattning

Jag formulerade inledningsvis tre frågeställningar och jag kommer här återkoppla till och diskutera den sista av dem.

- På vilket sätt mobiliserar mammorna resurser främst genom sitt privata nätverk men även i relation till samhällets olika formella nätverk?

Ingen av intervjupersonerna har ett begränsat nätverk som i sin yttersta form består endast av mamman och barnen. Däremot uppvisar de mycket som faller inom det Bak (1996) kallar ett utvidgad familjerum i och med att de skapar vuxenkontakter som kan ge både praktiskt och emotionellt stöd. Intervjupersonernas nätverk består i olika utsträckning av vänner, egna föräldrar, föreningen Femmis, olika stödgrupper på internet, grannar och kollegor. Kvinnorna i studien är självständiga nätverksbyggare och "jag löser det den dagen jag har ett konkret problem" kan ses som ett sammanfattande mått för dem. Även gentemot det formella nätverket kan detta mått ses. Om det formella nätverket inte kan ge det som behövs eller har ett dåligt bemötande börjar kvinnorna påverka de professionella så att chanser att få sina behov tillgodosedda ökar. Det som kan skapa svårigheter i mobiliseringen av resurser är känslan av att vara tvungen att lösa allt själv eftersom de har längtat så mycket och valt att själva ge sig i kast med att bilda en enföräldersfamilj.

Medlemskapet i föreningen Femmis är ett nätverkskapande i sig. Flera intervjupersoner uppger att de lärt känna kvinnor i Femmis som blivit nära vänner. Både de som är medlemmar så väl de som inte är det pratar om vikten att lära känna personer som är i samma situation och att kunna prata med dem om specifika saker som rör familjeformen. En annan sak som de anser är viktigt med Femmis är att kunna ge sina barn möjlighet att kunna spegla sig i andra familjer som ser ut som deras egen. Medlemmarna i Femmis är också en resurs av möjliga kontakter att ta till om ett behov uppstår.

Kapitel 8 Slutdiskussion

En majoritet i riksdagen fattade i mars 2012 beslut om att ensamstående kvinnor ska få rätt till insemination och IVF i samma utsträckning som gifta och sambor. I maj 2014 ska resultaten från utredningen om lagförslaget redovisas för den delen som gäller ensamståendens rätt till assisterad befruktning. Utredningen rör även andra frågor om olika sätt att utöka möjligheterna för ofrivilligt barnlösa att kunna bli föräldrar, bland annat om surrogatmoderskap ska tillåtas i Sverige. I den här studien har det inte framkommit något som tyder på att en lagförändring som ger ensamstående rätt till assisterad befruktning inte skulle kunna genomföras. Tidigare forskning från USA och Stor Britannien har visat att barn i frivilligt ensamstående mamma-familjer mår bra och växer upp till väl fungerande unga vuxna. Resultaten från den här studien visar att de frivilligt ensamstående mammorna bygger fungerande nätverk med andra vuxna som kan ge dem och barnen praktiskt och känslomässigt stöd.

Nätverksarbete är en del inom socialt arbete idag. Genom att titta på de frivilligt ensamstående mammornas nätverksbyggande i denna studie kan lärdomar dras som berikar det arbetet. Det som fungerar bra kan lära oss hur vi ska arbeta för att stärka resurserna för de familjer där det fungerar sämre med att skapa och upprätthålla välfungerande nätverk. Socialt arbete bör också ligga i framkant med kunskaper om nya familjeformer i det senmoderna samhället och här bidrar denna studie med viktig kunskap. I studien finns även lärdomar att dra om heteronormativt bemötande som kan bidra till utveckling av professionaliteten inom socialt arbete.

När det gäller den frivilligt ensamstående mamma-familjen kommer det bli spännande att följa utvecklingen när barnen växer upp. På vilka sätt kommer de bidra till biografien om familjeformen och hur kommer de hantera den genetiska biografins utmaningar? Frågorna kring att kunna söka sitt biologiska ursprung som har en sådan framträdande roll i Sverige kommer hamna alltmer i fokus ju äldre barnen blir. Hur barnen kommer agera kring detta är en intressant frågeställning att söka svar på i framtida studier. Det finns ingen svensk forskning som tittat på barnens uppväxtvillkor i en frivilligt ensamstående mamma-familj. Där finns ett utforskat område att studera framöver.

Vilka nya familjeformer kommer framöver? Om surrogatmoderskap blir tillåtet i Sverige kanske vi framöver kommer se en ökning av frivilligt ensamstående pappor. Hur en sådan familj kommer tas emot vet vi inte. Förutom att ifrågasätta tvåföräldersnormen så kommer den frivilligt ensamstående pappa-familjen även ifrågasätta moderskapskulten och normen om vem som är bäst lämpad för omvårdnad av barn. Tekniken inom assisterad befruktning har gått framåt de senaste åren och mycket tyder på att den utvecklingen bara fortsätter. Vad kommer det få för konsekvenser för familjebildning och för kärleksrelationer? Det är troligt att vi kommer få omvärdera vår uppfattning om vad en familj är många gånger framöver.

Referenser

Ambjörnsson, Fanny (2006) *Vad är queer?* Stockholm: Natur och Kultur

Andersson, Gunvor och Swärd, Hans (2008) "Etiska reflektioner" i Anna Meeuwisse, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen och Katarina Jacobsson (red) *Forskningsmetodik för socialvetare* Stockholm: Natur och Kultur

Bak, Maren (1996) *Enemorfamilien som senmoderne familieform* Doktorsavhandling Aalborg: Institut for sociale forhold og organisation

Bak, Maren (2001) "Barns vardag i ensam mor-familjer" i Bäck-Wiklund, Margareta och Lundström, Tommy (red.) *Barns vardag i det senmoderna samhället* Stockholm: Natur och Kultur

Bak, Maren (2012) "Ensam mor-familjen" i Bäck-Wiklund, Margareta och Johansson, Thomas (red) *Nätverksfamiljen* Stockholm: Natur och kultur

Barnlängtan (2013) <http://www.barnlangtan.com/behandlingar> 2013-09-24

Beck, Ulrich (1995) *Att uppfinna det politiska. Bidrag till en teori om reflexiv modernisering.* Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB

Beck, Ulrich och Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995) *The normal chaos of love* Cambridge: Polity Press

Bock, Jane D (2000) "Doing the right thing? Single mothers by choice and the struggle for legitimacy." *Gender and society* Vol. 14 No. 1, pp 62-86

Bokus (2013) Beskrivning av boken *Ingens mamma: tolv kvinnor om barnfrihet* <http://www.bokus.com/bok/9789173894470/ingens-mamma-tolv-kvinnor-om-barnfrihet/>

Bryman, Alan (2008) *Social Research methods* Oxford. Oxford University Press

Bäck-Wiklund, Margareta och Bergsten, Birgitta (1997) *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring.* Stockholm: Natur och Kultur

Bäck-Wiklund, Margareta (2001) "Senmodernt familjeliv och barns vardag" i Bäck-Wiklund, Margareta och Lundström, Tommy (red.) *Barns vardag i det senmoderna samhället* Stockholm: Natur och Kultur

Bäck-Wiklund, Margareta (2012) "Familj och modernitet" i Bäck-Wiklund, Margareta och Johansson, Thomas (red) *Nätverksfamiljen* Stockholm: Natur och kultur

Center for Family Research (2013) <http://www.cfr.cam.ac.uk/about/people/golombok.php> 2013-05-14

Chan, W Raymond, Raboy, Barbara och Patterson, J Charlotte (1998) "Psychological adjustment among children conceived via donor insemination by lesbian and heterosexual mothers." *Child development* Vol. 69, No. 2, pp 443-457

Cochran, Moncrieff (1990) "Personal networks in the ecology of human development" i Cochran, Moncrieff, Lerner, Mary, Riley, David, Gunnarsson, Lars och Hederson, Charles R. jr (red) *Extending Families. The social networks of parents and their children*. Cambridge: Cambridge University Press

Codex (2013) Regler och riktlinjer för forskning <http://codex.vr.se/forskninghumsam.shtml> 2013-12-26

Dalen, Monica (2007) *Intervjun som metod* Malmö: Gleerups Utbildning AB

Dagens Nyheter (2013a) Ledarsidan, signerat. *Operation förverkligande* <http://www.dn.se/ledare/signerat/operation-sjalvforverkligande/> 2013-12-26

Dagens Nyheter (2013b) Livsstil. *Frivillig barnlöshet* <http://www.dn.se/stories/frivillig-barnloshet/> 2013-12-08

Espwall, Majen (1998) *Nätverksrelationer i förändring. En studie av fyra psykosocialt utsatta mammors nätverksrelationer*. Umeå: Umeå Universitet, Institutionen för socialt arbete, rapport nr 25

Femmis (2013) www.femmis.se 2013-01-27

Giddens, Anthony (1995) *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Bokförlaget Nya Doxa

Giddens, Anthony (1997) *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Diadalos

Gilje, Nils och Grimen, Harald (1992, 2007) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar* Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB

Golombok, Susan, Tasker, Fiona och Murray, Clare (1997) "Children raised in fatherless families from infancy: Family relationships and the socioemotional development of children of lesbian and single heterosexual mothers." *Journal of Child Psychology and Psychiatry* Vol. 38, No. 7, pp. 783-791

Golombok, Susan och Badger, Shirlene (2010) "Children raised in mother-headed families from infancy: a follow-up of children of lesbian and single heterosexual mothers at early adulthood." *Human Reproductions*, Vol. 25, No 1, pp. 150-157

Gunnarsson, Lars och Cochran, Moncrieff (1990) "The social networks of single parents: Sweden and the United States" i Cochran, Moncrieff, Lerner, Mary, Riley, David, Gunnarsson, Lars och Hederson, Charles R. jr (red) *Extending Families. The social networks of parents and their children*. Cambridge: Cambridge University Press

Hertz, Rosanna (2006) *Single by chance, mothers by choice. How women are choosing parenthood without marriage and creating the new American family* New York: Oxford university press, Inc

Jacobsson, Katarina (2008) ”Den svårfångade kvalitén” I Katarina Sjöberg och David Wästerfors (red) *Uppdrag: forskning – konsten att genomföra kvalitativa studier* Malmö: Liber

Jadva, V., Badger, S., Morrisette, M. och Golombok, S. (2009) ” ‘Mom by choice, single by life’s circumstance...’ Findings from a large scale survey of the experiences of single mothers by choice” *Human Fertility* 12: 4, pp. 175-184

Johansson, Helena (2003) ”Struliga grabbar och coola gubbar. Att skapa maskulinitet.” i Bäck-Wiklund, Margareta, Franséhn, Mona, Johansson, Helena och Johansson, Thomas *Den dolda könsdiskursen. Mödrar, söner och frånvarande fäder*. Stockholm: Migra Grafiska AB

Johansson, Helena (2006) *Brist på manliga förebilder. Dekonstruktion av en föreställning och dess praktik*. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete, rapport 2006:4

Johansson, Thomas (2002) *Bilder av självet. Vardagslivets förändring i det senmoderna samhället* Stockholm: Natur och kultur

Johansson, Thomas (2003) ”Den kluvna fadersbilden. Kultur, identitet och kropp.” och ”Det närvarande och frånvarande könet. Ensamtstående mödrar och söner.” i Bäck-Wiklund, Margareta, Franséhn, Mona, Johansson, Helena och Johansson, Thomas *Den dolda könsdiskursen. Mödrar, söner och frånvarande fäder*. Stockholm: Migra Grafiska AB

Johansson, Thomas (2009) *Familjeliv* Malmö: Liber AB

Jonsson- Malm, Carolina (2011) *Att plantera ett barn. Internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik* Doktorsavhandling Lunds Universitet Historiska institutionen

Justitiedepartementet (2013) Pressmeddelande 19 juni 2013
<http://www.regeringen.se/sb/d/119/a/219668> 2013-12-09

Karolinska Universitetssjukhuset (2013) <http://www.karolinska.se/Verksamheternas/Kliniker-enheter/Kvinnokliniken/Reproduktionsmedicin/Ofrivillig-barnloshet> 2013-10-24

Kvale, Steinar och Brinkmann, Svend (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun* Lund: Studentlitteratur

MacCallum, Fiona och Golombok, Susan (2004), “Children raised in fatherless families from infancy: a follow-up of children of lesbian and single heterosexual mothers at early adolescence.” *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 45:8, pp. 1407–1419

May, Tim (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning* Lund: Studentlitteratur

McLanahan, Sara och Booth, Karen (1989) "Mother-Only Families: Problems, Prospects, and Politics" *Journal of Marriage and the Family* 51, pp. 557-580

Malmqvist, Anna, Hydén Margareta och Zetterqvist Nelson, Karin (2012) "Familjeliv hos samkönade par och andra regnbågsfamiljer" i Bäck-Wiklund, Margareta och Johansson, Thomas (red) *Nätverksfamiljen* Stockholm: Natur och kultur

Miller, Naomi (1992) *Single parents by choice. A growing trend in family life*. New York: Plenum Press

Murray, Clare och Golombok, Susan (2005a) "Going it alone: Solo mothers and their infants conceived by donor insemination." *American Journal of orthopsychiatry* Vol. 75, No. 2, pp. 242-253

Murray, Clare och Golombok, Susan (2005b) "Solo mothers and their donor insemination infants: follow-up at age 2 years" *Human Reproduction* Vol. 20, No. 6, pp. 1655-1660

Möller, Anders (2012) "Barnlöshet" i Bäck-Wiklund, Margareta och Johansson, Thomas (red) *Nätverksfamiljen* Stockholm: Natur och kultur

Plantin, Lars och Daneback, Kristian (2010) "Föräldraskap och internet. Nya mötesplatser och informationsvägar kring det senmoderna föräldraskapet" *Socialvetenskaplig tidskrift* Vol. 17 no. 2 pp 170-188

Plauborg, Rikke (2010) *Når én bliver til to – om selvvalgt enlige mødre og deres beslutningsprocess* Specialserien nr 174, Sociologisk Institut, Københavns Universitet

Riksdagen (2013) Svenska författnings samling 2066:351
http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/sfs_sfs-2006-351/2013-10-24

Rosenberg, Tiina (2002?) *Queerfeministisk agenda* Stockholm: Atlas

Salmson, Karin (2007) *Makalösa föräldrar – en bok med och om ensamstående familjer* Stockholm: Bokförlaget DN

Single mothers by choice (2013) <http://www.singlemothersbychoice.org> 2013-10-24

Skåner, Anette (2001) *Skilda världar? En studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete, rapport 2001:5

SMER (2013a) Rapport 2013:1 *Assisterad befruktning - etiska aspekter* Stockholm: Statens medicinsk-etiska råd

SMER (2013b) www.smer.se/teman/assisterad-befruktning/ 2013-04-23

Socialutskottets betänkande 2011/12: SoU26 ”Assisterad befruktning”
http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens-dokument/Betankanden/Assisterad-befruktning_GZ01SoU26/ 2013-05-17

Statistiska Centralbyrån (2011) Pressmeddelande Nr 2011:364 ”Barn och deras familjer 2010: Flera barn har en arbetslös förälder” publicerat 2011-12-14
http://www.scb.se/Pages/PressRelease____325428.aspx 2013-08-08

Statistiska Centralbyrån (2012) Artikel Nr 2012:126 ”Kärnfamiljen fortfarande vanligast” publicerat 2012-12-28 http://www.scb.se/Pages/Article____346362.aspx 2013-08-08

Storkkliniken (2013) <http://se.storkklinik.dk/551/klinikens-historie> 2013-05-27

Svenska Dagbladet (2011) ”Barn utan man”, artikelserie på Idagsidan i april 2011
http://www.svd.se/nyheter/idagsidan/barn-och-unga/barn-utan-man_6063381.svd 2013-08-13

Sveriges Radio (2012) P1 ”Min donatorpappa” sändes 19 oktober 2012
<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/106886?programid=787> 2013-08-11

Sveriges Radio(2013a) P1 Studio Ett ”Om kampen för att bli förälder” sändes 12 april 2013
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1637&artikel=5502924> 2013-08-13

Sveriges Radio Ekot (2013b) Lagen om inseminering för ensamstående dröjer”
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5421958> 2013-03-03

Sveriges Riksdag (2013) Debatt och beslut torsdag 29 mars 2012 ”Assisterad befruktning”
<http://www.riksdagen.se/sv/Debatter--beslut/Debatter-och-beslut-om-forslag/Arendedebatter/?did=GZ01SoU26&doctype=bet> 2013-03-03

Thomassen, Magdalene (2007) *Vetenskap, kunskap och praxis. Introduktion i vetenskapsfilosofi* Malmö: Gleerups Utbildning AB

Thurén, Torsten (2005) *Källkritik*. 2 uppl. Stockholm: Liber

Vetenskapsrådet (2011) *God forskningssed* Vetenskapsrådets rapportserie 1:2011
http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/2011_01.pdf 2013-12-26

Wissö, Therése (2012) *Småbarnsföräldrars vardagsliv. Omsorg, moral och socialt kapital*. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete, rapport 2012:5

Zetterqvist Nelson, Karin (2007) *Mot alla odds. Regnbågsföräldrars berättelser om att bilda familj och få barn*. Malmö: Liber AB

Bilagor

Bilaga 1 Intervjuguide

2013-04-07

Intervjuguide

Bakgrunds fakta

Hur ser din familj ut?

Hur gammal är du?

Hur många barn? Hur har de blivit till?

Vad arbetar du med?

Utbildning?

Var lever du – stad/landsbygd?

Storlek på staden?

Beslutet

Berätta hur det gick till när du tog beslutet att bli en frivilligt ensamstående mamma?

Vem/vilka pratade du med?

I hur stor utsträckning läste du på om detta?

Hur långt tid tog beslutet från första tanken till första försöket?

Hur tänkte du innan barnet var fött kring om, hur och när du skulle berätta? Hur blev det sedan?

Vad brukar ditt/dina barn svara på andra barns/vuxnas frågor om pappa? Vilken slags vägledning har ditt/dina barn fått av dig i denna fråga?

Vilka steg har du tagit inför barnets ankomst rörande hur och av vem du ska få stöd? Ser du dig själv som ensamstående mamma?

Hur ser du på framtiden utifrån en ev partner?

Privat nätverk

Vilka personer är viktiga för dig? Hur mycket är dina föräldrar närvarande?

Vem vänder du dig till för

- Känsломässigt stöd?
- Praktiskt stöd?
- Vägledning?
- Vid svårigheter?

Vem/vilka är ett stöd i föräldrarollen? Vem pratar du föräldraskap med?

Hur gör du när du ska ta avgörande beslut för ditt/dina barn, tex val av skola?

Hur har du resonerat kring ditt/dina barns behov av kontakt med andra vuxna? Hur tänkte du kring behovet av andra vuxna när du tog beslutet? Hur tänker du om manliga förebilder?

Hur resonerar du om den traditionella bilden av ett familjenätverk med två sidor – en mammasida och en pappasida?

Har du haft sådana svårigheter att du behövt söka hjälp professionell hjälp? Berätta hur det var?

Hur är det för dig att be om hjälp av andra?

Är du medlem/engagerad i en förening för ensamstående föräldrar? Femmis? Vad betyder det i så fall för dig?

Formellt nätverk/Professionellt stödsystem

MVC och BVC

Berätta hur du blev bemött på MCV, förlossningen och BVC?

Reaktioner kopplade till ditt val av familj?

Familjerätten

Berätta om din kontakt med familjerätten?

Reaktioner kopplade till ditt val av familj?

Förskolan/skola

Berätta hur din kontakt med förskolan/skolan är/har varit?

Hur har förskolan/skolan reagerat när de fått veta att ni är en frivilligt ensamstående familj?

Hur har dagiskompisar och klasskompisar reagerat?

Andra myndigheter eller stödfunktioner

Har du haft andra myndighetskontakter du kan berätta om?

Nutiden

Vilka svårigheter ser du med din familjekonstellation?

Vilka fördelar ser du med din familjekonstellation?

Bilaga 2 Informationsbrev

Göteborg 2013-05-23

Jag heter Magdalena Månson och är socionom. Jag skriver under våren och hösten 2013 en Masteruppsats på 30 högskolepoäng inom socialt arbete. Uppsatsen ska handla om hur det är att leva i en familj som inte följer kärnfamiljsnormen och mitt fokus är kvinnor som är frivilligt ensamstående via insemination eller IVF.

Syfte med studien är att undersöka hur kvinnor som är frivilligt ensamstående via insemination eller IVF upplever och skapar sina nätverk. För att få svar på detta ska jag göra intervjuer med kvinnor som är frivilligt ensamstående via insemination eller IVF.

Min förhoppning är att du vill vara med och berätta om dina upplevelser. Intervjuerna beräknas ta 1-1,5 timme. Frågor som rör hur beslutet gick till, hur omgivningen reagerat på din familjekonstellation samt hur ditt privata nätverk och stödsystem ser ut är exempel på frågor som studien söker svar på. Jag kommer att spela in intervjuerna och sedan skriva ner det som sagts. Du kommer att kunna läsa vad som skrivits och kunna kommentera det innan det används i uppsatsen. Intervjuerna kan även komma att användas i andra vetenskapliga sammanhang, t.ex. i en artikel om uppsatsen.

Det är helt frivilligt att delta och du kan när som helst avbryta. Allt som sägs under intervjun kommer att avidentifieras, dvs. inga namn och annat som kan knytas till dig kommer att avslöjas för någon förutom intervjuaren och dina personuppgifter kommer ingen annan ha tillgång till.

Magdalena Månson
tel: 0733-44 18 29
e-post: magda.m@post.utfors.se

Handledare: Maren Bak, institutionen för socialt arbete
tel: 031-786 18 85
e-post: maren.bak@socwork.gu.se